TISZATÁJ

KESZI IMRE, SŐTÉR ISTVÁN, NAGY SÁNDOR, PÉTER LÁSZLÓ, KEMÉNY G. GÁBOR, MARTONYI JÁNOS, SZABÓ EDE, SOLYMOS IDA, KÉPES GÉZA, ERDŐDI JÓZSEF, SZÁSZ ANNA MÁRIA
ÍRÁSAI

*

LAKATOS PÉTER PÁL, HAJNAL ANNA, TAKÁTS GYULA, SOLYMOS IDA, FÜSSY LÁSZLÓ, KORONGI VILMOS, KÓNYA LAJOS, ZALA MÁRIA, VÉGH GYÖRGY, BORSI D. JÓZSEF, HÁRS ERNŐ
VERSEI

1948. JÚL.-AUG. 7-8 II. ÉVFOLYAM

ÁRA 10 FORINT

TISZATÁJ

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Szerkeszti: ERDŐDI JÓZSEF Felelős szerkesztő és kiadó: ERTSEY PÉTER

Szerkesztőbizottság:
ANTALFFY GYÖRGY, BÁLINT SÁNDOR, BIBÓ ISTVÁN, DARÁZS ENDRE, DONÁSZY KÁLMÁN, HALÁSZ ELŐD, LŐKÖS ZOLTÁN, SERES JÓZSEF

Vidéki szerkesztők: Kecskemét: LŐRINCZ BÉLA (Nagykőrösi-u. 35). Makó: KARAKAS LAJOS (Tanfelügyelőség). Szentes: ZOLTAI ISTVÁN (Kossuth-u. 22). Gyula: GULYÁS MIHÁLY (Maróthy-tér 1). Hódmezővásárhely: MOLDVAY GYŐZŐ (Rónai-u. 11). Nyíregyháza: MAKRA SÁNDOR (Károlyi-tér 3).

KIADJA A SZEGEDI SZABADMŰVELŐDÉSI TANÁCS

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
SZEGED, KLEBELSBERG-TÉR 3. (Postafiók 46)
Postacsekkszámla: 603.533
MEGJELENIK HAVONKÉNT ELSEJÉN

Minden cikkért írója felel — Kéziratokat nem őrzünk meg.

Az előfizetés díja egy évre 60 forint, félévre 30 forint, negyedévre 15 forint
Jogi személyeknek egy évre: 120 forint — Egy szám ára 6 forint

TARTALOM

Olda

Keszi Imre: Vidéki folyóirataink problémái 265
Lakatos Péter Pál: Három vers 270
Hajnal Anna: Szépségét ki dicsérheti (Vers) 273
Sőtér István: Boszorkányok (Novella) 274
Takáts Gyula: Évszakok (Vers) 279
Solymos Ida: Lehullt az égről, Üzent a szépség (Versek) 281
Nagy Sándor: Tanyai cafkák (Novella) 283
Füssy László: Van kit a formák nyűge bánt (Vers) 290
Korongi Vilmos: Sóhaj, Az élet hívása (Versek) 291
Kónya Lajos: Summások, énekeltek (Vers) 292
Péter László: Mi a „népkultúra?" 292
Zala Mária: Est, Július (Versek) 309
Végh György: Anna Kovalcze, Két eltévedt csillagocska (Versek) 310
Borsi D. József: Hosszú lesen (Vers) 312
Hárs Ernő: Érés alatt (Vers) 313

CENTENÁRIUM

Kemény G. Gábor: Nemzetiségi béketervezetek 1848-ban 313
Martonyi János: Közigazgatási reformeszmék 1848-ban és ma 319

TÜKÖR

Szabó Ede: Illyés Gyula 332
Solymos Ida: Hajnal Anna 335
Képes Géza: Reményi József 340
Erdődi József: Az orosz és a magyar irodalom 347

SZÍNHÁZ

Szász Anna Mária: Beszámoló 348

KÖNYVEK 351

Az új Révai Lexikon, **Füst Milán**: Látomás és indulat a művészetben, Löw Immánuel emlékezete **Lukács György**: Balzac, Stendhal, Zola, **Kossa István**: Dunától a Donig, **Vihar Béla**: Szovjet-jiddis költészet, **Boldizsár Iván**: Fortocska, **Vladimir Korolenko**: Makár álma, **Komlós Aladár**: Irodalmunk társadalmi háttere, **Waldapfel József**: Forradalom előtt, **B. Farrington**: A görög tudomány története, **Mándy Iván**: Francia kulcs, **Rónay György**: A regény és az élet, **Tersánszky J. Jenő**: Egy ceruza története, **Sásdy Sándor**; Egy asszony elmegy, **Balázs Béla**: Csodálatosságok könyve, **Evelyn Waugh**: Utolsó látogatás, **Albert Camus**: Közöny, **Sonkoly István**: Kodály, **Mathia Károly**: 104 magyar népinduló.

VIDÉKI FOLYÓIRATAINK PROBLÉMÁI

A demokratikus kultúrpolitika legfontosabb célja a kulturális monopóliumok megszüntetése és a kapitalista társadalmon belül kialakult, mindmáig ható kulturális szándékoknak a legfelső színvonalon történő kiegyenlítése. A műveltség a vagyonos osztályok külön joga volt a multban. Ezt a monopóliumot döngetik azok az eredmények, amelyeket a demokrácia a tömegkultúra terén és a nevelés új intézményeiben már eddig is elért, és méginkább azok az eredmények, amelveknek elérésére ez intézmények biztosítékot nyújtanak. Azonban az elnyomó és a kizsákmányolt osztályok közti műveltségi színtkülönbség mellett a régi rendszer magyar művelődéspolitikájának külön betegsége volt a kulturális agrárolló, a főváros és a vidék sajátos kulturális színtkülönbsége. Már a tizenkilencedik század elejétől kezdve Budapest a magyar szellemi élet középpontja volt és félreérthetetlen irányító szellemének nyomait magán viseli az egész magyar irodalom és művészet. Ez természetesen nem baj, ameddig az irányítás valóban irányítás marad és nem adja át helyét valamely mindent elnyelni-akaró, mindent magábahabzsoló kulturális imperializmusnak. Budapest — különösen a két világháború között — ilyen mindent magába kaparintó szörnnyé, „vízfejjé" fejlődött. És ezen nem segítettek a romantikus antikapitalizmus, a rendi állam idilli elképzeléséből táplálkozó vidéki dzsentri-reakció legvadabb városellenes támadásai sem. Sőt azok az intézményesített törekvések sem, amelyekkel az államhatalom kultúrpolitikája a vidéki kúriák városellenes lázadását támogatta. Ellenkezőleg: város és falu, főváros és vidék eltávolodása, egymással való szembefordulása csak elősegítette a kulturális hasadék növekedését, mert hiszen a vidék, szembefordulván mindazzal, amit Budapest jelentett, szembefordult a polgári, a nyugateurópai kultúra — tehát a régi rendszeren belül elérhető legmagasabb kultúra — minden formájával. A budapesti kávéház (s ebben az értelemben kávéház volt a sajtó, a színház, a film és az irodalom jelentős része is) parlagnak tekintette a magyar vidéket, még népiességének közönségét is magátólértetődőleg a fővárosban kereste. A vidék számára pedig Budapest a nyakára telepedett idegen város volt, amely a többi európai városokhoz való hasonlatosságával, színtelen urbanizmusával elszakadt attól a magyar néplélektől, amely magyar néplélek a romantikusan városellenes dzsentri felfogás szerint még hat ökrön szánt valahol az Alföldön, vagy disznót makkoltat Somogy tölgyes erdőiben. A civilizáció, a kultúra valamiképpen azonosult Budapest fogalmával, Budapestet pedig utálták. A múlt

rendszer decentralizációs törekvései, Klebelsberg Szegedje, a Jannus Pannonius Társaság Pécse, nem az európai kultúra elért eredményeit közvetítették Budapestről a magyar vidék felé, hanem Budapest ellen és Európa ellen akartak valamely autochton „magyar mélykultúrát" feltámasztani, a kapitalizmus és polgárság nagyvárosi művelődésével szemben akarták a feudális reakció vidéki művelődési tartalékait felvonultatni.

A demokrácia decentralizációs törekvései természetesen nem ezen a vonalon folytatódnak. A vidéket, a vidék kulturális középpontjait nem Budapest igazabb, népibb, magyarabb vetélytársaiként akarják a „bűnös várossal" szemben felvonultatni. Viszont nem is céljuk a kapitalizmus polgári kultúráját Szegeden, Pécsen, Debrecenben, vagy más vidéki nagyvároson keresztül ráerőszakolni a magyar falura, a magyar népre. A demokrácia kultúrája nem a polgárságé többé, hanem a népé, a dolgozóké. Város és falu hamis ellentéte helyett a dolgozók és nem-dolgozók helyes frontját tisztázva, a dolgozók kultúrája is egyformán lehet a városi és falusi dolgozóé. Budapestről nem „az éjjeli kávéházak gőze", hanem a demokratikus társadalom vezető osztályának, a munkásságnak és a demokrácia lényegét felismerő, haladó értelmiségnek a szelleme árad ki a vidék felé, hogy ott a vidéki dolgozó értelmiség és parasztság rokon szellemével találkozzék. Ebben az értelemben teszi a demokrácia áthidalhatóvá Budapest és a vidék kulturális színvonalkülönbségét, az egységes, demokratikus, népi kultúra jegyében.

Ezt a célt kell hogy szolgálják a vidéki városok kulturális intézményei, irodalmi- és tudományos társaságai, de főleg folyóiratai. S ez kettős feladatot ró rájuk. Egyrészt át kell venniük, továbbítaniuk kell azt a szellemet, amelyet a demokrácia országos egysége és Budapesten, az ország fővárosában működő központi szervei sugároznak ki magukból, másrészt állandó, eleven és szerves kapcsolatban saját régiójukkal, saját tömegeikkel, fel kell tárniuk a népiségnek azokat a sajátos színeit, amellyel vidékük gazdagíthatja az egyetemes magyar demokrácia kultúráját. Minden vidéki folyóirat egyszerre teljesít országos feladatot és helyi feladatot. Ha e kettős szerepet nem tudja egyidejűleg és magátólértetődő természetességgel betölteni, úgy rossz folyóirat és nem érdemli meg a nehezen és drágán szerzett papirost.

A felszabadulás óta több vidéki folyóirat prbálkozott — ha ugyan próbálkozott — ezzel a feladattal. Több-kevesebb sikerrel, illetőleg teljesen sikertelenül. Legelső, legnagyobb terjedelemben megjelenő, legrégibb multra támaszkodó, de egyszersmind legroszszabb munkát végző folyóirat e téren az 1948. tavaszán kimúlt pécsi *Sorsunk* volt. Ennek tulajdonosa, a volt pécsi Jannus Pannonius Társaság, hiába magyarosította a nevét Batsányi János Társaságra. A régi „pannonizmus", a Dunántúl kék ege, a Nadler-féle tájköltészet német fasiszta szellemében való mélymagyarkodás változatlanul tovább élt a társaság berkeiben, tovább tenyészett a folyóirat hasábjain. A Sorsunk valóban iskolapéldája annak, milyen veszélyek leskelődnek ma is még a vidéki folyóiratra, milyennek nem szabad lennie a vidéki folyóiratnak. Ez a lap bámulatos rutinnal

tudott a népiesség jegyében népellenes lenni. *„Megint terjedőben van az ősfehetségek rászabaditása az irodalomra. Ez az ostoba kerge kultusz, amely annyit ártott már az irodalomnak s akarva-akaratlan, a buta, de tehetséges iró fogalmát népszerűsitette, szembeállitva a kulturált iróval, akinél hátrány lett a műveltség.“* Ez a finnyás ostobaság célzatosan téveszti össze Gömbösék rosszhiszemű, városellenes, feudális vidék-kultuszát — tehát pontosan azt az irányzatot, amely a Sorsunk szellemi és politikai alapjait meghatározza — a demokrácia népi és kultúrális törekvéseivel. Mintha bizony a demokrácia is a Sértő Kálmánok szerencsétlen, úri drótonrángatott parasztfiguráit kívánná feltámasztani, a népi kollégiumok tehetséges művészifjaiban! Mintha nem éppen a Sorsunk ideológiája lett volna ludas abban a bűnben, amely fiatal, jobbsorsra érdemes tehetségeket tett tönkre azért, hogy az „örök“ paraszti őserő, a mélymagyarság és az időtlen pannonizmus és a többi hasonló reakciós ostobaságok jegyében kijátssza őket a város és természetesen „az idegen célok szolgálatában álló“ városi munkásság ellen. A provinciális választékos rosszízlés ilyenféle nyegle megnyilvánulásai mellett áldva lengi körül a Sorsunk világnézetét Hamvas Béla töményen reakciós, a régi idők aranykorát visszasíró, a forradalom és társadalomépítés korában az „előkelő“ szemlélődés tétlenségét meghirdető szelleme is. Nem csoda, hogy a Sorsunk így üdvözli Hamvas Béla művét: *„Olyan nagyok ennek a lelki univerzalizmusnak méretei, hogy a marxizmus-leninizmus főbb szövegei törés nélkül beleilleszkednek s a szocialista eszme is épitőkövévé válik az emberi bölcseség hatalmas katedrálisának.“* Vagyis Hamvas Béla nagysága kell ahhoz, hogy az emberi bölcseségbe a szocializmus is beleférjen és a marxizmus-leninizmus, amely természetétől fogva tudvalevőleg „romboló erő“, építőerővé váljon. Hamvas Béla kell ahhoz, hogy az emberiséget meggyőzze afelől, ami felől a Szovjetunió harmincéves építő történelme nem tudta meggyőzni.

Tömény tisztaságban szolgáltatja az elriasztó példát Slatinay Ernőnek a Sorsunk 1947. VII—VIII. számában megjelent cikke. A városellenesség durva és primitív formája itt egyenes úton visz a nyílt náci-fasizmus felé. Splengert idézi: „a puszták állati, vad tüzét“ követeli. A város az emberiséget elszakítja az élet igazi forrásaitól és a racionalizmus az észszerűség jelében eltorzítja az ős, egészséges, emberi ösztönöket. Ebből az alapvető gondolatból logikusan következik a finnyás népgyűlölet: *„Az időszerűen vett szigeti gondolat nem jelentheti a szellem pozíciójának átengedését az alacsonyrendűség, a mis-más, a csőcselék számára. Ellenkezőleg, ma naponta újra meg újra fel kell vennünk a harcot az utca értékelése ellen.“* Ez az 1947 nyarán még pimaszul harcot-kívánó ellenforradalmiság természetesen szocialista-ellenes is: *„Tisztában kell lennünk, a jövőt épp oly kevéssé biztositja a polgári derékség, mint akár a szociális derékség, mint akár a szociális gondolat. Mindkettőt a racionalizmus szülötte és ennyiben merőben más igények szolgálatában áll, mint aminőket az organikus élet magának megkiván. A polgár éppoly kevéssé vállalja a multtal a közösséget, mint a haladó, civilizált társadalom*

későbbi tipusa." A szocializmus tehát idegen az emberi élet egészséges organikus fejlődésétől, az „organikus" szó biológiai alapjellege természetesen nem véletlen, szoros kapcsolatban van a fasiszta fajelmélet gyilkos mérgével, nemcsak az ilyenféle mondatokban: *„A nemzetek vértartaléka egyes-egyedül a föld népe, a spekulációkkal meg nem zavart paraszt"*. de megtudhatjuk azt is, hogy *„a zsidóságban van a legkevesebb gátlás a racionalizmus konzekvenciájával szemben, ennyiben sorsával mintegy a többi nép várható jövőjét dokumentálja."* Ime, mi lesz a népek sorsa, ha elfordulva az idilli szellem-ellenesség nyájasan csörgedező, ősi vitális erőkkel telített vizű forrásától, az ész, a racionalizmus, a demokrácia, a szocializmus lejtőjére lépnek. Ugy fognak járni, mint a zsidók, hirdeti a Sorsunk 1947-ben. És nyilván joggal, mint ahogy a zsidókat is joggal érte az, ami érte őket. Idáig süllyedhet egy vidéki folyóirat, ha azt képzeli, hogy jogában és módjában áll következetesen folytatni a Horthy-időkben számára kiszabott programot.

Folytathatnánk elriasztó példák sorát a Sorsunk-ból vett idézeteken kívül más vidéki folyóiratok cikkeivel is. A Sorsunk útján haladt rövid életében a hódmezővásárhelyi *Délsziget* is. Ez előkelő gondolkodású folyóirat szintén heves ellensége volt *„a jobblétet óhajtó proletár vagy a változatosságra vágyó civilizált tömegpolgár ostoba szocializmusának"*, mert hiszen a jövőt a *„vallásos parasztság"* és *„hivő intellektuelek"* képviselik, de különösen az utóbbiak. Szépirodalmi közléseiben krajcáros, ma már csak a rossz értelemben vett „vidéki" színvonalnak megfelelő kultúrpesszimizmus nyilvánul meg, egy novellájában Kodolányi János közli velünk azon megállapítását, hogy a demokráciában voltaképpen csak a régi rossz folytatódik és egy nagyigényű cikkében a vendégszereplő Várkonyi Nándor, a Sorsunk rossz szelleme nyilatkozik meg egy Szabó Dezső emlékbeszéd ürügyén ekként: *„Bármi történjék, soha semmisem változik: a törtetők tovább törtetnek, legfeljebb új jelszavakkal a szájukon, az eszmék megint csak idegen érdekeket szolgálnak s a régi zsákmányolók is mind a helyükön vannak."*

Komolyabb színvonalat jelent az ugyancsak Hódmezővásárhelyen megjelenő *Puszták Népe*. Ennek a folyóiratnak is megvan még az a hibája, hogy a helyi jelleget sok esetben nagyon is elvontan, költőien, egy kissé „a táj lelke" jegyében értelmezi ahelyett, hogy konkrét helyi problémákkal, termelési és szövetkezési kérdésekkel foglalkozzon, ezzel leleplezve a kelleténél erősebben vidéki-értelmiségi jellegét. Utóbbi időkben ezen a téren bizonyos haladás mutatkozik. A folyóirat másik hibája, szürkesége azonban nem sokat javult.

Nem volt mentes a népi romantika tévelygéseitől, a debreceni *Keleti Kapu* sem. Viszont üdvös és rokonszenves törekvést mutatott külön programja, a román-magyar barátság ápolása. Kis formátuma, megjelenésének bizonytalansága azonban sokat levont törekvéseinek komolyságából.

Legtevékenyebb s legcéltudatosabb munkát vidéki folyóiratok között ezidőszerint a szegedi *Tiszatáj* végzi. A szomszédos népekkel

foglalkozó különszámai éppen úgy részei egy, a maga feladatait felismerő, átfogó törekvésnek, mint helyi jellegű írásai Juhász Gyulától, Szeged költőjétől kezdve a valódi szegedi parasztproblémákig. Hasznos az az igyekezete is, hogy minél nagyobb teret adjon a helyi irodalomnak, a fiatal költőknek. Ebben közös ugyan a többi vidéki folyóiratokkal, más azonban a szellem, amelynek jegyében a fiatalokat felsorakoztatja. Míg a Délszigetben például a helyi úri-értelmiségi dilettantizmus önképzőköre és vidéki szalonokban privatizáló színvonala jelentkezik, a Tiszatáj a budapesti hasonló jellegű folyóiratokhoz, a Csillag-hoz, vagy a Valóság-hoz hasonlatosan a demokrácia népi eredetű és népi törekvésű fiataljainak ad hangot. Kritikai rovata sokoldalú és élénk, teljesíti azon feladatát, hogy a fővárostól távoleső közönségét tájékoztassa a demokratikus irodalom újabb eredményeiről. Nem hallgatható el azonban hiányossága, amely a vidéki folyóirat természetéből adódik és amely céltudatos munkával fokozatosan csökkenthető: színvonalának egyenetlensége. Nem egyszer kénytelen csekélyebb értékű munkát is közölni, különösen szépirodalmi téren, mert az a veszély fenyegeti, hogy anyag nélkül marad. Az anyagiaknak komolyabb megalapozása, a folyóirat tekintélyének növekedése ezen a hiányosságon minden bizonnyal segíteni fog.

A vidéki folyóiratok döntő egzisztenciális kérdései között ugyanis a szellemiek mellett nem hanyagolhatók el az anyagiak sem. A folyóiratokat saját helyi közönségüknek kellene fenntartaniuk, viszont ezt a közönséget éppen a vidéki folyóiratoknak kell megteremteniük. Az így adódó időbeli eltérés áthidalására elengedhetetlen az állami szubvenció, amely egyszersmind szellemi téren is bizonyos méretű biztosítékként működve, befolyást engedne a demokratikus államhatalom szerveinek a lap irányításában és ellenőrzésében.

Nem szabad a folyóiratnak túlméreteznie önmagát és túlbecsülnie közönségének szellemi és anyagi felvevőképességét. Előző esetben az a veszély fenyeget, hogy a folyóirat elszigetelődik közönségétől, a cikkek írói olvassák egymást kölcsönösen. Az utóbbi esetben a lap el sem jut közönségéhez és a szerkesztés eladósodik, vagy az államot veri improduktív és a jövő számára sem magyakat rejtő költségekbe. Veszélyes a túlsűrű megjelenés is, nemcsak az előfizetők zsebének és érdeklődésének túlterhelésével — ez a kisebb veszély —, de a folyóirat megtölthetősége szempontjából is. Nem valószínű, hogy a vidéki havilap számára megfelelő színvonalas anyag adódna, hacsak túlnyomórészt fővárosi írókat nem vonna bele a munkájába s ez viszont a lap tulajdonképpeni jellegének, céljainak eltorzulását hozná magával. A legcélszerűbbnek ezidőszerint a legnagyobb vidéki folyóiratok ciklikus összevonása mutatkozik. Eszerint a lapok — a címek fenntartásával — minden hónapban más és más városban jelennének meg, más és más város költőinek, íróinak, tudósainak bevonásával, de közös előfizetéssel. Három-három lap trösztszerű egyesítésével biztosítani lehetne minden egyes helyi lap számára a negyedéves megfelelő színvonalú megjelenést, az elő-

fizető számára pedig minden hónapban a nívós, komoly folyóiratot, amely saját helyi problémáin kívül más vidéki városok hasonló problémáival is megismertet. Ez az átmeneti helyzet természetesen áttörhető, és amely folyóirat saját erőivel fenn tudja tartani magát, — persze nemcsak anyagilag, hanem szellemileg és színvonalban is, — az a maga számára megoldotta a vidéki folyóiratok problémáját. Átmenetileg a legjárhatóbb útnak azonban a folyóiratok közös vállalkozásba bocsátkozása mutatkozik s ez a megfelelő állami támogatással előbb-utóbb lehetővé teszi a jelenleg utópiának látszó célt: a magasszínvonalú, demokratikus szellemű, helyi jellegű és mégis országos érdekű, anyagilag is szolidan megalapozott, népszerű vidéki folyóiratot.

KESZI IMRE

DÚDOLÓ

Ágyaz a szél reszkető fénynek
dunyhás felhők melengetnének.
Párálló csöndben szó botorkál,
pólyás ősz rí fonnyadt bokornál.

Hozzám húzódsz, — pilládat érzem:
lehelletemre húnvó két szem
didergésem óvja, takarja —
nyári fények barna avarja.

Vacog a csönd, — szoknyádat fogja, —
csetlik-botlik árnyad porontya:
melegedni melledhez bújna,
s játszadozna csöpp-csontú ujja.

Remegés rezdül s mint a húron,
cincogok egyszál árva búmon.
Szél búg, vetkőzteti a fákat,
ráncos levélen rozsdás bánat

köd-könnye csillan. — Nő az árnyék,
mégis, mintha napfénnyé válnék:
sugár-karral vetkőztetnélek
s habos dalomban fürdetnélek.

S ha már fáznál, testedre inget
sóhajból szabnék s napfény-hintett
pöttyös ruhába bújtatnálak
s kifeslene pőrén a vállad.

Dúdolgatok. Kinn pólyás ősz rí.
Jó volna enyhe teát főzni,
betakarózni egymás mellett
s dorombolna álmos lehellet.

LAKATOS PÉTER PÁL

SZERETLEK, MINT A KENYERET

Szeretlek, mint a kenyeret
és soha meg nem únlak.
Ráglak, ízlellek szüntelen,
míg szemeim ki nem húnynak.

Új íz vagy számban s szüntelen
csitítom mohó éhem,
nem tudok eltelni veled
s ha elhagysz, meghalok éhen.

LAKATOS PÉTER PÁL

ÉNEK MAGAMRÓL

Arca barázdás, mégsincs kenyere,
Harminchét éves, van két gyereke.
Van anyja, aki megtöpörödött
a fájdalom fődözéke mögött.

A háta görbe s görbén járt sokat,
lázadó lett s lázított másokat.
Lecsapott rá a társadalmi rend:
pusztuljon el, aki balra kileng.

Kenyere nincs, mert harc a kenyere
és forradalmi dallal van tele.
S ha csordultig telik s buggyan a dal,
az ügyész úr hűs fogházat javall.

Már kétszer ült, a lomha hónapok
a fogházban köszöntek jónapot
és döngtek durva fegyőrlábakon.
Hű zárkatársa volt: a fájdalom.

S míg ült, az asszony, akit szeretett,
kívül-belül pőrére vetkezett:
a túlsó sáncon pénzért kéj ropog,
emitt szegénység, nyűvő, vén robot

dohog, köhög s tüdőt, dühöt zihál
a tőke vasbeton bástyáinál.
És sokszor könny csurog és vér zuhog
s a lázadó torkán selyemhurok

szorul, úgyám! Asszonyt nem szépít ez,
jobb árulni a testet és hitet.
Akad vevő, mert kell az áruló
s a fiatal, friss asszony-árú jó.

Hej Péter Pál! puhulj, már nincs kenyér
s arculcsapott a szeretett tenyér
és árkos arcodon a gond-kuvasz
már vénkedő, rekedt hangon ugat.

Ugat bizony. S majd egyszer döglik ám.
Helyette fegyver búvik meg símán
és hűs mosoly az árkok fenekén
s gond-fegyver kattog villó feneként

úgyám! Ölében búvik két gyerek:
pislákoló fény, — két láng remeg
s ha elsötétülnek az útjai,
két lánggal fog világot gyújtani.

Faluból jött, a nyalábok szele
sodorta vissza: nem volt kenyere
a városban, csak kegyelem-kenyér
s vágott a szó: na itt van, hát egyél!

Harminchét éves. Köd a kenyere.
Most édesanyja vesződik vele.
S ha könny csillan vonagló ráncokon,
gépfegyvert hall a barrikádokon.

Kővágóőrs, 1935. január

LAKATOS PÉTER PÁL

SZÉPSÉGÉT KI DICSÉRHETI

Szépségét ki dícsérheti?
Mint szekfűszáron gyenge csuklók,
olyanok karcsú térdei
S ifjú csípői hajlatát
csak az látta, ki holdas erdőn
künn töltötte az éjszakát,
s messziről ködlő ifjú fát
futva elért és hűs törzséhez
hajtotta árva homlokát.

Szépségét ki dícsérheti?
Két karja édes szederinda,
befonnak ölelései
Mellén pihenni nyugtató,
tisztások füvénél puhábban
altat s a halk kopácsoló,
hogy szíved dobbanása-e?
Vagy távol harkály koppantása?
álmomba illik halk nesze...

Szépséged ki dícsérheti?
Nyakad őzénél szelídebben
viseli ékességeit:
szép fejed, mely előtt dadog
a nyelv, mely kész téged dícsérni,
gyöngyöknél sápadtabb vagyok,
ha sötét pillád fölveted,
S egyszerre érezzük a titkot,
minek a szív nem tud nevet.

Szemed leírni? Homlokod?
Csak reszketésemre emlékszem,
amely melletted elfogott,
hogy megcsapott lehellete
az Istennek, ki téged formált,
s akinek rajtad van keze...
Szépséged ki dícsérheti?
szádon gyümölcsök ízei,
virágok szirmánál puhábban
érintnek becézései.

HAJNAL ANNA

BOSZORKÁNYOK

Rósa Dániel a nyitott hordók egyike fölé hajolt: hatalmas, vörös arca undorodón torzult el, száját elöntötte az émelyedés nyála.

— Ezt küldi kend Bécsbe? — fordult Borbolához, a felsővárosi hajóépítőhöz, akinek vékony, okos arcában gúnyoros nyugalommal csillogott a szeme.

— A főbíró szerint odafönn levest főznek belőlük! — felelt Borbola, s szeme körül aprókká húzódtak a ráncok.

— Levest? — ismételte Rósa Dániel s újból a hordó fölé hajolt. Sötétzöld vízben, szüntelen, fel alá tóduló nyüzsgésben, egészen a hordó pereméig, teknyősbékák hemzsegtek, mocsári teknősök, fekete hátpáncéljukat, vagy húsuk sárgafoltos, berakásos mintájú lemezét mutatva. Zömök, ráncos lábuk hegyes körmeivel egymás testébe kapaszkodtak e tolongásban, tar fejük bugyborékolva fel-feltört a szint alól, apró szemük meg-megcsillant a szennyes vízben, mint megannyi fátyolozott fényű aranylapocska.

Tizenöt hordó sorakozott a tanácsház udvarának sarkában: édeskés, rothatag szag áradt belőlük.

— A főbíró szerint — folytatta Borbola — Bécsben újból előveszik a pert: itt az ideje, új ajándékot küldenünk!

— De mennyit küldtünk már eddig is! — fortyant föl Dósa Dániel — 15 tehenet, 1 csikót, 2 hattyút — és mennyi fácánt, fajdtyúkot, hány mázsa cselebi és basadohányt, nádmézt... Mindig újabb és újabb ajándékok — de a legelőinket mégsem adják vissza!

A legelők! Komor arccal, feketén álltak a hordók körül a tanácstagok: Szeged város elkobzott legelőiről a várőrség nap mint nap hajtotta el az odatévedt marhákat. Húsukat másnap azokban a mészárszékekben mérték ki, melyeket a helyőrségi tisztek, a városi tanáccsal dacolva, engedély nélkül állítottak fel a bástyák aljában.

— A főbíró bizonyára tudja, mi a teendő! — vont vállat Borbola, mintha csak ingerelni akarná Rósa Dánielt. Emennek hófehér bajsza már csapzott volt a verejtéktől: düh és kétségbeesés verejtéke öntötte el hatalmas testét, amint ott állt előttük, súlyosan lecsüngő szemhéjai alatt fuldokló tekintetével.

— Holnap majd mi is kimegyünk valamennyien, a semlyékekre, teknőst vadászni! — kiáltotta keserűen. — Legalább hasznukat

vesszük a mocsarainknak! Ugysem maradt egyebünk e semlyékeknél!

A tanácsbeliek szégyenkezőn hallgattak; különösmód: annyi megaláztatásuk közül épp e teknyősök fájtak nekik legjobban — úgy érezték, gúnyt űznek belőlük a bécsi és pozsonyi urak!

E pillanatban ijesztő hangot hallottak, mintegy a föld alól:

— Rósa Dániel!... Rósa Dániel!...

Felkapták fejüket, csend támadt, s újból felhangzott a hang, a föld alól:

— Segítő urunk! Jóságos pártfogónk: Rósa Dániel!

Rósa megfordult, oly rémülten, mintha kísértet hangját hallaná — s már nem is egy hang kiáltott, de tucatnyi, férfiaké, nőké, síró, nyöszörgő hangok, koldusok, megkínzott vénemberek hangja.

— A boszorkányok! — bólintott Borbola.

Valóban: a boszorkányok voltak, kiknek börtönablaka a tanácsház udvarának szintjére nyílott. A rácsok közül csontvázsovány, vérrel bemaszatolt karok nyúltak ki az udvar porába, szürke, kócos hajcsomók csüngtek alá a vasrudakon. Rósa elindult feléjük; a tanácsbeliek követték.

— Csakhogy látunk, Rósa Dániel! — zokogtak a föld alól a szerencsétlenek.

— Ugye, nem hagysz el?...

— Kedves cselédeim! — Rósa csak ennyit tudott mondani; torka elszorult; keze remegett. Óvatosan benyúlt a rácson, újja végével érintette a bentiek testét, mintha attól tartana, hogy kibirhatatlan kínokat okoz nekik.

— Nemsokára megégetnek bennünket, máglyán! — sírt odabenn egy öregasszony. — Hogy fog égni ez a szegény testünk! — és kétségbeesetten ingatta fejét, mint akit valami megalázó cselekedetre kényszerítenek.

— Rósa Dániel, te főbíró voltál, s most is a tanácsban ülsz! — kiáltott egy öregember, akinek véres volt a nyaka. — Magyarázd meg, miért tették ezt velünk, szegény cselédekkel és koldusokkal!

— Még a hóhérok is megszántak, mikor a vallomásunkat vették, tüzes vasaikkal és csipeszeikkel! — panaszolta egy másik.

Rósa csak nézte őket, szótlanul, a börtönrácsba kapaszkodva, s tűrte, hogy kezét, ruháját érintsék a föld alól felnyúló ujjak. Hátamögött a tanácsbeliek szótlanul álltak, de némelyikük már nyugtalankodni kezdett.

— Haggya őket kend! Boszorkányok!... Még megrontják!

— Engem? — bődült fel Rósa. — Hisz a cselédjeim, az udvarbéli cselédjeim, csaknem valamennyien! Már a török idején is az udvaromban laktak!

— Jobb is volt a török alatt! — sírtak a földalatti hangok.

A tanácsbeliek szótlanul összenéztek: ők is mondták már, hogy jobb volt a török alatt. Pogányul éltek a kersztény hadak bevonulása óta! Volt rekvirálás, tűzvész, kolera, árvíz — s még a legelőiket is elkobozták!

— Ments meg minket, Rósa Dániel! — sírtak föl a rácsnál-

állók, de hirtelen hátralökdöste őket valaki, s úgyszólván a vállukra taposva kapaszkodott fölfelé: tar fejet láttak, a koponyán véres sebekkel.

— Nem akarunk máglyán elégni! — kiáltott a tarfejű. — Csak egy jó szót szólj az érdekünkben!

Rósa elhülten bámult a beszélőre:

— Te vagy az, Dancsó János? Meg sem ismerlek!

— Engem kínzott legtovább a hóhér! — mondta Dancsó. — Tudta, hogy boszorkány-hadnagy vagyok: ki akarta csikarni belőlem a kapitányunk nevét! És a többi boszorkánykapitányét is, a Dunától a Marosig, Szegedtől Debrecenig...

— És te megmondtad? — kérdezte rekedten Rósa.

— Hallgattam és hallgatni fogok holnap is, pedig akkor a spanyolcsizmát csavarják a lábamra.

Rósa szédelegve támaszkodott az ablakrácsra; bajszának végét harapdálta és úgy nézett maga elé, mintha nem tudná, hol van. Majd Dancsó koponyájának sebhelyeire meredt, s a feléje forduló arcra tekintve, észrevette a fül mentén húzó, pörkölt sebeket is. Akkor okozhatta a hóhér, mikor Dancsó szeme felé közelített a tüzes vassal, hogy megrémítse.

— Segíts rajtunk, Rósa Dániel! — jajdult fel újra a boszorkányok hangja; Rósa megrázkódott, úgy látszott, erőt vesz magán:

— Menjünk innét! — szólt társaihoz, a tanácsbeliekhez. De még mielőtt elszakadt volna a börtönrácstól, meggondolta magát: — Malmos Katalin is itt van?

Fiatal lány jött a rácshoz: az egyetlen fiatal a foglyok között. Szőke haját elsímította arcából; nyugodt volt, csak a szeme alatt látszottak karikák.

— Én leszek az egyedüli, akinek fejét veszik! — mondta tiszta, árnyékolatlan hangon. — Holttestemet pedig arra a máglyára dobják, amelyiken a többieket élve égetik el!

— Vele nagyon kegyelmesen bánnak! — jegyezte meg gúnyosan Dancsó. Rósa szótlanul nézte őket, amint itt álltak előtte, csaknem szégyenkezőn; már nem sírtak, nem jajongtak: az öregasszonyok is hallgattak, mintha talán iménti panaszuk nem lett volna egészen őszinte.

— Menj haza Rósa Dániel, a többiekkel! — mondta csendesen Dancsó és a fejével intett.

Rósa megfordult, s most társaira nézett, a tanácsbeliekre, akik várakozón állták pillantását.

Miért hagyjuk, hogy ezt tegyék velük? — kérdezte kétségbeesett hangon. A többiek meglepetten bámultak rá: a vörösen izzó, bálványszerű arcon patakzottak a könnyek. — Miért kell meghalniok? Más városokban beérik azzal, hogy a hóhér kiseprüzi a boszorkányt!

Kínosan harapdálták ajkukat a tanácsbeliek: látszott, hogy nem nyugodt a lelkiismeretük. Végülis Borbola volt az, aki megszólalt:

— A főbíró üzente, hogy így kell tennünk! Tegnap érkezett

meg a levele, Pozsonyból... Azt írja, ártana a pernek, ha nem járnánk elő jó példával a boszorkányok üldözésében!

— Meg kell nyernünk a pert! szólaltak meg többen is, a tanácsbeliek közül. — Legelőnk nélkül koldusok vagyunk!

— És azt hiszik kendtek, az ő máglyáikkal megnyerhetjük a pert?

— Ellenfeleink kárunkra fordíthatják, ha valamit elmulasztunk! — felelt csendes hangon Borbola.

— Hallottátok? — fordult Rósa keserűen a boszorkányok felé. Azok nem szóltak semmit; lesütött szemmel álltak a rács mellett; bizalmatlanok lettek és zárkózottak. Iménti örömüket, mellyel Rósa után kaptak, mintha mélységesen szégyelték volna.

— Ne fájjon már értük annyira a szíve! — vígasztalta az egyik tanácstag Rósát. — Koldusok és ágrólszakadt cselédek! S ha a legelőinket ilyen áron visszakaphatjuk...

Voltak, akik sóhajtottak a tanácstagok közül: igen, ha a legelőket visszaítélnék, minden megváltozna... Újból gyarapodni kezdene Szeged, s az elbújdosott lakosok közül, akik a város nyomora miatt széledtek más vidékre, bizonyára visszatérnek jónéhányan.

— Gyüjjön már! — hívták Rósát, de az csak állt, egyhelyben. Pedig nem is a boszorkányokat nézte most, hanem az udvar másik sarkában, a teknyősöket tartalmazó hordókat.

— A városnak valóban meg kell nyernie a pert! — jelentette ki szigorúan, s úgy mondta ezt, mint hajdan, amikor még főbíró volt, valami parancsot. Csizmás lábait szétvetette, mintha birkózni készülne. — Vesztegessétek meg a bírákat: máglyákkal és ajándékokkal!

— Azt tesszük! — bólintott Borbola.

Rósa azonban nem vetett ügyet rá; ismét a boszorkányokhoz fordult, akik makacsul elfordították róla a tekintetüket. Volt valami várakozó kíváncsiság a tartásukban.

— Dancsó! — kiáltott le Rósa a tarfejűre. — Igazán nem árultad el a kapitányod nevét?

Dancsó némán intett, hogy nem.

— És holnap, amikor lábadra srófolják a spanyol csizmát és tüzes vasakkal közelednek hozzád: holnap sem fogod elárulni?

— A többiek sem fogják! Még a leány sem! — felelt Dancsó gyűlölködőn, megvetéssel.

— Jól van — bólintott Rósa — akkor én elárulom! — s a tanács felé fordult. — Mert **én** vagyok a kapitányuk!

Döbbent csend támadt, amit csak nagysokára tört meg a boszorkányok zsivaja:

— Miért tetted ezt, Rósa Dániel!... Nem bíztál bennünk? Szívesen meghaltunk volna helyetted!

— Nem kell! — hárította el őket Rósa, némi keserűséggel a hangjában, majd a tanácstagok felé fordult: — Ha engem is elégetnek velük, talán ellátszik Bécsig a lángja.

— Senki sem tudta volna meg, hogy közénk tartoztál! — dörmögte Dancsó. — Ránk bízhattad volna az életedet!

— Öreg vagyok már — felelte Rósa. — Nem szeretek adós maradni!

A tanácstagok hitetlenül, gyanakvón álltak még mindig: az aljasságot épp oly nehezen tudták elhinni, mint az erényt. Rósa azonban türelmetlen volt, fáradtnak is látszott. Intett nekik:

— Hívjátok a hóhért! Ő majd megkeresi rajtam a boszorkánybélyeget!

Mi legyebet tehettek volna? A hóhért elhívták. Rósa önként vetkezett le előtte, szabad ég alatt, az udvaron. Lába elé, a porba hányta szét ruháit: s már ott áll előttük pőrén, ez az ormótlan, oszlopszerű test, súlyosan és kihívón, boltozatos mellkasán ősz szőrzetének bozótjával.

A hóhér rövid vizsgálás után, az ágyék táján megtalálta a félholdalakú, vörös boszorkánybélyeget.

S csak amikor feltekintett: akkor értette meg Rósa, hogy immár egyedül van. A többiek tartózkodón, távoli félkört vontak eléje, egymás fülébe suttogtak, izgatottságukat közönnyel igyekeztek leplezni. S ő még mindig itt állt előttük, pőre, megmenthetetlen áldozatként, rettenetes magányában, arcán dermedt, kétségbeesett csodálkozással, hatalmas tagjain az elítéltek álmélkodó nyugalmával. S mintha a túlsó partról kiáltana feléjük, megpróbált tréfás hangon odaszólni Borbolának:

— A teknyősöket most már vissaönthetik a mocsárba.

— Még ma elindítjuk a szállítmányt — mondta a másik tárgyilagosan és komolyan. — Mindent meg kell próbálnunk!... Nem lehetünk könnyelműek.

Ezekre a szavakra Rósa csodálatos módon megnyugodott. Belegyező tekintettel követte Borbolát, aki a hordóhoz lépett, hogy még utoljára mindent szemügyre vegyen.

Az egyik teknősnek, hosszas vergődés után, sikerült átvetnie magát a hordó peremén; hátpáncéljára esett s most nyakát nyújtogatva, zömök, ráncos lábaival kapálódzva, tehetetlenül vergődött, a porban.

SŐTÉR ISTVÁN

ÉVSZAKOK

I.

TAVASZ, ÖTVÖSÖKKEL

A szirmok közt kakasszó villog és
lüktet a kagylófényű hajnal.
Új korszak indul. Ím, a mesterek
elindultak szerszámaikkal.
A vízmester a könnyű fák között
színes mércével botladozva
méri a légbeszökkent áradást.
Derékig gázol a habokba.

A telt vessző, mint görbénfújt üveg
fanyar borral koccint az égre.
Ezer kádár kering. Sok zöld kötény
az ágak szűk hajszálcsövébe.
És jönnek mind. Nagy műhelyük köré
rózsás falat borít a hajnal.
Az almafák közt fürge ötvösök
dolgoznak víg szerszámaikkal.

II.

NYÁR, LEÁNDERREL

A falon, melynek hátamat vetettem,
átsüt a konyha melege,
s miként a csíra langyos föld alól,
kihajt a kedvem levele.
Oly jó fülelni, hogy kívül vídáman
mint dolgoznak az asszonyok.
Kezük, mint szorgos fürgeujjú láng
sercegve ég s csak hallgatom.

Most aprítják a húst... A sárgarépa,
mint édes, karcsú hegedű
vidáman zeng a fürge kés alatt,
mint dalban-gyöngyöző derű.

Betér a macskám és dorombol lustán.
Orrán a jóhír szétragyog,
mint nedves szirmon lila napsugár:
— Dolgoznak ám az asszonyok. —

S míg kint a nap ájultan leng a fák közt,
s az asztal tikkadtan alél,
szobám hűsén szívemben, mint leánder
zöld csillagokat hajt a dél.

III.

ŐSZ, TÜNDÉRREL

A víz is zárja színeit...
A tündér kagylójába lép.
Opálos szárnya nem ragyog
a fények sorvadó ívén.

A szőlők árnyék-ujja int.
Utána máris hullanak,
száraz hálóba szőve a
szép zöldtől elhagyott falat.

A rozsdás, vén vasat nosza
fektessük át hegytől hegyig,
s mint hordót, zárjuk be tündér
a tájék pincés halmait.

IV.

TÉL, CIGÁNNYAL ÉS HALÁSZOKKAL

A partok közt már egyre biztosabb.
Mind szikrázóbb és vastagabb a híd.
A tiszta hold s az éles csillagok
verik a tóra jég-pilléreik.

Holnap a hátán szánkó is mehet.
A hordók borral térhetnek haza.
A gazdák orra, mint papi palást
s kezük olyan lesz, mint a viola.

Ez ám az élet! Jó borért búzát!
Az égnek dalt! A lékből szép halat!
Ragyogjatok hát gyémánt hídjaink
a részegképű csusszant ég alatt.

Tihany felé huszonnégy nagy halász
a hálónak fejszével vér helyet.
Éhségtől hangos vadlibák hada,
mint zászló zúg bundás fejük felett.

A langyos csárdasutban Miska ül.
A zordon télben ő a nyugalom.
Megél a jég hátán a jó cigány,
már kandikál is át az ablakon.

Négy húrral müvel ő nagyobb csudát,
mint Péter, a halászok elseje.

Egy bélre felfűz huszonnégy halászt,
ha rázendít vonója deleje.

Hejj, tudja jól, nagy úr a bor s a dal.
Csak arra vár, hogy épp végezzenek.
Ha rákezdi, bíz nemcsak a tavat,
de meghúzzák ezek a kék eget.

Tatár világ. Az erdő is ropog.
Megindul, és a berken most a sor.
A lápon kint fagyott a Krisztus is,
mint tornyunknál a kis fügebokor.

De úr marad a bor s a csárdasut!
Mint bőgők zengnek körbe a hegyek.
Régholt betyárok járják a táncot
s patkójuk zeng a vén Bakony felett.

TAKÁTS GYULA

LEHULLT AZ ÉGRŐL

Lehullt az égről mind a festék
és tört morajként zúg az ének.
Távoli folyók jege reccsen,
futnak szél-himbált vándor-fények.

Én szélcibáltan ingadoznék,
botlik, hanyatlik gyenge lábam,
de láthatatlan fagymarokkal
erők ölelik görcsbe vállam.

És mozdulatlan görcsben állok,
állok, mint vascövek az éjben!
És jaj, nincsen, ki takargasson,
melengessen a jeges szélben,

nincsen, ki óvjon, rejtegessen,
ki símogassa zsibbadt vállam,
fagyos földből szabadítsa
szaladni-kész, fürge lábam.

Nincs nappalom, éjjelem sincs,
fagy recsegtet, néma ének,
hangtalanul dúdolgatok
a dermesztő sötétségnek.

1944 SOLYMOS IDA

ÜZENT A SZÉPSÉG

Üzent a szépség:
ébred a lélek.
Messze a tél is;
tisztán felétek
szól ma az ének,
— akik még éltek —
ébrednek újra
a szenvedélyek!

Bátor a szív ma:
hangja nagy ívben
indul a tüdő
tág mederében
teret találni
s intve a jóra
gyorsult ütemben
a fali óra
is zúgja zenéjét.

Hallgat a holt már,
szeme fehérje
csillagot kerget
s álló időbe
virassza napját
a századoknak,
kik tanúi voltak
a nagy jajoknak.

Én és az ember
markos kövekkel
készülünk olykor
párviadalra;
nem teher ez már,
S dolgunk leteltén
labdázgatunk majd
a fellegekkel.

Esztendők mélyén
akik pihentek,
halljátok túl is
győztes szavunkat:
áhítat ma a
gondolat őre
s csecsemő ajkán
dalokat ringat
már a reménység.

Hallgat a reggel.
Ünnepel a lélek
s ez ünnepi órán
a kis verébnek
párja is eljött
morzsával száján
s így udvarolgat,
— akár a szépség
a lélek mélyén —
a Messzi Nagy Úrnak,
kinek a neve:
— hogyha ma sejtjük —
holnap: ***Igazság.***

1945.

SOLYMOS IDA

TANYAI CAFKÁK

Én már az első nap abba akartam hagyni a kellemetlen vendégeskedést a távoli rokonságnál, ám akkor soha sem ismerhettem volna meg a csorvási boszorkányt. Mert később kitudódott, hogy mindennek ő az okozója! Az öregasszony fájdalmas nyögéseiből, a lányok elejtett szavaiból, veszekedéséből mindjobban a titokzatos Veca néni alakja bontakozott elébem mint megszemélyesedett sejtelem. Hamarosan magam is belekeveredtem abba a kifejezhetetlen babonás hangulatba, melynek a félelem, a kíváncsi borzongás és a zaklatott képzelgés egyként sajátjai. Míg azonban nálam kellemes rezgő árnyékokat jelentett a gondolataimon, addig Nagymihályék valósággal benne éltek az „elátkozottságban" s az bár bizonyosan csak hiedelem volt, mégis megmérgezte cselekedeteiket, egész jelenvaló életüket.

Feleségem már az első éjjel ujságolta, hogy Nagymihályékat elátkozták és az átok be is teljesedett.

— Mit gondolsz? a Lajos odajár— suttogta. — Nem tud elmaradni tőle. Megrontotta már az egész családot. A Julcsa néni ura azért veszett oda a hadifogságban. A Manci ura azért maradt el tőle, Irén nem kap vőlegényt, Lajost meg belebolondította magába. Nem látod hogy néznek ki? mint akik a meghabarodás szélén járnak.

Azt én is láttam, hogy rosszul vannak, hiába takarták előlünk. Julcsa néni fakó-kékre puffadt ábrázatát előttünk is többször belefúrta az izzadt vánkosba és csak a családjain síránkozott: „jaj, mi lesz veletek?!" Irén, a kisebbik lány úgy tett, mintha szeretne bennünket, de ismeretlen indulatok töltötték el kis köpcös, elformátlanodott testét. Manci a tagbaszakadt hallgatag menyecske a hetedik határba kívánt bennünket, mert legalább másnak nem akarta mutatni a nyomorúságukat. Szégyeltette magát, majd meg kétségbeesetten akarta játszani a gazdag asszonyt; mintha minden rendbe lett volna. Pedig a tanyaház a züllés gyalázatos képét mutatta. Még jó hogy eltakarták valamennyire a rendezetlen eperfacsutakok s az a néhány gondozatlan, elmézgásodott gyümölcsfa. Az udvar száradt az ürességtől, tyúkkárálást, kacsahápogást ott véletlenül se lehetett hallani. A komor nádtetős épület előtt semmi virág. Üresen ásított az udvarra a tornác vedlett oszlopaival s a gazdakereső házvégi istállóból trágyás út vezetett a szétszórt trágyadombig. Egyedül a galambok szaporodtak el igencsak. Szakadatlan, mézes turbékolásuk

csak még növelte a háziak ingerültségét, akik csak a konyhában szerettek tartózkodni. Munkára alig tudta őket a beteg öregasszony kiverni s ha mentek, úgy mentek, mint valami nagy kínra. Lajos, a sovány, beesettszemű öreg legény, — akit állítólag megitatott a boszorkány Veca — gyakran meg is tagadta a parancsot. Állandóan ott pusmogott valamivel az istállóban vagy a színben, sárga lovát ajnározta, vagy a szekérderékban aludt, majd pedig bennünket bámult, városiakat, akik ide-oda sétálgattunk a harmincholdas elhanyagolt birtokon, a gyatrán metszett szőllőben. Ez a vad legény volt a kíváncsiságom kulcsa, mert ha már nyugalmat nem is, legalább valami magyarázatot szerettem volna kapni. Szívét akkor nyertem meg, amikor a két lány megrohanta a vacsora alkalmával:

— Gyere be a szobába aludni. Ez már így tovább nem mehet. Mindenki megszól, sose kapsz lányt.

— Bemegyek én — mondta gonosz arckifejezéssel Lajos —, de előbb kiszedem a vasrácsokat az ablakokból.

— Csak nem akarsz letenni róla?

— Mindenki abban találja élvezetit, amibe akarja — vigyorgott. Dohánytól sárga szájaszélét fényesre nedvesítette. — Ah — mondom, avatkoztam én is bele —, nem szabad a legény-lány dológba belemártani magunkat. Úgy vagyunk avval, mintha zúgó folyó elé emelnénk gátat. Megkerüli az ár és a víz újra összeér.

Manci menyecske sírvafakadt.

— Mindenünket elhordja annak a banyának!

— Te is pénzelted a szeretődet — vetette ellen Lajos. — A padlásról lopattad vele a kukoricát.

— Mit hazudsz te piszok! — ordított rekedten a menyecske és lehetett látni, hogy igaz.

— Az Istent is széthordanátok, de velem azt nem babráltok ki. Tik se vagytok különbek, mint ő. Irén kihez jár minden héten a városba? Ha nagyon annyira vagytok, itthagyom az egész bagázst, oszt kimegyek Dániába, Svájcba.

Felugrott az asztaltól és rongyos bársonypantallóját csapkodva az állandóan kézbentartott szíjostorral elüntetett hátra. Később felkerestem már azért is, mert a rokonság női részének nagyobb lett a dühös elfogódottsága ellenünk. Jelenlétünk akadályozta meg, hogy a szokásos nagy családi veszekedés kitörhessen, mely egy-időre leszokta volt vezetni a felgyülemlett mérgeket.

— No Lajim — szólítottam meg becézve hízelkedve — mit búslakodsz itt a szalma tövében? Ne hallgass senkire, csak a te eszedre! — biztattam. Ám az ő esetében szó sem volt egy erényes fiatal bátorításáról, mely jól esik a jót tenni vélő léleknek. Laji legény romlott volt, valóban a feje búbjától a nagyujja hegyéig, amennyire romlottnak lehet nevezni egy sorsáért visítő állatocskát, kazalforgató, szomjas bivalyocskát. A bivaly is csak akkor jó, ha nem fekszik bele a pocsolyába a teli szekérrel, mondja az emberek erkölcsi ítélete.

Amikor szép csendesen kiszedtem belőle a történetet, akkor ki is derült, hogy a jóság-romlottság megszokott dogmáját valóban nem

lehetett az ő sorsába meríteni és mérni vele. A végén csak ennyit mondott:

— Miért? hát csak az úrnak van joga az élethez, meg akinek pénze van? Dolgoznék én, ha volna eredetje, de mikor a kormány, család, minden az emberen nyargal? Tavaly még csak kínlódtam a földdel, de az idén már ráhagytam.

— Te Lajos? nem vagy te lusta? — kérdeztem tőle.

— Na és ha az lennék? mit érnék vele, ha más lennék. Csak lestrapálnám magam a földdel és nem érnék semmit. Így meg az ember élvez ameddig tud. Sokáig beszélgettünk még együtt az öreg legénnyel. Be is kiáltottam a ház felé, hogy nála alszok a kocsiderékban. Lajost azonban egyre inkább feszélyezte a társalgás, mivel nem tudta mégse mi a szándékom. Felragyogtak a csillagok és a fürkésző csend éjszakába mosta a tanyát, az udvart s a föld az egész nap melegét most lehelte ki. Hánytuk, vetettük magunkat a szekérderékban, a szénát mind lehendzseltük s forró alaktalan párakénti szállt el egy-egy gondolatunk. Amint hogy nem is lehetett volna megfogni életünk értelmét, mert akár az övé, akár az enyém, nevetséges karikatura lett volna. Odamondtam hát neki kujon arccal.

— Te Lajos! ma éjjel elmehetnénk Veca nénihez!

A legény felvidult, de kételkedett.

— Megcsalnád az asszonyt? Onnan anélkül nem lehet ám hazajönni. Ott elfogy az ember akarata.

— Az én dolgom az — válaszoltam neki.

Éjfél felé lopakodtunk ki a tanyáról, amikor már feljött a hold. Olyan zeg-zugos dűlőutakon mentünk, hogy nappal se találnék vissza rajta. Térdig feltűrtük a nadrágjainkat a még mindig porzó homok ellen, mely árulónk lehetett volna. Lajos már értette a szökést, a kutyás tanyák kikerülését.

— Te Lajos? — kérdeztem tőle újra, amikor egy akácerdőn haladtunk keresztül. — Tényleg boszorkány a Veca néni?

— Eh, lenét! — pihent meg egy kicsit. — Csak ráfogják. Az biztos, hogy mindenben benne van a keze. Nagyon okos, élelmes asszony. Félnek tőle mint a tűztől. Nincs olyan férfi, akit az meg ne hódítana és abba látják a boszorkányságot. Pedig avval hódít, hogy igazat mond. A 70 holdas Fodor Janinak csak annyit mondott: Janikám, de sajnállak, mikor 30 éves finom ember létedre minden oldalról csalnak. Janinak aztán már nem lett maradása és észrevette, hogy mindenhol csalják. Hétre rá elkergette az asszonyt és azóta is odajár. Nagyobbrészt a legényeket is odaszoktatta már. Nekem csak annyit mondott, hogy Lajos fiam, te is úgy fogsz járni, mint édesapád. Kitömik a szemed valami ronda békával! Szégyen, gyalázat, hogy 34 éves embernek, oszt nincsen felesége? Majd a család választ, mi? És tisztára igaza volt. Én voltam az igásszamár a családban. Most pedig el akarom venni.

— Megbolondultál? — lepődtem meg én is.

— Dehogy bolondultam! Többet érek avval, mint száz fia-

tallal. Még csak 42 éves és úgy senki se tud szeretni, mint ő. Már régen elhatároztam, iszen attól félnek a családban is.

— Dehát, amint hallom, cafka az az asszony.

— Az nagy tévedés! — magyarázott izgatottan a vénlegény. — Én nem láttam még egy férfivel sem. Még a kétméteres Takácsnak se sikerült, pedig annak oszt van ereje. Ő csak olyan a lányok közt, mint a királynő. Nem kívánok senkinek különb feleséget. Neki a lányok csak üzlet.

E szavakra még jobban elcsodálkoztam. A kérdéses asszony szépségéről már eleget hallottam, de hogy hozzáférhetetlen legyen, ezt nem gondoltam volna. Hamarosan túlértünk az erdőcskén, két szikes laposon, majd egy homokbucka mögött felfedeztük a házikót. Az ablakrés izzó tűznek látszott a sötétben. Kutya nem volt, de a vastag sövénykerítés elzárta előttünk az utat. Csak állhatatos zörgetésre nyitottak kaput, miután hegyről-végre kikérdeztek, felismertek bennünket. Kis pitvarba vezettek, ahol újra meg kellett állni. Jó tíz perc mulva jutottunk be a szentélybe, azaz egy szobába, mely tarka rongypokrócokkal volt beteregetve. Jobbról is, balról is padok húzódtak a fal mellett, mint primitív páholyok, az előtérben pedig magános szék állt. A falakon szerelmi jeleneteket ábrázoló falvédők sorakoztak, köztük még akt is előfordult. A kemencén kívül aztán más tárgy nem is volt a szobában, melyből jobbra is balra is ajtók nyíltak. Mécses is csak a kísérőnk kezében lobogott, akinek berliner kendőbe volt eltakarva halványsárga arca.

— Későn jöttetek! — hallatszott ki egy álmos hang a belső ajtó mögül, a jobbikon meg besietett a tájék rémítgetője.

Veca néni karcsu, magas asszony volt. Ugy hirtelen lobogó fáklyának látszott a feje, amint a lámpafény rávetődött. Két karját mellei alatt fonta össze, csípőit gőgösen előrebillentve lépdelt hosszú hálóingszerű ruhájában, mely elütött az itteni viselettől. Szép rózsaszín-piros arca csak akkor mutatkozott meg, amikor Piroska lánya egész közelébe vitte a lámpát. De a hideg fölényt is ez láttatta meg. Szemeiből olyanfajta fény szúrt, mint a szuggeráló kígyóéból. Élveteg friss szája úgy mozgott, mintha mart volna.

— Na, megjöttél jómadár — intézte szavait a szépsége előtt meghunyászkodó Laji legény felé, akinek rögtön a békeszerep jutott. Még a rekedt dünnyögése is brekegéssé gyámoltalanodott. — No, mit hoztál jómadár? Ha nem hoztál semmit, itt se kapsz ám semmit! Hát emez ki?

Végigmért és hidegen rámmosolygott.

— Ez a kérőnásznagyom! — bátorodott meg a vénlegény. — Máma kéretni jöttem a házhoz. Először is bort kérek! — csapta össze markait, duhajsággal takarván izgalmát.

Az asszony felkacagott, méregfogai kilátszottak.

— Halljátok, lányok? — tárta ki a balsó ajtót. — Laji kéretni jött. Na melliktek megy hozzá? — vihogott. Fölkelni lányok, még máma lakodalom és nászéjszaka lesz. Eredj lányom, hozz bort.

Az ajtónyitó kamaszlány egy fatartóra helyezte a lámpást és kiszaladt. A lányok rózsaszín hálóingekben jöttek elő első álom után és tőlük telhetőleg kacagtak majd hivatalból, betanításszerűen bemutatkoztak. Biri Barni, Rozina, Hajnal Panni, Csuki Vera. Négyen voltak.

— Ismerlek már benneteket — hahotázott Lajos és nekem tetszelgett trágár mondásokkal.

— Maga is válasszon hát! — mosolygott parancsolóan rám Veca. Láttam gyanakvását, rendőrnyomozónak tartott. Odaléptem hozzá.

— Jőjjön csak asszonyom ide félre. Magától szeretnék előbb tanácsot kérni.

Veca néni akkor már ellenségesen hivatalos volt. Egyet gondolt és egy intéssel szobába küldte a lányokat. A vigyorgó Lajinak, aki részeget tetetett, belesziszegte a fülébe.

— Kit hoztál a nyakamra, te? — Aztán hozzám fordult. — No, mit akar fiatalember? Milyen tanácsot akar kérni? — Kihívóan rámnézett.

A lány éppen akkor hozta be a bort és Lajos ügyesen kikapta kezéből, de csak egy pillanatig volt benne, mert Veca néni még ügyesebben markolta ki a kezéből. — Itt ugyan nem iszol, mert ez magánház, nem kocsma. Ez egy tisztességes magánház.

— Hát akkor azok kik? — mókázott Laji, mint szokta. — Tán csak nem a mézes kaptáraid? Van olyan, aki öregebb, mint te. Na, de mi most mulatni jöttünk a sógorommal. Ide azt a bort.

— A sógorod úgy látszik, nem akar mulatni. Nekem nagyon gyanús a sógorod — mosolygott kelletlenül.

— Pedig a legjámborabb ember vagyok! — gyávultam én is. Tudtam, hogy nem jó az ilyen veszett némberekkel kikezdeni. — Valóban én is csak tanácsot jöttem kérni — ütöttem el ügyetlen indokkal a dolgot.

Veca néni a szememből kiláthatta a gyávaságot. Diadalmas, fenyegető tűz lobbant fel rózsaszínpiros arcán.

— Tudjuk mink, hogy kicsoda az a sógor, csak nem izgat bennünket. Minekünk nincs az a hatalmas Uristen, aki a szerelmet megtilthassa. Nem tagadjuk mink — emelte fel szónokiasan meztelen karjait —, bizony mink itt fogadunk férfiakat, de ki tilthassa meg nekünk a szeretőt. Ha a nagy büdös urak ott a városon ringyókat tarthatnak, akkor mér nem volna szabad nekünk tisztességesen elmulatozni. Nézze, maga hiába is szaglász itt. Ugy jár maga is, mint a multkori városi legényke. Három napig itt volt, oszt alig tudtuk elküldeni. — A lányok ajtaja mögött felharsant a röhögés. — Mert mink nem olyanok vagyunk, mint a maguk városiai. Mink élni akarunk, nem annyira a pénz a fontos. Élni, mulatni, enni, inni, élvezni! Ezek itt mind civil asszonyok, leányok. Kérdezze meg tőlük: hívtam egyet is ide? Nem hívtam, de mégis itt vannak. Elzavarni se birom őket.

— Dehát én is csak mulatni akarok, élni, élni, — szedtem elő minden idealista, bohém lelkességemet. Veca néni azonban csak

akkor hitt, amikor szemtelenül átvizsgálta okmányaimat. Akkor hirtelen felengedett.

— Ugy, hát maga csak egy írnok papám. Hát akkor kifele lányok. Mutassátok meg, mit tudtok. Nesze te rogyadék a bor — nyújtotta Lajinak. — Rosszul jöttél volna ki velem, ha a sógorod detektív — fenyegette meg.

A rohamot az elbávult Lajos kapta, mert azért engem, az ismeretlent mégsem mertek körülfogni. Nagyobb volt bennük a tanyasi gátlás. A legény itatta őket s a kamaszlány újrahozta az üveget. Én a „Királynő" közelében maradtam és minden színészi arcmimikát igénybevéve, megkezdtem a merész udvarlást, valamennyire is elemeire bontani ezt a különös parasztasszonyt.

— Mit szólna hozzá aranyvirág — mondtam neki —, ha én ma este magát választanám.

Felkacagott és az egyetlen székre ült.

— Hát aztán nem hallotta, hogy én boszorkány vagyok? — Borral kínálták, hosszan ivott, majd aztán félelmesre gyulladtak zöld szemei. — Magát én csak elsatnyítanám, mint ahogyan elsatnyítom az egész környéket. Csorvás fekélyének tartott a pap, pedig ő a legnagyobb kerítő. Száz közül nyolcvan olyan házasságra adja rá az áldást, melybe földért veszik, vagy staférungért a jegyest. Mit tehetek én arról, ha aztán nálam kötnek ki. Ide jár már a fél Csorvás fiatalja. Azt mondják, én bolondítom meg őket? — de én azt mondom, nem kell azokat bolondítani, mert bolondulnak azok maguk is. Most tudja, erre felénk híznak a gazdagok, van amelyik már nem tudja hova tenni a pénzét, mert földet azt tudja, nem vehet. Az ilyennek tele van a tokás nyaka nyállal az élvezetre, az ilyen mindenre képes. Ragadnak az ilvenek mint légy a fogóra. Látom, maga okos városi ember, nehogy maga is póruljárjon. Lássa, én nem biztatom.

Ujra ittunk, akkor már én is Laji keze ügyébe jutottam. Tudja csuda miért, hencegni kezdett velem és eszébe se jutott Veca nénivel, a szívszerelmével foglalkozni. Mint egy nagy görbe szúnyog ugrált a lányok sovány teste; szeges álláról csurgott a verejték és folyton teméntelen sokat ivott. Néha pislantott csak felénk bársonykabátjának gallérja mögül, szinte könyörögve és alázatosan szaladt a borosüveggel, gyermeki örvendezéssel örülvén, hogy én olyan jól megértem magam a karcsú bálványával. De aztán újra visszaszaladt a pokrócon hempergő leányokhoz.

Én meg folytattam az ostromot, de kevés sikerrel. Érzelmes kérdéseim, feleleteim csak még ellenszenvesebbé tettek. — Hagyja már abba — kiáltott rám végül is. — Válasszon maga is, oszt menjenek a fenébe. Maga raffináltabb az ördögnél is, maga csak ki akar próbálni.

— Dehogy akarom — védekeztem sunyin.

— Nézze! Azt hiszi, maga különb? Minden férfi olyan, mint az ott, látja — mutatott Lajira —, kukacok maguk!

A zsivaj, a kacaj erősödött, mert Laji térdenállva, mászva közeledett felénk. Könnyei potyogtak, amikor általános vigalom kö-

zepette odaborult a „királynő" lábai elé. Ezt a módszert, mint később kiderült, egy kupectól tanulta el ugyanezen a helyen. Két sovány karjával karolta a térdét. „Szeretlek Vecuskám" — suttogta és egyik elnehezült karjára csuklott. Az asszony elrúgta a részeg embert, akinek sovány feje csak hápogott a rongypokrócon. Mindjárt a kövér Rozina vette pártfogásba.

— Ez így megy majd minden este. Idejön, berúg és szerelmet vall nekem. Utálatos csavargó — mondotta undorodva.

— Nekem azt mondta, hogy meg akarja kérni a kezét — böktem ki, magam se tudom miért. Tán sajnáltam a fiút.

— Ez nekem a kezem? Azt ugyan nem látja meg egy rohda férfi se. — Felállt a székről. — Na, mit akar, mondja maga is, mert már négy felé jár. Látom, már kocsonyának állnak össze a szemei.

— Én csak magánál tartok ki — válaszoltam. Hisztériás arccal felsikoltott. Akkor láttam, hogy mennyi apró ránc van az arcán. A nagyobbak megredőzték ugyancsak a vastagon rákent rózsaszín púdert.

— Halljátok lányok? — kiáltozta — engem mert megsérteni a bitang.

A lányok hirtelen furiákká változtak s az asszony uszító kiabálása közben közelítettek felénk: „Dobjátok ki őket, ezekért kár volt fölkelnünk" — rikácsolta.

Hamar kívülkerültem a kapun, de Lajin se kellett soká aggódnom. Rozina, a kövér lihegve kilódította mellém. Bennem is volt egy kis bor, sírva összeborultunk. Amennyire emlékszem, én támogattam és valahogy meg akartam magyarázni neki helyzetünket. „Most érik meg a kapitalizmus világa igazán az emberekben... A tanyák rendjét még most bontja meg. A feudális, félelmektől megszabadult ember kitört... szennyben alakítja magát... a régi keret helyett, amit az isténfélelem tartott, valahogy erkölcsi rendszerezőnek most új mértéket kell kifaragnia..." Ilyenféléket dadoghattam, míg végképpen összekevertem a fogalmakat. Elhagyatottan ballagtunk az úton és fájdalmunk, szomorúságunk már nem vett föl hűs fogalomruhát. Hasznavehetetlen magánosságban sajgott a lelkünk. „Sógor, sógor jaj, de piszok ez az élet" — sóhajtotta rekedten a józanodó Lajos.

Pedig már a nagy lelki szenny ellentéteként felhullámosodott Keleten a hajnal és rózsaszín markában alhattunk reggel 6 óráig. Ám a szépség nagy összefüggései soha nem vígasztalhatták meg Laji legényt. Ő az életbor mostani forrásánál csak a tajtékos seprő lehetett.

Másnap leütötte húgát, aki észrevette, hogy zsák búzát emel el a padlásról.

NAGY SÁNDOR

VAN KIT A FORMÁK NYŰGE BÁNT

Van, kit a formák nyűge bánt
S formája csillogó kehely,
Idők rózsálló hajnalán
Én a lényeggel jöttem el!

Fürkésző döbbenet kísért,
S formám a köznyelvű beszéd,
Csiszolt magyarság s ajzanom
Nem kell a rímek sűrejét.

Hol Egész adja mámorát,
Idő ad építő követ,
S a Tér futtatja szét magát:
Mit érnek stílus-örömek?...

Hitem a formált ötvözet,
A sokból minden, száz erő
Kristály, mit nem múlhat felül
A balga rész, a zagyva hő!

Hitem a teljesség maga,
Rögeszme nélkül mély való
S minden, mi ejti, dobja őt:
Csak múló percét kavaró.

Hitem a vízió, a kép
Belső világunk rejtekén
Lényeggel zaklató csoda
Forralva tünt kohók jegén.

Én őt szomjúzom s jó szerep!
Megélve roskadóban is;
Mert élmény, s nem a forma lett
Nekem az egyetlen fetis.

Több ez magánál, hogyha több:
Isten, világtér, rend, tökély...
Álommá lett a szerkezet
Kezemben, s hűvös szenvedély...

FÜSSY LÁSZLÓ

SÓHAJ

Repülj, ezernyi vágyam
A kéklő égbe veszve,
Repülj a csillagokba
Az örömet keresve;

Vetíts reám, ha leltél
Egy vékony fénysugárnyit:
Áraszd reám a lelked,
Mert lelkem régen vár itt.

— De el ne szállj örökre:
Jőjj vissza s földi tájon
Nyaramnak délverőjén
Érleld meg új világom!

KORONGI VILMOS

AZ ÉLET HÍVÁSA

Hajlott a hátuk, ősz hajuk
szemükbe furcsán lóg le árván.
...Sorsot rajzolva tovafut
felettük multba egy szivárvány...

S dal zeng mögöttük. — Új sereg
a szívük ütemére lépve
nótás ajakkal közeleg:
„A jövő nincsen összetépve;

kezünkből éled újra itt
mi eddig ránk várt, s rá mi vártunk.
— Gyere közénk te is, akit
építeni még sose láttunk!“

KORONGI VILMOS

SUMMÁSOK ÉNEKELTEK

(Bartók Béla emlékének)

Hajón utaztam, tünde kék
fényben, a hajó orrán
ültem, e különös ekét
néztem, kicsit mogorván.

Temetőből jöttem, hol a
költő aludt a roskadt
sírban, mert nem lett zsoldosa
az embertelen kornak.

S Bogláron felszállt a hajó
végébe, a parfőmös
lányok közé húsz arató.
(És dohogott a gőzös.)

Idegenkedtek a babák,
fintorgó arcot vágtak.
Élesek voltak a kaszák,
csípős az izzadságszag.

És dalba kezdett az a húsz
summás, haj, gyönyörű volt!
Engem még most is visszahúz
a kép: az együgyű, holt

városi arcok mint a hold
úgy teltek, fényesedtek,
ahogyan húsz paraszt dalolt.
S a nóták szálltak, zengtek.

A dalaid, a dalaink —
vagy másfélóra hosszat!...
Milyen boldog taktusra ring
a gőzös! Hogy táncoltak

a zöld hullámok! Hogy remeg
izgalmában a drága
Badacsony és a kék, meleg
vidék! Hogy szállta

meg szívemet a tiszta, jó
bizakodás, a boldog
reménykedés! Mily megható
volt az a szárnyat bontott

boldogság! — Mint aki örök
zajban él s végre hagyják,
hogy száz idegen hang között
hallja a maga hangját.

KÖNYA LAJOS

MI A „NÉPKULTÚRA"?

(A néprajz és társadalomtudomány összefüggéséhez)

A költészet egyfélesége

Marót Károly nagyjelentőségű tanulmányában (*Marót Károly:* Mi a „népköltészet"?; Ethn. 1947:162—173. l.) minden kétséget kizáró módon bizonyította, hogy népköltészet és műköltészet lényegi különbségéről beszélni jogosulatlan. A közönségesen ismert különbségek (szerzőtlenség, változandóság stb.) csak „a művek életmódjára" vonatkoznak.

Marót Károly szerint a népköltészet-műköltészet mesterségesen felállított ellentétjébe az „egyéni" és a „közösségi alkotás" látszólagos ellentmondását csempészték bele, holott ez a két alkotó faktor nem ellentét, hanem a tökéletes műalkotás létrejötténél „egymásbanhatva" van jelen, amennyiben „a valamit megteremtő egyén és az irányadással, illetve szentesítéssel kollaboráló közösség viszonyulása elvszerűen változó mennyiségek." Tehát „különböző ötvözeti arány szerint", de az egyéni és kö-

zösségi tényező minden jelentős alkotásban szerepet kap, és „a lehető árnyalatok sokfélesége ellenére sem lesz soha szó a fent és lent ellentétté polarizálódásáról". Széles skálája jön létre az alkotásban résztvevő egyéniség és közösség hatóerejének:

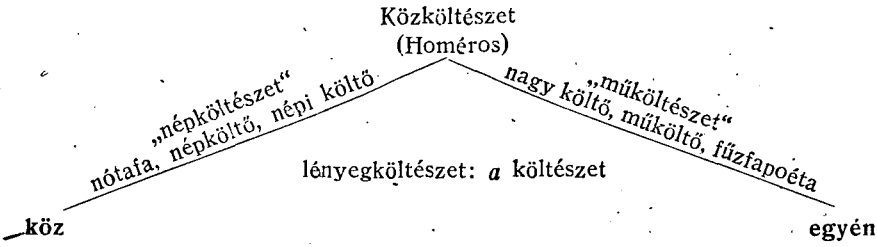

E skála szerint a közösség hangját még csak passzívan megszólaltató nótafáktól haladunk a csúcsra, a nagy költőegyéniségekig, Homérosig, Adyig, akik a közösség hangját a maguk leggyénibb tehetségükön keresztül a legtökéletesebben tudták (előre) mondani; majd a csúcsról újból le, az egyéni faktor túltengése és a sikerületlenség miatti visszhangtalanság következtében kevésbbé jólsikerült alkotások létrehozói felé, akiket kissé laikus szóval fűzfapoétának kereszteltem.

Éppen ez a rendkívül tetszetős és el is fogadható elmélet mondatja aztán *Marót Károllyal*, hogy ezek után a „népköltészet" és „műköltészet" szavaknak más jelentést kell adnunk. Népköltészet tehát csak annyiban van, amennyiben azt a költészetfajtát nevezzük így, amelyben a közösségi és egyéni összetevő a legtökéletesebb harmóniába olvadt; műköltészetnek pedig — éppúgy, mint ahogy valódi virággal szemben művirágról beszélünk — lefokozó értelemben olyan költészetfajtát nevezünk, „amelynek, mint nem-igazinak, (mű) nem teljességgel sikerült az egyetlen igaz költészet megvalósítása, vagyis a közösséggel való abszolut összhang". Ezért fogjuk — írja tovább — „a katexochén műköltészetet a már-nem-is-költészet esetében megpillantani". (U. ő: Népköltészet és műköltészet; Puszták Népe, 1947:13—18. l.).

Ez így rendkívül tanulságos, és a naív, kollektív alkotásmód híveivel szemben hangsúlyozása nagyon is szükséges. (L. Péter László: Egyéniség a népkultúrában. Szeged, 1947. A Kálmány Lajos Kör füzetei, 2. sz.).

A „népköltészet" mássága

Néptudományi célokra azonban a költészet egységének ilyen felfogása mellett is a „népköltészet" másságának jelzésére tudományos fogalomként továbbra is szükségünk van a „népköltészet"-fogalomra és elnevezésre és a vele — bizonyos határok között — ezután is szembeállítható műköltészet elnevezésére. Éppen ezért helyeseljük — a fogalmak tisztázása végett — Marót Károly *közköltészet* szavának meghonosítását: ez a fogalom jelentheti a Marót-féle „népköltészet"-fogalmat, az egy igaz köl-

tészet tökéletesen sikerült alkotásait; tehát egyszerre jelölheti pl. a görög népköltészetet, magyar népballadakincset éppúgy, mint a legnagyobb népi költők alkotásait, Homéros, Ady, Goethe, Petőfi, Sinka stb. általunk „mű"-(egyéni) költészetnek tartott költészetét.

Félreértések elkerülése végett: elismerjük, hogy a népköltészetet nem a „nép" hozza létre, mint Herderék vélték, s hogy a legnagyobb költők egyúttal „népköltők" is. Mégis, szükségét érezzük annak, hogy folklorisztikus munkánkban ezután is maradjon számunkra egy definició, amely a katexochén folklorisztikus „népköltészetet" valamikép megkülönbözteti Homéros, Ady, Sinka „népi költészetétől".

Mert nyilvánvaló, hogy minden egyezés, minden lényegi azonosság mellett vannak a népköltészetnek katexochén „népköltészeti" sajátosságai. Nem a motívumok, mert hiszen igaza van Marótnak: „népi" motívumok nincsenek, csak egyetemes költészeti motívumkincs van. Mégis, valahogyan csak meg kell különböztetnünk Petőfi népdalait azoktól a népdaloktól, amelyeket Petőfi dalai nyomán a nép („sokan és sokáig" — ez *Bartók* követelménye! *Bartók Béla:* Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje. Bp. 1934. Népszerű zenefüzetek, 3. sz. 3, l.) használt, Mégis minduntalan más és más az a legenda, amely egy középkori kódexből tán pap közvetítésével jutott el a néphez, aztán népmesévé vált, majd írásba objektíválódott egy iskolai olvasókönyvben, onnét ismét a nép szájára került s. i. t.

Banó István: Baranyai népmesék. Bp. 1941. (UMNGY. II.) 294. l. 29. jegyz. — Ez csak egyetlen példa a sok közül, hogy igazoljuk Honti János igazát: „A népi kultúra javait nem eredetük, hanem létformájuk teszik azzá, amik." (Epikus néphagyomány, Magyarságtudomány, 1936:377.) Rendkívül fontos megállapítás ez, mert azt mondja, hogy a „népi" fogalma viszonylagos, sem az alkotás, sem a téma, sem a motívum, stb. nem lényeges kritériuma a népinek.

Ha tehát ilyen relatív a „népi" fogalma, és — amint helyesen írja Marót — egy bizonyos „pillanatnak" terméke, vizsgálnunk kell, mi az oka ennek „a közösségien egyéni és egyénien közösségi" pillanatnak? Tehát: egyrészt mi hozza létre a nagy költőknél, a Homérosoknál, Adyknál ezt a jellegzetesen egyéni-közösségi alkotást, másrészt: mi az oka, hogy a népkultúra alkotásai ilyen alkotásmód termékei?

Az előbbi itt nem feladatunk, ez irodalomtudományi, irodalomszociológiai kérdés. Természetesen ennek is van folklorisztikus vonatkozása: a népi alkotásokban is előforduló motívumok használata, tehát az irodalmi népiesség, Itt csak futólag említjük, hogy ennek is több formája van: lehet a nép számára, a nép módján, és a népről. (tehát pedagógus, esztétikus és tématikus céllal), de lehet ezek mellőzésével, a népért is, (politikus céllal) írni. Ez nem választható el az irodalmi népiességtől, a kettő párhuzamosan, bár ellentétszerűen mindenkor jelen van a népi mozgalmakban. L.: Péter László: Népszemléletünk kettős arca, Szegedi Friss Ujság. 1947. dec. 7. V. ö.: U. ő: Mai magyar népismeret, Szeged, 1947. (Kálmány Lajos-Kör füzetei, 1. sz.) 4. l. 7—8. jegyz.

Vagyis: a Marót-féle közköltészet (az igazi, tökéletesen sikerült költészet) mégiscsak kettéhasad — bizonyos határok között s élesen el nem választhatóan — az eddigi értelemben vett népköltészetre és az eddigi értelemben vett műköltészetre. Népköltészet: az egyéni alkotásoknak az a csoportja, amely a paraszti közösségi ízlés hasonító erején már annyira átment, hogy alkotójának egyéni jegyei ma már számunkra kikutathatlanok. Műköltészet: a közköltészetnek, a „nagy költészetnek" azon alkotásai, amelyek alkalmasak ugyan, hogy közköltészetté, közösségi kinccsé váljanak, nagy rezonanciát keltő, a közösség kikívánkozó hangját megszólaltató voltukkal, de mégis tudottan egy — közönségesen névről ismert — szerzőnek egyéni vonásokkal rendelkező művei.

A „népivé válás" folyamatához

Terbe Lajos „Petőfi és a nép" (Bp. 1930.) című értekezésében nagyon érdekesen vizsgálja Petőfi „népdalainak" és a nép népdalainak összefüggését. Már ő is teljes bizonyossággal megállapítja: „Minden népköltészeti termék egyének alkotása. Az egyetlen egyéntől származó alkotás azonban a nép között élőszóban való terjedése folytán állandó változásnak van alávetve: vidékek és korok szerint más és más irányban módosult formát vesz fel és számtalan eltérő változatot fejleszt. Az alkotó egyén lehet a nép fia („nótafa") és lehet műköltő, akinek műve különféle utakon-módokon a nép közé leszüremlik". (5. l.)

Hogyan válik egy bizonyos egyéni alkotásból katexochén „népi" alkotás, tehát olyan, amely az egy-igaz-költészetből, a közköltészetből népköltészetté differenciálódik? Marót Károly erre azt mondja: „Ha másfajtának látszik, ennek okát kizárólag az irodalmi viszony kezdetlegességében kereshetjük." Azaz: „A népköltészet — távol attól, hogy a későbbi műköltészettől ellentétes indítékokból keletkezzék, — egyszerűen mint „iratlan irodalom" a szóhagyomány forgatagában élve fluktuál, alakul, akkor is névtelenül, ha mi tudjuk is véletlenül, hogy egyik-másik szövege Balassitól, Goethétől, vagy Petőfitől származik." Valamivel később tömören Marót „az egyszerűbb életviszonyoknak megfelelően" egyszerűbbnek mondja a népköltészetet, megkülönböztetésül az ú. n. műköltészet bonyolultabb voltával szemben. Ez a kettő teszi tehát — az iratlanság és az egyszerűség — a továbbélésben a költészetet népköltészetté: „Különbség csak a továbbélés módjában: az irodalom írással vagy nyomtatással igyekszik a változatlan hagyományozást biztosítani, míg a szóbeliség, az énekszó területén a szöveg állandósága nincsen biztosítva".

Terbe Lajos gyakorlati szemmel nézve ugyanezt így mondja: „Bizonyos, körülhatárolt értelemben valóban lehet a nép kollektív munkájáról beszélni. A népdal élete bizonyos kollektivitások életéhez van kötve, és a népdal még csak annyira sem egyéni jellegű, mint amennyire annak látszik a műköltő verse. Ez a kollektív munka azonban csak bizonyos határok között érvényesül.

Mindössze annyit lehet tárgyilagosan megállapítani, hogy a népből egyes kollektivitások a készen átvett dalelemeket állandóan bővítik, szűkítik, kontaminálják: hozzá alkalmazzák bizonyos fokig magukhoz. Így minden kisebb közösség — miközben azt magáévá teszi — ráüti a dalra sajátos egyéni bélyegét. Ez az átformáltság egyik leglényegesebb jegye a népdalnak. Amely műdal a nép közé kerülve nem megy át ezen a folyamaton, nem tekinthető igazából népdalnak, csakhogy amely műdal a nép alsó, legszélesebb rétegei közé lejut, szükségkép átmegy rajta. Azt a műdalt pedig, amelyet a nép így magához formált, bizonyos értelemben népdalnak kell tekintenünk, minthogy a nép a kiválasztás, a módosítás és bizonyos idegen dalelemek beleszövése által kétségtelenül adott hozzá valamit a maga sajátos pszichéjéből." (7. l.) Éppen e módosítás, ízlésbeli rostálás foka szerint csoportosítja a népdalokat: 1. irodalmi népdal, melynek létrejöttét irányítólag befolyásolta a költőnek a népi dalokkal szemben elfoglalt magatartása, (előre-igazodás a stílushagyományhoz) de amely nem szállt le a nép közé (nem jutott el hozzá, vagy a nép túl elütőnek találta a hagyománytól, nem szentesítette, nem vált népivé: nem „sikerült a köz és egyén kollaborációja.") A 2. fajta népdal a műköltői eredetű, de a nép között elterjedt némileg átalakított népdal. Terbe ezeket vizsgálja művében, s ezt vizsgálta számtalan kutató, aki „népi" motívumokat keresett egy-egy írónknál, költőnknél.

Nem látom értelmét, hogy az ilyesfajta dolgozatok teljes bibliográfiáját adjam: az Ethn. és a Nyr. mutatóiban Beke Ödön, Berze-Nagy János, Dömötör Sándor, Elek Oszkár, Fränkl Bertalan, Honti János, Katona Lajos, Sebestyén Gyula, Szendrey Zsigmond, Solymossy Sándor, Tímár Kálmán, Tolnai Vilmos, stb. neve alatt sok ilyesfajta tárgytörténeti adatot találhatunk. Különösen az ú. n. népies írók: Arany, Tompa, Zrínyi, Csokonai, Petőfi, Virág Benedek, Vargha Gyula, stb. műveiben előforduló „népi és folklorisztikus elemek", motívumok kutatása folyt nagy szorgalommal. L.: Ortutay Gyula: Népköltészet és műköltészet. (Úr és paraszt, 161—181. l., kül. 180—181. l. bibliografiát).

Ugyanezt vizsgálta egészen irodalmi szempontú filológiai módszerrel a Szűcs Marcsa balladájával kapcsolatban *Vikár Béla* is: a véletlenül megtalált Új Péter-féle eredeti szöveget vetette össze az ország különféle helyeiről gyűjtött népi változatokkal, s rendkívül gazdag részletadatokat talált a „népivé" válás, a népi átformálás folyamatára.

Vikár Béla: A „Szűcs Marcsa" balladáról. Ethn. 1905:273—290. l. és még u. ő.: Ujabb adatok Szűcs Marcsáról. Ethn. 1905:337—345.

Ezen kívül csak egyetlen jellemző mozzanatot lássunk a sok közül a népivé válás folyamatából. Közismert népies műdal:

Ki tanyája ez a nyárfás
Nem hallik be a kurjantás
Vagy alusznak, vagy nem hallják
Vagy talán nem is akarják!

A népivé hasonlított változat Kálmány pécskai gyűjtéséből (Koszorúk, I.:99.) így hangzik:

Ki tanyája ez a nyárfás
Nem hallik be a kijátás
Vagy most esznek, hogy nem hallják,
Vagy pedig tán nem akarják.

A leglényegesebb eltérés: „vagy alusznak" helyett „vagy most esznek". A parasztéletben u. is elképzelhetetlen, hogy nappal, amikor látszik a dülőről a nyárfás, és valaki bekiált, a tanyában aludjanak! A kurjantás pedig talán épp túl „népies" volta miatt esett ki a népi ízlés rostáján!

Kálmány gyűjteményében is olvasható, egy csanádapácai ballada, amelyen érzik még a műköltői egyéni íz: nyilván a népivé válás „pillanata" előtt jegyezte le Kálmány: még nem volt alkalma beilleszkedni a hagyomány fegyelmébe, még nem kopott le róla (valószínűleg paraszti) alkotójának egyéni ízlése, s nem adódott hozzá a többlet, amit a paraszti közösség szervesít bele az eredeti alkotásba. (Már amennyire ez „eredeti": nyilván ez az eredeti is az eddigi hagyományban gyökerezik.)

Kálmány Lajos: Koszorúk az Alföld vadvirágaiból. II. Arad, 1878. 135. l.: „Nyomorúság az életöm..." Ugyncsak az „átformálódás", „népivé válás" folyamata előtti lejegyzés lehet egyik oka, hogy az Erdélyi-féle gyűjtemény, de később is, a MNGY. kötetei teljes jóhiszeműséggel közöltek olyan — nép között gyűjtött — dalszövegeket is, amelyről kiderült, hogy egyik-másik költőnk műve. Pl. Gyulai is észrevette, hogy az egyik szöveg elüt a népitől, de nem ismerte fel, hogy Kisfaludy Károly verse, szinte változtatás nélkül. (Vértessy Jenő: Kisfaludy Károly verse a székely néprománcok között. Ethn. 1913:58—59. l.)

A népdalok 3. fajtája Terbe szerint „a népi egyéntől költött és a népi közösség által befogadott (átalakított) népdal, (igazi népdal) (8. l.) Egy kis változtatást tehetünk ezen a fogalmazáson: épúgy, ahogy a 2. fajtához soroztuk a nem „műköltői", hanem népköltői (Új Péter, Szántó Ferenc stb. V. ö.: Magyarság Néprajza. III. 121. l.) eredetű, de még nem akkomodált alkotásokat is, épúgy itt is, de fordítva: ide tartozik az akár Petőfitől költött, de a népivé válás folyamatán átment, tehát népdallá lett alkotás is.

Mellőzzük itt a „népivé válás" részletkérdéseinek vizsgálatát, bár rendkívül tanulságos, de Terbe (i. m. 39—51. l.) és Vikár (i. m. 273—290. l.) elvégezték. Rámutatnak arra, hogy a nehéz, hosszú, számukra jelentéktelen, értelmetlen, szentimentális, egyáltalán a szokásostól elütő motívum, szó, mondat, szakasz hogyan hullik ki a népi ízlés rostáján.

Szeretném, ha vad fa lennék erdőben
Méginkább, ha tűzvész lenne belőlem.

— így szól Petőfi szövege. A nép így dalolja:

De szeretnék fa lenni az erdőben,
Ha valaki tüzet rakna belőlem.

(MNGy. VIII:361. — Terbe:40.) Vagy:

De szeretnék az erdőben fa lönni,
Ha valaki hazavinne tüzeni.

(Földeáki gyűjtésemből.)

Petőfi így folytatja:

Elégetném ezt az egész világot,
Mely engemet mindörökké csak bántott.

A földeáki változat így fejezi be:

Főgyújtanám eszt a kerek világot,
Akibe még szeretőt se tanálok!

Vagy: a Csatadal népi változata Petőfi túlzott extázisát a nép realizmusával hűsítette le: „Berohanok a halálba" helyett jóval mérsékeltebben csak azt mondja: „Elől megyek a csatába." (Terbe:44.)

Megfigyelhető ez a népivé hasonítás folyamata a zenében is. *Vargyas Lajos* jóvoltából tudjuk, hogy a műdalok népivé válásában nagyjából három mozzanat különböztethető meg. Először a szöveg és a strófa-szerkezet idomul a hagyományos négysoros formához (i. m. 46.), azután a ritmus és a dallam egyes nehezebb fordulatai moduláló helyei. (i. m. 47.) Az egyes fázisokban lévő dalokra Vargyas is tud példát. A harmadik, s a népivé válást betetőző periódus akkor következik be, miután a nép megvívott az idegenszerűségekkel, letördelte, koptatta róla a megszokottól elütő jegyeket, s a pentaton-ízlés kezdi átalakítani: „ötfokú fordulatok kerülnek bele." (48. l.) „Ilyenkor már — írja Vargyas — nem igen lehet elválasztani a dalt a hasonló népi dallamoktól." (I. h.) Nincs is jogosultsága az elválasztásnak, hiszen amiktől kellene elválasztani, azok jórésze ugyanígy jöhetett létre, csak éppen nem tudjuk: nem voltak ott Vargyas-féle kutatók, akik kinyomozták volna, vagy éppen „in flagranti" érték volna a népivé válás folyamatában lévő műdalt.

Vargyas Lajos: Áj falu zenei élete. Bp. 1941. Tanya, falu, mezőváros. II.

Szabolcsi Bence is értesít néhány ilyen „tettenért" népivéválásról: „Még ismerjük a Verdi-dallamot, mely finn népdallá alakult. Moldvában még meglesték a pesti keringőt, amint egyik felének odahagyásával alámerült a régi székely dallamok közé." (Magyarok, 1947:738.)

A leglényegesebb, hogy például Ájban az ötfokúság érzése, a pentaton-ízlés ma is elevenen ható erő, mely minden dalnál érezteti hatását, noha ezt maguk a dalosok sem veszik észre. (I. m. 50.) Ennek, tehát az ízlésnek lényeges, sőt szerintünk döntő hatására még visszatérünk.

Közköltészeti motívumok

Ugy gondoljuk, meddő a fáradozás azon, hogy a kutatás tökéletes pontossággal kimutassa — mint Terbe próbálta —, hogy „mit vett át Petőfi a néptől" és „mit vett át a nép Petőfitől", egyáltalán: annak kutatása, hogy az irodalom mit vett át a népkultúrától és fordítva. Helyesen követeli Marót, hogy egy mindenféle kategóriára érvényes motívumjegyzéket kell készíteni, mert ez a lényeges, s nem az, hogy melyik vehette a másiktól. Terbe

is jól érzi: „Természetesen fennáll a lehetőség, hogy e dalok Petőfi versétől és egymástól is függetlenül jöttek létre." (48.)

Kételyei vannak a változatoknál is: „Megállapítható ezek között valami leszármazási viszony? Melyiket tartsuk primärnek? Talán a leghelyesebb mindeniket önállóan fejlődöttnek tartani." (50.) Az összehasonlító folklorisztikus-filológiai kutatás föladata azt kutatni, hogy ezeknek az örök emberi „billentyűknek", motívumoknak milyen tulajdonságokkal rendelkezik a népi, és az egyes íróknál, költőknél előforduló változata. Mert, hiszen az is csak egyik változata, pillanatnyi megtestesülése az öröknek. A motívum mint búvópatak csörgedezik át az emberiség szellemi életén: egyszer felbukkan — irodalmi alkotásokban —, költők, írók műveiben —, másszor csak szerényen megelégszik a társadalomalatti érvényesüléssel: a népkultúrában való részvétellel.

Az érdekesség kedvéért idézem Mórától az ilyesfajta motívum-fölbukkanás egyik esetét. „Az istenáldotta búza" meséjének motívuma megtalálható a rabbinikus irodalomban. Éppígy Kálmány egyik meséjének (A magyarok származása és lakóhelyei. Hagyományok, I. Bp. 1914., 133. és 210. l. 54. jegyz.) motívuma: Jókainál, sőt Jósikánál, bizánci történetíróknál s. í. t. Mikor Móra ezt Kálmánnyal közölte, a nyers öregúr rátámadt: „Hogy gondolhat ilyet öcsémuram? Hogy a majsai gányó vette volna a meséjét Jókaitól? Fordítva, öcsém, fordítva! Jókai vette a varchonitákat a majsai mesemondóktól". (Hol termett az istenáldotta búza? Véreim c. kötet, Bp. 1927:196. l.) Móra így folytatja: „Egy szót sem mertem többet szólni. Pappal, tudóssal, öreg emberrel külön-külön se szállok pörbe, hát egyszerre mind a hárommal hogy húznék ujjat! Világért sem hoztam volna elő, hogy találtam ám a Hagyományok-ban másik vadonatúj mesét is. Az a címe, hogy Jumércsák. (U. o. I:156. l.) Ezt meg Gárdonyi Gézától tiedelte el a nép: az Egri csillagok-ból. Nem is igen változtatott rajta. Gergő is benne van, meg Vica is, most még könnyű ráismerni. Ha azonban jól rászolgált az idő, egy-két kukoricafosztás úgy átformálhatja, hogy egy új Gárdonyi új témának kaphatja kézhez." (197.) Móra igen jól látja a motívumok életének lényegét, legfeljebb azzal helyesbíthetjük, hogy nem föltétlenül szükséges a motívumok tudatos megtalálása, néha megeshet ösztönös, emberi, „faji" alkatból spontán módon született feltalálás is, így pl. Ady is ösztönösen „talált rá" népköltészetünk legősibb jelképeire (Lükő Gábor: Ős napkelet ilyennek álmodta. Vándortűz. 1947. évi 6-ik. debreceni szám, 17—19. l.) és Sinka költészete is csak kisebb mértékben táplálkozhat a tudott hagyományból, jórészt az ősi hangulat, a népi szimbólumrendszer ösztönös megtalálása alkotja népi költészetének lényegét. (V. ö. pl. Tárkány Szűcs Ernő ismertetését, Puszták Népe. 1947:68. l.)

Épp Móra idézett elbeszélése példa arra is, hogy ugyanaz az eset kétszer is lehet költői feldolgozás tárgya. Tömörkény írta meg annakidején (A tanyai ember Ág Illése, Ethn. 1914. 97—101 l.) hogy került a néphez Homéros Iliásza, s hogy lett Achillesből egy esztendőre rá: „Ág Illés nevezetű huszárgyerök". Móra is elmeséli ugyanezt, s hozzáteszi: „Ime, itt a tetten kapott szél, amint hordja a mese istenáldotta búzáját. Ime, itt a vízcsöpp körforgása a költészetben." (I. m. 199.)

A népkultúra: parasztkultúra

Mondanivalóm lényege, Marót Károlynak a népköltészetről szóló fejtegetésének felhasználásával, annyi, hogy az egész népkultúrát ehhez hasonlóan fogjuk fel. A népkultúra nem mitosz:

nem valami különleges, csodálatos tünemény, hanem az egyetemes emberi műveltségnek bizonyos körülmények között megteremtődött, abban a társadalmi helyzetben egyáltalán lehetséges egy — igaz-kultúra — fajtája.

Legutóbb pl. Füst Milán „kétféle kultúráról": népi és művi kultúráról beszélt. (Kultúra és műveltség, Diárium, 1947:147.) Szerinte a megkülönböztetés alakja, tradicionális módja: a népnek nem kell tanulnia, „az anyatejjel együtt szívta magába", míg az artificiális kultúra —, amely „egyes elmélyedők kincse" — (itt keresztezi a szempontot az alkotásmód vélt különbségének nézőpontja!) — „nagy fáradság útján" szerezhető csak meg. „A munkásságnak például semmije sincs: a népi kultúrából már kiesett, tanulnia viszont se alkalma, se ideje, az artificiális kultúrának csak a szemetjét kapja, tehát a ponyva, detektívregények, mozidarabok és slágerek s a népi kultúra emléke gyanánt orfeumi népdalok alakjában." Ez a helyes megállapítás — amely kiterjeszthető a kispolgárra és a népkultúrából kinőtt kisgazdára is — nem abból az elvből következik, hogy kétféle kultúra van, csak abból, hogy a kultúrának paraszti formája — nyilván — mutat másféleséget a többi kultúra-formáktól. Ez azonban nem ok arra, hogy kétféle kultúráról beszéljünk. Egyébként ez a kérdés — éppúgy, mint a népköltészet és műköltészet egységének, illetve különbségének kérdése — azon dől el, ki mit tart lényegnek, lényegesnek. Ha valaki a művek életmódját, egyes tulajdonságait stb., is lényegesnek véli, az nyilván a különbözőség; aki a lényeget az alkotás legmélyebb azonosságában látja, az csupán a különféleség mellett szavaz. A „merev szétválasztás" ellen szól Rudolf Kriss (Die Schwäbische Türkei, Düsseldorf. 1937:13. l.) nyomán Vajkai Aurél is (Ethn. 1938:371. l. 79. jegyz.) Kodály a népzene és műzene kapcsolatáról szólván a lényegi egyezéstől függetlenül a különbségről így szól: „Ugyanazon emberi funkció különböző megnyilvánulásai. A különbségek oka a történeti, nemzeti, társadalmi és műveltségi rétegeződés." (Úr és paraszt, 220. l.) Kodály ismert tömörségét tekintetbe véve minden jelzőt bőven ki kellene fejteni: melyek azok a (korrelációjuk ismeretében ma így írnók) társadalmi-, történeti-, nemzti-, műveltségi okok, amelyek a paraszti („népi") és a nemesi (úri-polgári) kultúrát mássá tették.

Amit Marót Károly szociológiailag tán nem pontosan, de helyesen mond: az irodalmi viszony kezdetlegessége, az egyszerűség stb., ez nem önmagában oka a népkultúra mássá differenciálódásának, hanem ezek is termékei egy bizonyos társadalmi állapotnak. Hogy a primitív kultúrákban mi tartja fenn a népkultúra sajátos vonásait, arra a primitívekkel foglalkozó ethnológiának kell kielégítő feleletet adnia, a paraszti kultúrákban — mondja *Ortutay* (Magyar népismeret, 66.) — mindenesetre a parasztság kötött osztályhelyzete.

A parasztkultúra *Erdei* szerint nem „egyszerűen népkultúra, hanem ennek az általánosabb érvényű kultúrformának egy különös történeti képviselője". (Erdei: A parasztság kultúrproblémái, Sorsunk, 1941:349.) Jegyei: általános, vagy közösségi; organikus (szervesen gyökerezik a megfelelő élethelyzetben); teljes (az egész embert ragadja meg); végül nem objektivált, hanem fejlődő. Rétegei közt alapvető az ősi mélykultúrának a társadalmi elmaradottság következtében beállott megmerevedettsége, megőrzése; önálló fejlődést jelent a szállományok adaptálása, a gesunkenes Kulturgut népivé hasonítása s végül a teljesen önálló és jellegzetesen paraszti fejlődés.

Érdekes összevetni a népkultúra anyagának elemzésére vonatkozó felfogásokat. Wellman Imre szerint pl. a népi műveltségállomány három elemből: ősi hagyományból, átvételből (a szomszéd népektől) és (centről) szálladékból tevődik össze. (Ethn. 1947:11.) Erdei másutt is (A magyar paraszttársadalom, 10—11.) a népkultúrának három áramáról beszél: sajátságos paraszti termékek (ezek közös paraszti termékek más népegyéniségekkel); a felső rétegek világából való hatások; jellegzetesen népi, ősi, mélykultúrai elemek.

„Lényegében a parasztkultúra is ennek a kultúraformának a képviselője, azonban éppen azért, mert a paraszt-társadalmi formák között tenyészik, egészen különleges jelleget öltött. Mert egy leszorult társadalmi helyzetnek a kultúrája, nem a kezdeményezések állandóan terebélyesedő kultúrája, hanem egy szűkreszabott társadalmi helyzetnek műformákkal való kitöltése, tehát olyan, mint a japánok apró edényekben tenyészett virágzó és termő gyümölcsfái. Nem primitív, vagy kezdeti kultúra, hanem megcsökkent kultúra." (I. m. 349—350.) Erdei a parasztkultúra jelen értékelése szempontjából különösen az önálló paraszt-kultúrának, tehát a paraszthelyzethez kötött, abból termelődött kultúrának értékét vonja kétségbe: „Ezt a részt sajátságosan eltorzult, megcsökkent formák jellemzik. Ide tartoznak a társasérintkezés formái, a népköltészet epikai művei és a külső kultúrának, tehát a lakásnak, öltözködésnek, stb. számos darabja." (I. h.) Szerinte a „felértékelés kb. abban az arányban illeti a parasztkultúránkat, amennyiben nem sajáttos parasztkultúra, hanem a népkultúra továbbvivője." (351. l.)

Vargyas Lajos tagadja a parasztkultúra és a paraszthelyzet korrelációjának elvét, mondván, hogy „a népkultúra sokkal régebbi időkben gyökerezik, mint amióta a magyarság jobbágyparaszti életformában él." (Hagyomány és Kultúra. Társadalomtudomány. 1943:283.) Szerinte „paraszt" és „nem-paraszt" elemek egyaránt ugyanabban a hagyományban élnek, osztálytalanul. Néprajzi szak-adatokkal cáfolja is Erdei osztályozását, kimutatva, pl. hogy amit Erdei az ősi mélykultúra, nomádkultúra megőrzött értékének tart, az éppen legújabb alakulás, s fordítva. A megkülönböztetés nem felel meg a valóságnak, „nincs külön népkultúra és parasztkultúra, csak egységes és oszthatatlan néphagyomány van" — ez Vargyas bírálatának summája.

Való, hogy nem lehet tetszés-nemtetszés alapon szétszabdalni a népkultúrát mély-, és paraszti vonásokra. De a „paraszti" őrizte meg sokáig a mélyet is, az „ősit" is: a paraszthelyzet tehát mégis nyilván oka (és okozata is, de ez most nem tartozik ide) a parasztkultúrának. Vagyis: a paraszti társadalmi helyzet — amely a feudalizmus gazdasági-társadalmi rendjének csak manapság fölbomló szerkezetisége — a parasztság lelkiségét tartotta meg olyan primitív fokon, hogy abban az ősiségnek minden másnál tágabb revival-lehetőségei állandóan készen álltak „továbbéltetni" az ősi nomád (pl. hitvilágban finnugor, zenében cseremisz, török-tatár, mongol, stb.) hagyományt. (V. ö.: *Ortutay:* Kis magyar néprajz, 121. l.) Ezért van, hogy a népkultúra nemcsak

parasztkultúra, hanem katexochén mélykultúra is: az európai parasztkultúra sok hasonlóságot mutat a primitív mélykultúrák stílusaival (Ortutay: Székely népballadák, 31.), amint ezt *Erdei* is elismeri. (I. m. 11, 17.)

Egyszóval: a parasztkultúrában valamiképpen benne van egy ősi, mélykultúrai örökség, és benne egy csomó alkalmi, parasztelyzethez kötött vonás is.

A parasztkultúra jegyei

Vázlatosan tekintsük még át azokat a jellegzetes vonásokat, amelyeket kutatóink a népkultúra sajátos jegyeinek tartanak, tehát amelyek a népkultúrát a vele lényegében azonos, mindamellett a társadalmi körülmények folytán mássá differenciálódott ú. n. magaskultúrától megkülönböztetik.

Ortutay három jellemző vonását ismerteti a népkultúrának: közösségi, totális szemléletű (mágikus és-való összefonódottsága), és laikusan vallásos. (Magyar népismeret. 66—73.) Másutt a közösségi vonást új, a dolgot pontosabban kifejező fogalommal jelöli: „az egyéniség és közösség sajátszerű viszonya" főjellemzője a népkultúrának.

E többször ismétlődő állítások helyeit lásd Egyéniség a népkultúrában című írásomban, 5. l. 16. jegyz. V. ö.: még hozzá Ortutay: Székely népballadák. Bp. 1935. 28—29, 32—33. l. Az idevágó külföldi irodalmat l. u o. 48 l.

Egy helyütt a népi szemlélet történetietlen voltát, mint jellegzetességet említi. (Parasztságunk élete 30—34.) „Népműveltségünk mai szemmel" című előadásában a parasztkultúra sajátos zártságát jelöli meg főjellegzetességül, az egyéniség és közösség sajátos viszonya és a primitív klasszicitás mellett. (Demokrácia és köznevelés, Bp. 1945. 559—564.) E zártságnak oka szerinte a művelődésnek, a gazdálkodásnak, a jogi, társadalmi helyzetnek és a természettől való függésnek paraszti foka.

Bibó István is három jegyét különbözteti meg a parasztkultúrának. „Elemi, mer az ember szorult és szűk helyzetében a legközvetlenebbül kitalált és megvalósított megoldások rendszere és minden megnyilvánulásával kötve van a termelés alkalmaihoz, szerszámaihoz. Közösségi, mert nem egyéni teljesítményekből épül, és nem egyéni helyzeteket old meg, hanem mindenkire szigorúan érvényes paraszti zsinórmértéket tartalmaz. Általános, mert nincsenek külön hivatott ápolói, és külön élvezői, mint a városi, magaskultúrának, hanem mindenki résztvesz mind a kialakításában, mind az élvezésében." (Parasztpárt és parasztkultúra, Szabad Szó, 1946. febr. 2.)

Honti János idézi *H. Gunkelt;* szerinte a népkultúra legfontosabb jegye, „a néphagyomány lényege, hogy variánsokban létezik." (Epikus néphagyomány, Magyarságtudomány. 1936:374.)

Ha — kicsit merev, skatulyázó módra — rendszerezni próbáljuk a népkultúra jellegzetességeire vonatkozó — nagyrészt szinonim — kritériumokat, gondolom, így tehetnők:

1. Az alkotás módjára vonatkozóan: szerzőtlen (Thienemann, Horváth, Marót), általános (Bibó), közösségi (Bibó, Erdei, Ortutay), egyéni-közösségi viszony sajátos volta (Ortutay, Marót).

2. Az alkotás fokára vonatkozóan: változandóság (Gunkel, Honti, Ortutay, stb.), íratlanság (Thienemann, Horváth, Marót), nem objektivált, fejlődő (Erdei), egyszerű (Marót), primitív klasszicitás (Ortutay), organikus, teljes (Erdei), elemi (Bibó), zárt (Erdei, Ortutay), totális szemléletű, laikusan vallásos, történetietlen (a paraszti „nagy emlékezet") (Ortutay).

3. Az alkotás eredményére, a népkultúrára vonatkozóan ismét érvényes valamennyi jegy, ami az alkotás fokát és módját jellemezte, együttesen.

4. Az ízlésnek a zenén kívül (pentatónia) nincsenek még döntő és felismerhető jegyei. Ezek — szerintem — csak akkor lesznek felismerhetők, ha a társadalmi fejlődés leválasztja róluk a paraszthelyzethez kötött fokbeli és módbeli elemeket, s tisztán az ízlés állhat előttünk. Épp ennek ismerete hiányzik ahhoz, hogy a népkultúrának magaskultúrává való aktivizálását a művészet minden terén receptszerűen előírhatnók: ezt minden szektornak külön feladata megteremteni a tehetség fokán és a magaskultúra alkotási módján.

A népkultúra változása

Mindez a vázlatosan adott jellemzés, amely a népkultúrának az ú. n. magaskultúrától való különbözőségét (a lényegi egyezéstől függetlenül) bizonyítja, s amelyeket a további kutatás feladata lesz részleteiben igazolni, bővíteni; azt a tanulságot adja, hogy a „népkultúra" mint jellegzetesen „paraszt"-kultúra, mégiscsak a multé már. A multé, legalábbis abban az értelemben, amelyben eddig tartottuk. Marót Károly szerint indokolatlan az ezen való „gomblyuk-kétségbeesés", mivel „a népnek — ahogy mindig volt és élettanilag kell lennie — ma is éppúgy van és mindig lesz költészete, művészete, stb. Ez azonban természetesen nem lesz azonos formájú a tegnapival, ahogy a nép is nyilván másult, és lehet, hogy a megnyilatkozás formái joggal nem fognak (nekünk) olyan rokonszenveseknek, etikai vagy esztétikai értékűeknek tünni, mint az előzőek voltak. Nem kevésbbé bizonyos mindamellett, hogy a modernebb gyári, katonai, politikai „Gemeinschaftlied", sőt talán a „Dorflieddé" akkomodált kuplé, városiasodott játék és hasonlók is, amig ma dívnak, ugyancsak népi termékek lesznek. Azok lesznek úgy, ahogy azokat a mai, bizonyára nem a legnyugodtabb és nem a legmegállapodottabb, az ősi népi élet számára éppen nem ideális helyzet követeli, illetőleg a ma tömegeinek mai közköltészetévé determinálja." (Idois en koinoi, EPhK. 1940:229.)

A városi elemek hatásait értékeli még röviden: Fejezetek a magyar néprajz módszertanához. Bp. 1940. 81. l. 167. jegyz. Sajnáljuk, hogy a szerző a felvetett gondolatok továbbépítését nem vállalja (EPhK. i. m. 229.), s utóbb is kitért a felhagyott motívumok mesterséges-tudatos felújításával, sikereivel és balsikereivel, tehát a népi kultúrmozgalom kérdéseivel való foglalkozás elől. (Ethn. 1947:169. l.)

Ez nem mond kevesebbet, mint amit egy kultúr-szociológus is mondhat: a műveltség és társadalom összefüggésének elvéből nyilván következik, hogy a mai, „kásás" kispolgári társadalom-

nak a kultúrája is kispolgári: sláger, dzsessz, sőt ma már swing, (valamennyi megfelelő vicinális változatban) ruhája, ízlése, szórakozása, stb. is kispolgári. Ha a nép (aki eddig paraszt volt, kultúrája paraszti népkultúra) parasztból kispolgár lesz, kultúrája, a (tágabban értelmezett) népkultúra is kispolgári-kultúra lesz.

Jó jellemzését adja a magyar falu mai szellemi életének Erdei Ferenc: Magyar falu, Bp. é. n. 193—199. l. Summája: „nem kultúrélet a falu szellemi élete, hanem a teljes műveletlenség és egy lesüllyedt, idegen kultúra idétlen művei közt való tanácstalan hánykódás." (195.) Észreveszi ezt Sebestyén György is: a „reprezentatív kultúrélettel" szemben „mai népkultúrának" nevezi a tömegek szellemi életét s azt mondja róla, hogy ez „tulajdonképpen nagyon szegényes valami s nem az jellemzi, amije van, hanem amije nincs." (Egy szimpla példa, Új Szántás 1947. 744.)

Természetes, hogy tudományos szempontból ezt is csak kultúrának — s minthogy a népé —, népkultúrának kell neveznünk. De kérdés, hogy a Honti által kívánt lényeg, ami a népit katexochén népivé teszi, „a népi létforma", a régihez szervesen kapcsolódó kultúrát bizonyít-e vagy sem. Azt hisszük, most már nem. Ha a legtisztább eredményekkel rendelkező zenefolklórhoz megyünk példáért, nyilvánvaló lesz a lassú változás: nyomon követhető, mint enged a cseremisz és tatár zenében máig is tisztán megőrzött pentatónia (Kodály: A magyar népzene, Bp. 1943. 16—23.) előbb csak pien-hangokat, később főhangokat is maga közé, míg mára „teljesen otthonos népünk a hétfokú hangsorokban is." (I. m. 33.). Ugyanígy: hogyan símul ki a meredek kétrétűség, az ötödölő-terraszos szerkezet csak ereszkedő dallamvonallá, míg a cseremisz ma is hangról-hangra tartja a kvint-megfelelés törvényeit. Kerényi György azt bizonyítja, hogy az eredeti keleti ízlésű pontos kvintváltószerkezetet a „korszerű szépítés" tette a megunhatóból variálva a hang szerinti ötödöléstől elütővé. (Jegyzetek a dallam szépségéhez. Éneklő Ifjúság 1947. VI. 4. sz. 6—7. l.) Ez azonban csak külső képe a dolog lényegének: az ízlés lassú megváltozásának, a keleti-régi, kétrétű-ízlésből nyugati hatásra (Kodály: I. m. 13, Kerényi: i. m. 11.) újabb „korszerű" ízlés születésének formatörténeti szempontból kézzelfogható megtestesülése. Ugyanígy: a régi stílusból az idegen hatások megtermékenyítése szülte az újat (Kodály, 27.) sőt a pentatonízlés Kodály és Vargyas szerint máig is válogató-hasonító rostarendszere népünknek. (32—33. 34. Vargyas: Áj, 50. l.) De meddig? Azt gondolom, a magához hasonlított elemek végül is fölfalják az eredeti ízlést, s most a paraszthelyzetből való gyors-lehetőségű kiemelkedés —, amely a demokrácia agrárpolitikájától kapja sebességét — teljesen el is pusztítja. Az állandó gyengülés eddig is észrevehető volt, a mostani kutatás feladata kideríteni (L. Ökrös László: Az alföldi népzenekutatás feladatai, Tiszatáj, 1947 dec. 26. l.) hogy „a pentatónia a sok külső hatás ellenére is a magyar lélek alkati vonásának bizonyul-e, tehát a régiek mentén újabb stílust hoz-e létre, vagy eddigi másfélezer éves történeti-társadalmi helyzetünkhöz szorosan tartozó alkalmi vonásnak mutatkozik." Nem vagyok olyan derűlátó, mint Péczely Attila, hogy még százötven évet szánjak a népzene további életének. (Tiszamenti Kalendárium, Szeged, 1948. 95. l.), azt hiszem, ismétlem, az ilyen értelemben vett népzene és népkultúra az utolsó óráit éli.

Ilyen értelemben tehát indokolt azt mondani, hogy a népnek mindig volt, van és lesz „népkultúrája".

„Nem zárja ki, hogy a népnek ne legyen díszítőművészete, ez akkor is lesz, ha már nem lesz népművészet" — írja Szombatfalvy György is. (Társadalomtudomány, 1942:134.) Éppígy: a mai népkultúra éppen úgy vizsgálódásra méltó, mint a régi. A néprajzról most, éppen ezáltal derül

ki, hogy nem külön tudomány, csak egyfajta kultúrszociológia. (Eddig azért éreztük önálló stúdiumnak, mert társadalmunk többi rétegének — középosztály, munkásság, stb. — nem volt olyan kiterjedt és exotikus kultúrája, amely a figyelmet magára vonta volna. Ezért volt a néprajz: parasztismeret.) Természetes, hogy a paraszthelyzet és a parasztkultúra („népkultúra") kiveszésével a néprajz végkép belenő a szociológiába: társadalmi műveltségtudomány (leíró kultúrszociográfia és művelődéstörténet) lesz belőle. (V. ö.: Péter László: Mai magyar népismeret, Szeged, 1947. 6. l.) Ugyanígy: a néprajztudomány szükségességének eddigi „nemzeties" (völkisch) indokolását fel kell váltsa, vagy legalább is kiegészítse, a „társadalmias" (populaire) magyarázat. Népszerűen szólva: tudományunk gyakorlati haszna nemcsak abban van, hogy nemzeti hagyományainkat tudatosítja népünkben, hanem arra is jó, hogy művekkel és múzeumi tárgyakkal döbbentsük rá népünket arra a primitív paraszti társadalmi állapotra, amely a feudalizmus csökevényeként máig is fő jellemzője a magyar életnek; ezekkel az ismeretekkel mutassuk be társadalmi fejlődésünk sikereit és ütemét, egyszóval: ezekből az ismeretekből szerezzen politikai tudást, erőt és ihletet a jelen és jövő nemzedék, hogy életformájának gátló, primitív, alkalmi vonásaitól megszabaduljon anélkül, hogy magyarságának örök, alkati értékeitől elszakadna. (V. ö.: Mannheim Károly: A jelenkori szociológia feladatai, Bp. 1945. 15. 18. — Szögedi Pétör: Néprajz és politika, Szegedi Friss Ujság, 1948. évi május 30, jún. 6. és jún. 13. sz.)

De ha „népkultúrán" csak azt értjük, amelynek jegyeit az imént elsoroltuk, akkor a „népkultúra" pusztulását most már valóban és véglegesen deklarálnunk kell. A fenti jegyek ugyanis — mint csoportosításukból kitünt — valamennyien visszavezethetők néhány alapvető vonásra, amelyek viszont a paraszti társadalmi helyzet szorosan vett és kézzelfogható következményei, függvényei.

Ami ugyanis a (szűkebben értelmezett) népkultúrát népkultúrává tette, az a népi alkotásoknak foka, módja, eredménye és ízlése volt. Foka: az a gazdasági-társadalmi-szellemi adottság, szituáció, amelyből az alkotók és élvezők meríthettek, amelynek birtokában teremthették meg műveiket. Új Péter, a mult század elején élt mezőcsáti népköltő alkotási foka egészen más, — paraszti — volt, mint Csokonaié, aki ismerte a világirodalmat; akinek a görög, latin, és modern nyugati költők versei adtak hatást, ihletet; aki birtokában volt a korában elérhető összes költészeti témagazdagságnak és formatechnikának, hisz utazott, olvasott, érintkezett a világ legújabb szellemi áramlataival, stb. A dunántúli pásztorművész alkotási foka szintén sajátosan paraszti: nem ismeri a görög és középkori keresztény művészettörténetet, nincsenek korszerű faragási fogásai, stb: tehetsége tehát be van zárva, a faluja környéki népművészeti hagyományból való merítési lehetőség meglehetősen szűk körébe.

Jellegzetes a parasztkultúra alkotásmódja is: egyéni javaslat — közösségi elfogadás. Mint Marót Károly, Thienemann és Horváth János is mondják: ez a szóbeliség függvénye. A szóbeliség pedig a paraszthelyzetnek, illetve (a görögöknél, primitíveknél) a paraszthelyzetnek megfelelő kezdetleges művelődési állapotnak a függvénye. (Itt természetesen a kezdetleges, primitív nem pejora-

tív értelmű jelző, csak egy primérebb kultúrális állapotot jelöl.)

Természetes, hogy a parasztkultúra jellegzetes alkotásmódjának és sajátos alkotási fokának megfelelően jellemzően paraszti, népi lesz az alkotás eredménye: a népkultúra is. A népballada, népmese, népi tánc, népi viselet, stb. valamennyi annak a társadalmi helyzetnek függvénye, amelyből kinőtt.

Lényeges — és szerintem döntő-jegy a népkultúrában benne rejlő és a népkultúrát létrehozó ízlés. Ezt mondja a laikus definició magyar szellemnek, nemzeti géniusznak, örök magyarságnak, magyar alkatnak; a tudomány alkati rostarendszernek, népszellemnek, népléleknek. Végső fokon mindez egyet jelöl: a népenkint sajátságosan különböző ízlést.

A népi-nemzeti karakternek kritériumát éppen a válogatásnak e funkciója miatt szintén az ízlésben látja Berzsenyi Dániel is: „A német és a magyar ízlés" című költeményében. (M. M. 36. l.) Juhász Géza szerint „nincs irthatatlanabb erő, mint az ízlés. Átszövi egész életünket, irányítja magatartásunkat. Hogyan szeretünk, mi az elképzelésünk az emberi méltóságról, hivatásról, az élet értelméről, nagyrészt azon fordul meg, mik a kedves könyveink, dalaink, s milyen képek lógnak szobánk falán." (Vándortűz. 1947. nov.—dec. számai 23. l.) Illyés Gyula a francia parasztságról való beszámolóját érdekes kultúrmorfológiai elmélkedéssel kezdi. A híres dunántúli kocsi pl. nem terjedt nyugat felé a Fekete-erdőn túl: az eltanulást meggátolta az ízlés (a hagyományoknak, szokásoknak ereje) „az emberek még elég könnyen eltanulnak egymástól valamit; — írja (Válasz. 1948. I. 3. l.) — a népek már nehezebben; a közösséghez az egyén ízlésével is kötve van. Az például, hogy valaki mit eszik meg és mit nem, függ annyira a közösség szájízétől, mint az illetőétől." — „Be vagyunk zárva közösségünk ízlésébe, illetve korunk ízlésébe." — írja, és utal arra, hogy Petőfi kedvenc vacsorája volt a ma már számunkra ehetetlen sült csiga. Ugyancsak az ízléssel azonos fogalmat jelöl a német tudományban meghonosodott „rostarendszer" terminusa is, hiszen mindkettő főjegye a szelektálásnak funkciójában van. (Marót: Fejezetek, 110. (Ethn. 1940:293) l. 6. jegyz.) Veres Péter „faji ideáltipus"-nak mondja az egyes népekre különösebben ható szépségeszményt. (Szocializmus-nacionalizmus, Bp. 1943:232. l.)

Ez az ízlés, amely a magyar ember számára a barna lányt, az ilyen és ilyen formájú bajuszt, ilyen ruhát, ezt és ezt a dalt, stb. tartja szépnek, olyannak, amely őt kielégíti, neki való, „amin kap".

Marót idézi Kodálytól (i. m. 10. l.) ezt a jellemző szót, ami a népi igényt rendkívül tömören fejezi ki.

A népi ízlés

Amikor a népkultúra pusztulásáról beszélünk, épp ebbe az ízlésbe kell kapaszkodnunk. S noha nem szorosan tudományos feladat, hadd mondjuk el röviden, hogy épp ennek az ízlésnek megtartásában látjuk a népi kultúra hívei számára az igazi feladatot, amely nem a parasztkultúra alkotásainak, alkotási módjának, kivált nem az alkotás fokának konzerválását, tehát a paraszt-helyzet fenntartását akarja, hanem a népkultúrában bennerejlő magyar ízlést akarja kiszabadítani a parasztformák közül, az alkati magyarságot akarja kiterebélyesíteni az alkalmi parasztvonások lenyesésével.

Nyilvánvaló ugyanis, hogy népkultúráról haladó, egyenjogú emberségre törő társadalomban, olyan értelemben, mint eddig, nem beszélhetünk. Az alkotás foka a műveltség elterjedésével nem lesz már jellegzetesen népi, hanem egyre inkább közeledik az egyetemes, ma egyáltalán elérhető, 2. századi kultúra színvonalához. A „népi" tehetség tehát rövidesen csak tehetség lesz; épp olyan alkotó, mint az eddig is ismert írók, költők, festők, muzsikusok, stb. (V. ö.: Somogyi Árpád: Munkássorsból művészsorba. Valóság, 1947:880—883. l.)

Épp ezért, s a technikai civilizáció terjedése miatt, a sajátos egyéni-közösségi alkotásmód sem tartható tovább fenn. Az egyéni alkotásnak mindig meg kell hogy legyen az a közösségi rezonanciája, amit Marót követel, tehát a jól sikerült közköltészeti alkotások ezután is „az egyénien közösségi és közösségien egyéni pillanat"-nak termékei lesznek, de nyilván egyénibbek, mint a népi alkotások, tehát igényt tartanak a nevükre és a művük változatlanságára. „A névtelen és személytelen paraszti alkotó helyett, ki elrejtezett a formulák mögé, előlép az egyéniség, immár egyedül kell megvívnia harcát a magánossággal, a kifejezéssel." (Ortutay: Parasztságunk élete, 36.)

A változásnak a kollektívtől az individuális felé való irányulására, tehát a paraszttársadalom szétbomlására l. Tomori Viola: A parasztság szemléletének alakulása Szeged, 1935. (Szegedi fiatalok) 89—118. l., Ortutay Gyula: Magyar népismeret, Bp. 1937. 44—48. 73—76. l.

Ha sem a népkultúra alkotási foka, sem alkotásmódja nem tartható fenn, nem tartható fenn az így létrejött népkultúra sem. Közköltészet — és közkultúra — akkor is létrejöhet, s minthogy ez is a nép (a megmásult nép) kultúrája; nevezhető lesz ez a közkultúra is népkultúrának. De hogy ez a népkultúra mennyiben lesz az eddigi népkultúrának folytatója, az az ízléstől függ. Az ízléstől, amely uralkodott a parasztformákon s belőlük a sajátosan magyar népkultúrát termelte ki, s amely átvihető magasabb társadalmi formák közé is, s ott is képes lesz sajátos magyar kultúrát, alkatian magyar közkultúrát teremteni.

Az „alkatiság" fogalmát természetesen nem valami változhatatlan, a magyarságot sorsszerűen determináló tényezőként értjük. A „magyar alkat" — erre régebben Jócsik Lajos (Mi a magyar, Sorsunk. 1941:338—346. l.), legutóbb Lukács György (Az új magyar kultúráért, Bp. 1948. 14—17. l.) mutatott rá — nem valami történelemfeletti szubstancia, hanem történeti-társadalmi törvények alá vetett, változó szellemi valóság. Bizonyos azonban, hogy a népek karaktere rendes körülmények közt rendkívüli lassúsággal és mindig az előbbi állapothoz való szerves összefüggéssel, az előbbi lelkületből való szerves átmenettel fejlődik, s e fejlődésben törést csak oly hatalmas történelmi változások hozhatnak, mint a francia polgári, vagy az orosz bolsevik forradalom. (Lukács: i. m. 17., Bibó István: Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem, Válasz, 1948. I:317. l.) A nemzeti szellemnek ez az önmagát makacs maradisággal fenntartani, konzerválni akaró törekvése az oka, hogy a szellem fejlődésének folytonossága viszonylag állandó — s öröknek látszódó — nemzeti vonásokat mutat, amelyek — most tudományos tárgyilagossággal nézve mindegy, hogy a társadalmi haladást szolgáló, vagy gátló jegyek-

ről van szó — egy nép társadalom- és művelődéspolitiki irányításánál mindenképpen figyelembeveendők, akár a felhasználás, akár a kiirtás, akár a szerves átmenet megteremtése céljából.

Buday György is az ízlést tartja a népművészet lényegének, annak, ami a népit népivé teszi. „Meggyőződésem ugyanis — írja az angol karácsonyi üdvözlőlapok történetéről szóló könyvéről beszámoló előadásában — s az erre vonatkozó fejtegetések valószínűleg könyvem megvitatandó pontjai lesznek, hogy a népművészet nem szükségképpen s kizárólagosan a paraszti népi kultúrának a terméke. Ugyanazok a stílusjellegzetességek és ugyanaz a funkció, ami egy társadalom paraszti állapotának népi művészetét jellemzi, megtalálható az indusztrializálódó, sőt indusztrializált fejlődési fokon élő társadalomban is, jóllehet, a médium, amelyben és a formanyelv, ahogyan megvalósul, természetszerűleg változó. De hiszen ez változó a különböző nemzetek és különböző fokot elért paraszti közösségek népművészetében is, úgyhogy ez önmagában nem kritériuma a népművészetnek. Egy termelési eszközeit és módszereit illetőleg átalakuló, vagy átalakult társadalomban nem feltétlen szükség, ahhoz, hogy valamely objektum népművészeti legyen, hogy a közösség egyszerű tagjai kézzel faragták, kézzel festették legyen, stb. Viszont lényeges kellék az, hogy az ilyen, indusztrializált társadalmakban előbbutóbb úgyis gépi úton produkált termékek akaratlanul is beleilleszkedjenek a népi tradició-rendszerbe és az egyszerű ember életébe. Szükséges az, hogy ha ez utóbbiak nem is feltétlenül kontribuálnak közvetlen közreműködéssel, azzal, hogy maguk, sajátkezűleg csinálják, mégis ők irányítják és determinálják e termékek termelését és alakulását azzal, hogy szükségletükkel és választásukkal saját ízlésüket kényszerítik rá még a gépi termelvényekre is." Szerinte ez már meg is történt nálunk is, például a tápéi népviselet évtizedek óta gyári termék, de a tápéi lányokon, Tápén, színben és mindenben népművészeti jellegűvé vált.

Buday György: Az angol „Karácsonyi üdvözlet" históriája (Tiszatáj, 1947. 10. sz. 30—36. l.). V. ö.: Péter László: Népművészet-gépművészet, Szegedi Friss Újság, 1947. nov. 30. Ehhez kapcsolatban felvetődhet az az ellenvetés, hogy az általam különválasztott „valóban folklorisztikus tradició" csak egy történeti pillanatté, s a mai kispolgári selejtkultúra, amit én — Buday fogalmazását kissé kiélezve — gépművészetnek neveztem, hosszú századok mulva szintén annak, tehát valóban folklorisztikus tradíciónak tűnhet. Ebben nem hiszek: nem hiszem, hogy a gépművészet csak úgy, magától, mint eddig, népművészet lesz, tehát láncszerűen, szervesen kapcsolódik a régi népkultúra hagyományos stílusrendjéhez. Azt vallom, amit Tomori Viola (i. m. 106.), tehát, hogy az új civilizációs hatások most már nem stílusváltozást hoznak létre a népkultúrában, mint a szórványok, és a parasztthelyzetet nem gyökerében érintő eddigi hatások (pl. zenében a műzene) hatása a régi stílusú zenei anyagból új stílust teremtett. (Kodály: A magyar népzene, 29—32.), hanem az eddigiektől eltérő alkotásokat, tehát struktúra-változást. (v. ö.: Ortutay: Magyar néprismeret, 66.). Egyetlen esetben tudom elképzelni, hogy az új közkultúra a hagyományoshoz illeszkedik: ha a művelődéspolitika erősen hat a társadalom életére.

Ebben van tehát szerintem a népkultúra értékelésének igazi magva és a népkultúra további szerepének, sőt győzelemrevitelének indító oka. A népkultúra jövőjére nyilván nem a gyöngyösbokréta, hanem *Bartók* és *Kodály* példája ad mintát. Miben áll a bartóki-kodályi életmű lényege? Abban, hogy a népkultúra hagyományos ízlését, a magyar vérmérséklet, ritmus és pentatónia népben megőrzött tradícióját emelték a magas zeneművészet alkotásmódján, az európai zenekultúra alkotási fokán klasszikus, a magyarság nemzeti géniuszát legtökéletesebben kifejező művékké.

Ez a példa adhat lelkesedést a magyar népkultúra híveinek, hogy a primitív magyar folklorisztikus műveltségből meg lehet teremteni az új magyar közösségi kultúrát, a homogén magyar közkultúrát, — amely többé már nem magas és nem mély; nem polgári és nem népi, hanem egyetemes magyar műveltség — az osztálytalan társadalmat előkészítő osztálytalan műveltséget.

PÉTER LÁSZLÓ

EST

a testet fáradás köti
vetkőzi már a lélek
az ernyedő nap nyűgeit
s mint mézzel rakott méhek

a terhet gyönge szárnyukon
az enyhülést úgy őrzi
ezernyi finom szálú nyom
siet körészövődni

töretlen ép valód köré
mit árulás sem ejt meg
idő nem öl, nem old föl és
nem rejt magába rejtek

hiába is taszítalak
szakítva ejtve árnyad
új fényre áslak és riadt
hitembe visszaváltlak

és izmosodni kezd mohón
a szó ha téged érez
és termő csönddé alkotó
békévé szűrt erőm lesz

s az ősz fanyar alázatát
is osztom át a multon
köddé fakulton álmon át
már fél halálba hulltan.

ZALA MÁRIA

JÚLIUS

Sisteregve forr a bőröm,
húz a tűz, a hő taszít,
fojt a pára. Át a gőzön
mégse hajlok, büszke híd

nem leszek ma. Lázban ázva
zsibbadok s az öntudat
fellocsol ha ájulásba
fulladok. Hideg kutat

permetezz alélt magamra
éberítő értelem!
Feldereng amint tapintva
érverését ízlelem

nap tüzének, tűz ízében
tél fagyát s a szél kemény
borzolását újraérzem,
jégvesszőket oszt a dél.

ZALA MÁRIA

ANNA KOVALCZE

Tegnap, mikor Anninak írni akartam,
eszembe jutottál édesanyám, jaj,
eszembe jutott a neved, te is Anna
vagy, édesapám szemefénye, anyácskám.
Bár nem te tanítottál meg e nyelvre,
figyeld a fiad dadogó szavait és
hallgasd türelemmel az égi hazában,
hol nincs magyar és nincs morva: csak ember.
Már nem tipegek, mint egykor, öledben,
de kellene néha a simogatásod,
Szoknyádba fogódzni szeretne fiad.

Húsz éve halott vagy, Anna Kovalcze,
Húsz éve emészti apámat a téboly,
Még él az apám, pedig árva vagyok már:
nincs otthonom és haza, nincs hova menjek.
Lásd, így vagyok én, ki talán sose látom
a Morva vizét: s magyarul dadogok csak:
így várom az őszt, a tavaszt s a halált is.
De áldalak édesanyám, hogy a véred,
a lomha cseh vér a Dunához elűzött
S útjába kerültél édesapámnak.

VÉGH GYÖRGY

KÉT ELTÉVEDT CSILLAGOCSKA

Mostanában bánatom van,
s ütött-kopott kabátomban
az utcákon csoszogok.
Borostásan, fésületlen
Kódorgok a szürkületben,
mint a kósza koldusok.

Tegnap is nagy keservemben
a Körúton őgyelegtem,
s ahogy szoktam, csoszogok.
Hát az egyik járdaszélen
Kicsiny tócsa közepében
Két kis csillag vacogott.

Jaj be fáztak, hogy remegtek!
S föl sem tűnt az embereknek,
mert vakok az emberek.
S még tán most is ott vacogna
Két eltévedt csillagocska,
hogyha arra nem megyek.

Minden búmat elfeledve
leültem a kövezetre:
„Majd segítek rajtatok!"
S mint halász a hálójával,
Kiemeltem öt ujjammal
a két árva csillagot.

Annyi csillag van az égen!
és az ember életében
nem talál sok csillagot.
Fogtam hát és zsebrevágva
beültem egy kávéházba
mint az úri gazdagok.

Az egyikért kávét vettem,
a másikat haza vittem
és most szobámban ragyog:
irigykedve néznek minket
csodálják a fényeinket
fönn az égi csillagok.

VÉGH GYÖRGY

HOSSZÚ LESEN

A Kerékerdő bíbor ködben áll,
szép neve mögül az alkony
a tájra lila árnyakat szitál
s benne szellő-szülő parton:

nád, sás, én is, az ér is aluszik.
Fáradt minden kócos, kuszás,
álmos felhők csüngnek lusta falumig,
éber csupán az állomás.

Égő szemként villog a szemafor
s szikrázó hosszú kard a sín,
csak azon túl borong még sárga por,
mit szél vert tarlók tájain.

A fák közt reménykedni jólesik;
hol késik a vakszerencse,
ezüstfényes márna, a fürge csík?
Víz rejti s tán békalencse.

Vízililiom széles levele?
Az hűs habon lejt a széllel,
melybe mintha gyöngyszemeket rejtene,
csillagokat sző az éjjel.

Fekete réten, hűs berek-mélyen
titkok sűrűjében bent
ülök a halrejtő árokszélen
s fölém a holdkaréj horga leng.

Hajam úgy rezg a kék csendbe, akár
hulló toll a végtelen térben.
A hegy felett már mint ezüst madár
száll a hajnal szép fehéren.

A tájak, vizek s lelkem álmait
a kékesfényű, híg távol
úgy törli le rólunk, mintha szárnyat nyit
poros virágra vad zápor.

Hiába tünelem és jó szigony
s hiába ép leső szemem
ma sújt majd keserű bőjti szigor
s legfeljebb kökényt ha eszem.

Nem lesz lakoma, jöjj hát ó sugár,
csillogd agyon vak éhemet
s hadd szívjam tiszta fényed szívre már
s ragyogj át mint a Végtelent!

(Vörs) BORSI D. JÓZSEF

ÉRÉS ALATT

Egek, mióta élsz már itt! A sárga,
Fülledt nyarak egymás nyomán rohantak.
Lelkedbe, mint egy őskori mocsárba
Roppant fák dőltek, s most sötét iszapnak
Mélyén várják, hogy szénné érjenek.
Számlálhatatlan századok alatt
Terültek rád a titkos rétegek.
Rothadsz, de bensőd drága nyersanyag,
Mit eljövendő korszakoknak őrzöl,
Mikor fagy jő, s tested nem lesz sehol. —
De gyűl a szén, s a bányász, aki föltör,
Elmúlt nyarakból új tüzet csihol.

HÁRS ERNŐ

CENTENÁRIUM

NEMZETISÉGI BÉKETERVEZETEK 1848-BAN

1848 eseményektől zsúfolt történetének legérdekesebb adalékai közé tartoznak azok a magyar és nemzetiségi részről készített béketervezetek, melyek a nemzetiségi béke megszilárdítására vagy éppen a nemzetiségi polgárháború megszüntetésére irányultak.

Ezeknek a tervezeteknek jelentős része még az 1848. évre esik, amikor e tervek megvalósulása a magyar szabadságmozgalom kétségtelen megerősödését eredményezte volna. Bizonyosra vehető, ha annak idején ezekkel a tervekkel az illetékesek érdemben foglálkoznak, sok olyan mozzanatát lehetett volna elkerülni a magyar-nemzetiségi viszálynak, melyek összességükben végzetesen hozzájárultak az 1848/49. évi magyar forradalom belső megrendüléséhez és kétségkívül a külső fegyveres intervenció bekövetkezéséhez is.

Az 1848. évi nemzetiségi béketervezeteket két külön csoportra oszthatjuk: a nemzetiségi polgárháború előtti és a nemzetiségi polgárháború korának béketerveire. Míg az első csoport dokumentációs anyaga inkább általános, külföldi példákra utaló és elméleti jellegű, addig a nemzetiségi polgárháború első hónapjaiban készült béketervezetek közös jellemzője a szóbanlévő kérdések részletes vizsgálata, a szükségletek és feltételek, illetve biztosítékok és engedmények pontos leírása. Ami természetszerűleg következik abból, hogy az idetartozó nemzetiségi béketervezetek egy része fegyverszüneti megállapodásokat tartalmaz, más része pedig országgyűlési törvényjavaslatnak készült, amint ez az 1848. augusztus-szeptemberi béketervek anyagából világosan kitűnik.

Az első figyelemreméltó nemzetiségi béketerv 1848. április

9-én, a pesti szerb lap, a Szrpszke Narodne Novine (Szerb Nemzeti Hírlap) hasábjain látott napvilágot nem kisebb szerző, mint Jása Ignjátovity, a szerb „Jókai" tollából. Ignjátovity ekkor Todor Pávlovittyal, aki az említett szerb lap társszerkesztője volt, ismerve a befolyásos szerb felsőpapság magyarellenes érzelmeit, azon fáradozott, hogy eleve megakadályozza a karlócai és az uralkodóházi körök által ekkor már tervszerűen szított nemzetiségi viszály kitörését azzal, hogy valódi hivatására ébreszti kora délszláv társadalmát. A szerb reálista próza megteremtője úgy érezte, hogy 1848 akkor szélesedik ki valóban egyetemes forradalommá, ha megveti lábát a Balkánon és elindítja a balkáni szlávság közös szabadságharcát, a török alóli felszabadítási mozgalmakat, melyek emberöltővel később valóban megindultak. Ignjátovity terve szerint a szerbek, montenegróiak, boszniaiak és bolgárok most érkeztek el új történelmi létük megvalósításának pillanatához, ha összefognak és egységes szabadságharcot indítanak a török fennhatóság ellen. „Vegyetek példát Európa egyéb népeitől — üzeni a szerb írópolitikus — elérkezett a szabadság és az erők egyesítésének ideje." Ignjátovity elképzeléséből kiolvasható, hogy a délszláv felszabadítási hadjárat tervezője éppen azért nem akar viszálykodást a magyarországi szerbek körében, mert bizakodik abban, hogy a magyar szabadságharc és a balkáni délszláv szabadságmozgalom megértik majd egymást, sőt egymás segítségére is lehetnek. Ignjátovity nemzetiségi és balkáni tervezetéről még el kell mondanunk, hogy azt a korabeli szerbiai kormány, melyet akkori helyzetében váratlanul ért és kényes helyzetbe hozott, elutasította, amit azzal is kifejezésre juttatott, hogy a pesti szerb lap példányait Belgrádban elkobozták. A figyelemre méltó terv így mindjárt az első akadálynál felborult és nyilvánvaló kudarca sokat ártott a magyar szabadságmozgalommal rokonszenvező magyarországi szerb politikai tábornak is.

Erdély nemzetiségi társadalmát 1848 tavaszán leginkább az unió, Erdély Magyarországgal való egyesítésének kérdése foglalkoztatta. Az unió azonnali deklarálása mellett voltaképpen csak az erdélyi magyar polgárság és középnemesség állott. A szászok a kérdést kizárólag attól tették függővé, vajjon az egyesítés után is megtarthatják-e elavult kiváltságaikat, a szász Univerzitás középkori jellegű városi jogát és telepítési előjogait. Az erdélyi románság, mint azt az 1848 május 16-án felolvasott balázsfalvi román nemzetiségi program is megállapítja, az unió-tárgyalások alapfeltételeül aránvos képviseletet követelt az erdélyi országgyűlésen, hogy mint „alkotmányos nemzet" — Erdély népeinek többi képviselőivel együtt — dönthessen az egyesítés kérdésében. Már ebből az állásfoglalásból is kitűnik, hogy az erdélyi román politikai értelmiség már 1848 tavaszán az önrendelkezési jog alapján állott és politikai értékmérőjéül az akkori lehetőségek között is a szabad szövetkezést választotta.

Ezzel a kérdéssel foglalkozik a szebeni Transsilvania szász lap 1848 április 14-én megjelent vezércikkében. Mint ismeretes, a márciusi pesti forradalom hírére az erdélyi nemzetiségi sajtó több

fontos őrhelyén a radikális demokraták vették át a vezetést. Így történt ez a szebeni Transsilvania esetében is, amelyet — 1848 május 12-ig bezárólag — Hann Frigyes helybeli jogakadémiai tanár és publicista, a jeles demokrata politikus szerkeszt. Hann, álláspontjából következően, a népek közötti szélesebb szövetkezés, a belső nemzetiségi föderáció híve volt s ebben látta a nemzetiségi megbékélés legfőbb biztosítékát. A Gazeta de Transilvania helybeli román lapot idézve, Hann felteszi a kérdést: „Hogy is megy majd a dolog végbe? Egyszerű konföderáció lesz a svájci kantonok, a német államok vagy az északamerikai státusok mintájára?" A szász demokrata szerkesztő, akit a magyarellenes szász körök május 12-én már elmozdítanak a szebeni szász lap éléről, idézett cikkében bizakodik, hogy a népek közötti szövetkezés megértésre talál a másik oldalon is, aminek előfeltétele, hogy a két ország (Magyarország és Erdély) vezető társadalmi osztályai önként megvalósítsák „a szó legnemesebb értelmében vett egyenlőséget".

A magyarországi románok 1848 május 21-én tartott pesti értekezlete, mely nyilatkozatot intéz a nemzetiségi ügyek reformja ügyében a minisztériumhoz, a föderációs elképzelések elméleti fejtegetése helyett a szerb-román egyházi érdekek tisztázását követeli, mint a nemzetiségi jogrend helyreállításának alapfeltételét. A pesti román értekezlet mindenek előtt Karlócától különálló, független egyházi önkormányzatot követel az erdélyi román ortodox egyház számára, továbbá miniszteri biztos enökletével román és szerb tagokból álló vegyes bizottság kiküldését, hogy az egyházi és iskolai alapítványok hovatartozását igazságosan megállapítsák. A pesti román értekezlet felhívása végül a következő négy pontban foglalja össze a nemzetiségi béke hatályosabb biztosításának feltételeit: „1. a román honpolgárok a magyar nyelv diplomatikai jellegét elismerik, elvárják azonban, hogy egyházaikban, gyermekeik közoktatásában s általában nemzetük minden belügyeiben román nemzeti nyelvük gyakorlása bántatlanul hagyassék. 2. A vallási és közoktatási minisztériumnál egy külön osztály állíttassék fel, mely a románok egyházi és iskolai ügyét kezelje s melyben kizárólag közmegbecsülésben álló (görög) nemegyesült vallású román honpolgárok alkalmaztassanak. 3. E nemzet fiainak a kormányzás ágaiban eddigelé keserűen nélkülözött alkalmazásukra, különösen saját népe lakta vidékeket tekintve, méltányosabb figyelem fordíttassék, végül 4. a határőrvidéki ezredeknél kizárólag született román nemzetiségű tisztek alkalmaztassanak."

1848 május 22-én, a Gyorgye Sztratimirovity elnöklete alatt ülésező karlócai szerb nemzeti főbizottság, a nemzetiségi polgárháborúban oly sokat szereplő nevezetes „szerb főcdbor" békefelhívást intéz a „magyar polgártársakhoz", melyben többek között a következőket olvassuk: „A (magyarországi) szerb nemzet hivatva érzi magát a népek életében új eszméket megvalósítani, melyeket az eddigi szűkkeblű fejedelmi politika elnyomott... Az itteni szerb nemzet ezennel magáévá teszi az új nemzeti politikát, mely a polgárok és vallások egyenlősége mellett a nemzetek és vallások egyenlőségét védeni is kötelességének tartja. Ezért, magyar pol-

gártársak, félre mindan aggodalommal jogaitok, vallástok, nyelvetek és nemzetiségtek biztosítva lesznek: a szerbek nem akarnak más polgártársaik elnyomása által nagyoknak látszani, nem akarnak más nemzetiségeket saját nemzetüknek táplálékul odavetni, nem mondják nyelvüket egyedül üdvözítőnek, hanem jelszavuk: szabadság, egyenlőség, testvériség".

A szerb főodbor újabb szereplése már a nemzetiségi polgárháború béketervezetei közé tartozik. 1848 június 24-én került sor a karlócai szerb nemzeti főbizottság és a magyar kormánybiztosok, Hrabovszky és Csernovics által aláírt első magyar-szerb fegyverszünet megkötésére. Ebben a szerződő felek megállapodnak, hogy mindaddig, míg az uralkodóhoz küldött szerb nemzetiségi delegáció vissza nem tér, a harcban álló felek között fegyverszünet áll fenn. „Minden polgár személye és vagyona szent és sérthetetlen, a póstai és kereskedelmi közlekedés megnyittatik... A főbizottmány tartozik a néphez egy kiáltvánnyal fordulni, melyben figyelmezteti azt: mindenki köteles az előbb felsorolt feltételeket betartani, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül minden lakossal békében és szeretetben élni, a kedélyeket lecsillapítani és saját hivatását nyugodtan végezni".

Az első szerb-magyar fegyverszünet egy jelentéktelen s a szerződő feleken kívül álló újvidéki incidens következtében felborult. Sőt néhány héttel később kirobbant az erdélyi nemzetiségi polgárháború is. 1848 magyar békepolitikusai most már minden erejükkel azon fáradoztak, hogy legalább az ideiglenes békeállapotot helyreállítsák a véres nemzetiségi viszálykodás sújtotta területeken. Wesselényi Miklós például 1848 augusztus 25-én „A román ajkúak ügyében hozandó határozat" címmel törvényjavaslatot nyújt be az országgyűlés felsőházában, melyben a görögnemegyesült román egyház számára teljes egyházi önkormányzatot, a jegyzőkönyvek magyar és román nyelveken történő vezetését, a román nemzetiségi vidéken lévő és román alapítású nemzetiségi iskolák román tanítási nyelvét, valamint románajkú községekben a jegyzőkönyvek kétnyelvű vezetését s a román nyelven írt hivatalos és magánoklevelek elfogadását sürgeti. Ezen az úton további lépést jelent a tragikus sorsú Dragos képviselőnek, a nemzetiségi megbékélés önfeláldozó hősének 1848 szeptember 16-án kelt 9 pontból álló törvényjavaslata, a „román kívánságok tárgyában". Ez a törvényjavaslat valóban nemzetiségi béketervezetnek számít, nemcsak azért, mert benyújtója a magyarországi román nemzetiségi politika egyik kimagasló korabeli személyisége, hanem azért is, mert Dragos képviselő törvényjavaslatában mindazok a kívánalmak szerepelnek, melyek alapján a mérsékelt román nemzetiségi társadalom kész tartós békeegyezményt kötni a magyar minisztériummal. A Dragos-javaslat megállapítva, hogy „a román nemzet a magyar nemzetnek természetes frigyese s annak tagjai a magyar nemzet tagjaival minden polgári jogokban egyformák", kijelenti, hogy mindazon megyékben és városokban, ahol fele-felé arányban vannak románok és másajkúak, a köztanácskozásokat románul is vezethetik. Azon községekben pedig, ahol a többséget teszik, a

jegyzőkönyveket románul vezessék, csupán a jelentések és vizsgálati iratok készüljenek magyarul. Viszont különbözőajkú községekben éppen a súrlódások elkerülése céljából a jegyzőkönyveket magyarul vezessék. A Dragos-javaslat utolsó három pontja a törvényeknek és közigazgatási rendeleteknek román párhuzamos kiadását, a román tanítási nyelvű intézetek számának további szükséges szaporítását és a románoknak a „közigazgatás minden ágaiban" való arányos alkalmazását követeli.

A soron következő nemzetiségi, pontosabban nemzetiségpolitikai béketervet a magyar- és erdélyi román regnikoláris (unió) bizottságok tárgyalásainak eredményeként, 1848 szeptember 23-án „Törvényjavaslat az erdélyi románokról" címmel nyújtották be az országgyűlésnek. Ebben az öt fejezetből és 20 szakaszból álló törvényjavaslatban a kiküldött magyar-román szakbizottság részletesen megállapítja a román nemzetiség, illetve nyelv szabad gyakorlását, a közigazgatási és igazságszolgáltatási, az iskolai egyházi és „követválasztási" (választói) nemzetiségi jogokat. A felsorolt határozatok jogi megfogalmazás és gyakorlati, végrehajtási javaslatok tekintetében a nemzetiségi jog új fejezetét jelentik a magyar szabadságharc történetében. Ez alkalommal valóban nem a magyarságon fordult, hogy a törvényjavaslat nem emelkedhetett törvényerőre, mert röviddel annak benyújtása után kirobbant a végleges ellentét az uralkodóház és a magyar minisztérium között az október 3-án kiadott uralkodói leirat, következtében, melyben V. Ferdinánd Jellacsics horvát bánt Magyarország teljhatalmú királyi biztosává teszi. A magyar szabadság mozgalomnak más választása nem lévén, fegyverrel kellett ellenállni a jogtalan uralkodói leiratnak. Magyarország, melyet ettől kezdve minden irányból támad az ellenség, elindult a katonai szabadságharc útján.

A minisztérium álláspontja a nemzetiségi megbékélés ügyében — a változott helyzet ellenére is — ugyanaz maradt, mint 1848 tavaszán. Minden egyébnél világosabban bizonyítja ezt Szemere belügyminiszter október 24-én, Budán kelt irata az újra megkezdődött szerb béketárgyalásokról. „A Honvédelmi Bizottmány — olvassuk Szemere feljegyzésében — óhajtja a békét, a megtérőknek hajlandó megbocsájtani, nyelvüket és vallásukat jogszerű tiszteletben tartja."

1848 november 23-án a magyar kormány közzétette a magyar-szerb béketárgyalások alaptervezetét, mely a következő pontokat és feltételeket tartalmazza: 1. Általános amnesztiát, 2. a márciusi törvények által biztosított jogok és szabadalmak egyenlő jogosultságát, 3. Magyarország, a melléktartományok és a katonai kerületek lakossága számára egyházi és iskolai tekintetben a szabad nyelvhasználatot, 4. a hivatalos beadványok nemzetiségi nyelveken történő benyújtásának engedélyezését és a törvényeknek és rendeleteknek az illető nemzetiségek nyelvén való kiadását, 5. az egyházi-nemzeti kongresszusok teljes önkormányzatát és a szabad pátriárcha-választást, 6. az esetleg felmerülő szerb népi kérelmek méltányos országgyűlési letárgyalását és 7. az eddigi határőr-engedmények, amennyiben ezt a szervezetet továbbra is fenntartani óhajtják, változatlan biztosítását.

Mélyen sajnálatos, hogy Rajacsity patriárcha, a Bécs zsoldjában álló karlócai egyházi főhatóság, ahelyett, hogy a szerb nemzeti főodbor elé bocsájtotta volna a javaslatokat, ennek megkerülésével a magyar béketervet megküldi a bécsi kamarillának. Pedig a honvédelmi bizottmány időközben a népi kérelmek méltányos országgyűlési tárgyalására vonatkozó 6. szakaszt még lényegesen kiegészítette azzal, hogy: „A szerb nemzet a maga igazgatására vajdát nyerend és az országgyűlés minden további kívánataikat és kérelmeiket is méltányolni fogja".

1848 utolsó olyan nemzetiségpolitikai irata, mely lényegében a nemzetiségi béketervekhez sorolható: az Erdély népeihez intézett első Bem-féle proklamáció, melyet Bem tábornok, mint az erdélyi hadserg főparancsnoka, 1848 december 6-án Nagyváradon tett közzé. Bem első proklamációjában szükségesnek tartja, hogy külön foglalkozzék a nagyfontosságú nemzetiségi kérdéssel, az ország jelenlegi válságának közvetlen előidézőjével. „Minden lakosok, nemzetiség, vallás és rangkülönbség nélkül egyenlők és minden hivatalok viselésére ugyanazon jogaik vannak, ha az álladalomnak becsületesen és hűségesen szolgálnak és a szükséges képességgel birnak... Jóllehet a magyar nyelv az országgyűlés nyelvének vétetett fel, minden más népségek (nemzetiségek) nemzetiségöket megtartják és a magok belső ügyeikben a magyar nyelv mellett tulajdon nyelvökkel élhetnek s minden vallásküllönbség nélkül a kormány által ugyanazon oltalomban részesülnek".

Ezzel a proklamációval lezárul az 1848 évi nemzetiségi béketervezetek sora. Ezekből a béketervezetekből, hivatalos iratokból és törvényjavaslatokból kitűnik, hogy 1848 folyamán, a nemzetiségi polgárháborúk legválságosabb hónapjaiban, úgy magyar, mint nemzetiségi részről a haladó körök, a demokrácia hívei hirdetik minden időben nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül a társadalmi megbékélés gondolatát, hogy a márciusi szabadságmozgalom nagy vívmányait az uralkodóházi zsoldospolitika mesterkedéseitől megoltalmazzák. A nemzetiségi béketervezetek éppen ezért egészükben egységes képet nyújtanak, bizonyítva a magyar szabadságharc vezetőinek és a haladó nemzetiségi politikusoknak töretlen békeszándékát s azt az ideologiai felismerést, melyet az emigráns Boliac Cézár 1849 március 25-én majd így jellemez nemzetiségi békeszózatában: „Amidőn ma harcok folynak bizonyos népek és uralkodók közt, tulajdonképpen egész Európát egyetlen küzdelem hatja át: a szabadság és zsarnokság harca, népek és dinasztiák között. Az uralkodóházak összefogtak, hogy vállvetve védelmezzék roskatag trónjukat és immár egyetlen reményüket a népek közt lévő egyenletlenségbe és viszályba vetik. Ha majd egyszer a népek felismerik igaz érdeküket, a harcnak vége szakad".

A népek, magyarok és másajkúak azonban nem ismerték fel idejében a nemzetiségi béketervezetekben elébük tárulóvaló helyzetképet. Ez okozta 1848/49 egyre mélyülő politikai válságát, mely máshova, mint az ismert fejleményekhez, nem vezethetett.

KEMÉNY G. GÁBOR

KÖZIGAZGATÁSI REFORMESZMÉK 1848-BAN ÉS MA

Országgyűlésünk az ez év március 15-i centenáris díszülésén egyhangú lelkesedéssel elfogadott *1948:XXIII. törvénycikkben* „a magyar nemzet hálás kegyelete és tisztelete bizonyságául" törvénybe iktatván az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékét, ünnepélyesen kinyilvánította, hogy az akkor meghirdetett demokratikus eszmék örökösének tekinti magát, azokat tehát hűségesen megőrzi és „mindennemű elnyomás elleni következetes harc és a népek közötti békés együttműködés jegyében" továbbfejleszti. Nem ez volt az első, törvénytárunk lapjaira került megemlékezés a költőink által a népek tavaszának mondani szeretett 1848-nak roppant hőrderejű, nemzetünk számára fényes dicsőséget hozó és örök példát jelentő eseményeiről; a száz esztendő alatt bejárt út felét jelző ötvenéves stációnál, a millenium érájának gyászos elmaradottságot és kitörni készülő vészt takaró ragyogása idején megalkotott *1898:V. törvénycikk* is rámutatott a XIX. század magyar történetének a század közepére eső, igazi csúcspontjára, de csak egyetlen, induló mozzanatot emelt ki a nagy eseménysorozatból, nevezetesen a 48-as törvényeket tette ünneplése tárgyává és kihirdetésük napját, április 11-ét nemzeti ünneppé nyilvánította. A 48-as vívmányok megőrzéséről, az akkor megkezdett reformmunka folytatásáról, az országgyűlésnek erre való elkötelezéséről — amit a mostani törvény olyan világosan hangsúlyoz — szó sem esik ebben az 1898-as törvényalkotásban.

I. Nemzeti életünk eszményeinek és formáinak 1848-ban történt megújítása hosszas, több mint két évtizedre visszanyúló szellemi és társadalmi előkészítő munka eredménye volt. Az 1825 óta folyó *reformmozgalmak* páratlanul érdekes és felemelő színjátékának főszereplői közül Széchenyi István a nemzet lelki átalakítását, megfiatalítását szerette volna elsősorban elérni, aminek legfőbb eszközeként — az erkölcsi és anyagi elemek sajátos összekapcsolásával — gazdasági életünknek új alapokra való helyezését jelölte meg; Kossuth Lajos ezzel szemben a nemzet függetlenségének, külső és belső szabadságának kivívását tűzte ki mindenekelőtt megvalósítandó célul és szolgálta ékesszólásának hallatlan erejével, lánglelkének milliókat átmelegítő tüzével; mellettük pedig az elvont eszmélkedésre hajlamos és alaposan kiművelt, tudós emberfőknek egész csoportja működött, akik a demokratikus államberendezés munkatervét részleteiben kidolgozni és a szabadság intézményes biztosité-

kait világosan megjelölni igyekeztek, s akikről az alábbiakban még bővebben esik majd szó. Láthatjuk ebből, hogy a halhatatlan 48-as nemzedék nagy egyéniségeinek törekvései összességükben nézve a magyarság életének minden vonatkozásban való, teljes megújítására irányultak. Konkrét céljaikat tömören talán így foglalhatjuk össze: az országnak a bécsi központi hivatalok helyett önálló magyar kormány által való vezetése, azután a nemesek és nem-nemesek közötti különbség megszüntetésével az elvi jogegyenlőség és a gazdasági szabadság megteremtése, az egyéni szabadságjogok és biztosítékaik rendszerének kidolgozása, végül pedig a népszuverénítás tanának megfelelően az országgyűlés és a helyi autonómiák álalános képviseleti alapra helyezése. Tanulmányunk keretében ennek a széleskörű reformprogrammnak az államhatalom gyakorlását, közelebbről a közigazgatás szervezetét és működését érintő részeivel kívánunk foglalkozni, mégpedig két síkon: egyfelől a központi kormányzat jogállásával és organizációjával, másfelől az önkormányzatok (vármegye, város, község) tagosulásával és funkcióival.

Röviden jellemezve a korszak vezető egyéniségeinek a közigazgatás átalakításával kapcsolatos beállítottságát és elgondolásait, a reformmozgalmat elindító *Széchenyi István* nevénél kell először megállanunk. Széchenyi eszmevilágában — amint erre már céloztunk — a nemzetnevelés és gazdasági felemelkedés szempontja állott előtérben; a gazdasági viszonyok megváltoztatásán (az ősiség és az úrbériség eltörlésén) keresztül akarta társadalmunk gyökeres átrétegeződését elérni, ami szerinte automatikusan vonta volna maga után a politikai reformok végrehajtását. A kormányzás hatalmát és terhét egyébként a szellemi és vagyoni arisztokrácia számára kívánta fenntartani, az ú. n. alkotmánybiztosítékoknak kevés jelentőséget tulajdonított és a nagyon gyarló közigazgatást végző vármegyék hatáskörét — a nemzeti ellenállás terén szerzett érdemeik ellenére — erősen meg akarta szűkíteni. Széchenyi, ez a providenciális közgazdasági és társadalmi reformer, de a széles néprétegek uralomra jutását nem kívánó politikus, kétségkívül az akkori szabadelvű párt legmérsékeltebb szárnyán foglalt helyet.

Kossuth Lajos gondolkodásának középpontjában az a kardinálisan politikai tartalmú tétel állott, hogy a nemzetet fokozatosan ki kell szabadítani a fejedelmi abszolutizmusnak századok óta reárakott bilincseiből és saját sorsa intézésének urává kell tenni. Ebben látta azt az előfeltételt, amelynek megvalósítása után kerülhet sor az országnak az európai haladás áramába való beállítására. A részletekre vonatkozó, konkrét kormányzati és közigazgatási reformterve eredetileg nem volt; az egyes problémákra vonatkozó megoldásokat vagy az 1848-as törvényalkotás lázas napjaiban rögtönözte, vagy ekkor is csak általános körvonalaikat jelölte meg és a közelebbi szabályozást későbbi időre halasztatta. A Pesti Hirlap szerkesztésének átadása alkalmával, 1844. június 30-án megjelent csillogó búcsú-vezércikkében például csak arra utal, hogy magyar formákhoz szabott népképviselet kiépítésére van szükség, hogy ezzel a nemzetet reprezentáló törvényhozó szervnek, az országgyűlésnek

a súlya növekedjék, s így a kormány tagjainak kiválasztására és működésére megfelelő befolyást gyakorolhasson. A vármegyéket, mint a nemzeti önállóság védelmének bevált eszközeit, a népképviseleti országgyűlés és a felelős kormány megvalósítása után is régi erejükben akarta fenntartani és erősen bízott abban, hogy rajtuk keresztül is meg lehet valósítani a mindenki által szükségesnek érzett gazdasági és közigazgatási reformokat. Úgy mondhatnánk, hogy Kossuth a vármegyékben valami erdős, bozótos, lápos útvesztőkből álló, guerillaharcra kiválóan alkalmas második védővonalat látott, amely a legalkalmasabb terep az önkényuralom offenzivájának elerőtlenítésére és kifullasztására abban az esetben, ha az a népképviselet és felelős kormány modern anyagból készült, de nem elegendően mély rétegeződésű védőfalát egyszer átütné és ledöntené. Ezért, ha elismerte is azt, hogy a demokratikus országgyülésnek biztosítandó függetlenséggel nem fér össze a vármegyék követküldési és utasítási joga, semmiképpen nem tartotta kiküszöbölhetőnek a vármegyéket a törvénybe ütköző kormányrendeletek végrehajtásának megtagadása tekintetében megillető passzív ellenállási jogot, a híres vis inertiae-t. Kétségtelen tehát, hogy Kossuth a szabadelvű párt többsége által követett ú. n. municipalista irányzat képviselője volt, ha nem is tartozott ennek azok közé a túlzóan orthodox hívei közé, akik a megyei szerkezetben olyan összefüggő láncolatot láttak, amelyben egyetlen láncszem megtörése is múlhatatlanul az egész erejének elvesztésével jár, s ezért a megyék jogállásához és hatásköréhez semmilyen vonatkozásban nem engedtek nyúlni.

A felelős központi kormány és a helyi autonómiák viszonyának tekintetében a feddhetetlen jelleme és pompás igazság- és egyensúlyérzéke miatt már fiatal korában rendkívüli tekintélyt élvező *Deák Ferenc* is lényegében Kossuth látásmódját osztotta. Deákot minden ízében a korai liberalizmus tiszta, még el nem homályosult és el nem korcsosult eszméi hatották át, párosulva a magyar talajban gyökerező okos realizmussal. Az ő politikai állásfoglalásának alaptétele is a jogegyenlőség megteremtése, az eddig jogtalan rétegeknek az alkotmány sáncai közé való bevezetése és különösen az országgyülésnek igazi népképviseleti alapra helyezése volt; a kormány felelőssé tételét viszonylagos értékű és bizonytalan hatású expediensnek tekintette, amelynek kedvéért a megyék politikai jogkörét nem tartotta tanácsosnak feláldozni. 1835. június 18-án mondott beszédében a megyei municipiumokat megbecsülhetetlen kincseknek nevezte, amelyek biztosítják a nemzetnek a törvényhozásra való befolyását. A szabadelvű ellenzéknek Deák Ferenc által fogalmazott 1847. június 5-i programmnyilatkozata is egymás mellé állítja a népképviseletet, a felelős kormányzatot és a megyék autonómiáját, mint az alkotmányosságnak és a jövő helyes irányú politikai fejlődésének egyaránt fontos biztosítékait.

Széchenyi, Kossuth és Deák most jellemzett állásfoglalásainak domináló hatásuk volt az ország akkor számottevő, javarészt a műveltebb nemesek körével azonosítható közvéleményére, amelynek zöme egyébként a kormányzati és közigazgatási reformesz-

mékre vonatkozó alapfelfogás tekintetében Kossuth és Deák mögött állott. Ebben a légkörben szállott síkra egy összefüggő reformrendszer kidolgozása és konkrét javaslatok tétele érdekében az a kicsinyszámú, de kivételes szellemi felkészültségű csoport, amelyet mindjárt taglalandó vezetőeszméjéről *centralista, vagy* — tudós hajlamaikra kissé gúnyos mellékízzel célozva — *doktrinér-mozgalom* elnevezéssel illettek. Ebbe a fényes szellemi körbe tartoztak báró Eötvös József, Szalay László, Csengery Antal, Lukács Móric, Trefort Ágoston és báró Kemény Zsigmond; tanaikat leginkább akkor állott módjukban kifejteni, amikor Kossuth Lajos a Pesti Hirlap szerkesztésétől három és félévi működés után, 1844 közepén megvált és a Hirlap irányítása Szalay Lászlónak és társainak kezébe került. 1844 közepétől 1846 elejéig folyt a Pesti Hirlap hasábjain a centralisták agitációja az elavult vármegyei rendszer átalakításáért és új, nagyobb hatású alkotmányos intézmények kidolgozásáért. Mielőtt gondolataik tengerének mélyére ereszkednénk, röviden figyelmeztetnünk kell a centralisták fellépésének és működésének arra, a szakkérdések labirintusán messze túlnyúló hatású, elvi és módszerbeli jelentőségére, hogy ők voltak azok, akik először tudatosították magukban a szellemtudományok és a gyakorlati politika között fennálló kölcsönhatásokat. Eötvösék erősen hangsúlyozták, hogy a gyakorlati politikának az elmélet által felismert és leszűrt megállapításokat kell követnie, de ugyanakkor jól látták azt is, hogy a tudománynak viszont nem szabad légüres térben mozognia, hanem a mindennapi életben szerzett tapasztalatokat fel kell használnia és az elveket ezekre figyelemmel kell továbbfejlesztenie. A centralista csoport másrészt azt is hangoztatta, hogy magában a gyakorlati politikában is belső összefüggésnek, tudományosan értékelhető rendszernek kell érvényesülnie. Ezekkel a megállapításaikkal érdekesen kapcsolhatjuk össze a mai marxista-leninista állambölcseletnek azt a tételét, hogy nincs forradalmi gyakorlat forradalmi elmélet nélkül. A centralisták élesen küzdöttek az ellen a feudális jellegű és cinikus felfogás ellen, hogy a politikát leginkább a fogalmak tisztázatlanságára és a tömegek tudatlanságára lehet építeni; ők éppen ellenkezőleg a reformok tervének alapos, részletes kidolgozását követelték és szolgáltták. Mindenre egyébként a reformkor Magyarországának olyan nagy szüksége volt, mint a kiszáradt földnek a kiadós, egyenletes májusi esőre; a „nemesi nemzet" szellemi színvonala a nagy átlagot tekintve megdöbbentően alacsony volt, a politizálás és az igazgatás a puszta empiriára és a Corpus Juris betűihez való ragaszkodásra volt alapítva. A haladás ügyét szolgáló intézmények rendjét pontosan meg kellett határozni s ez volt az a — akkori szóval — „roppant feladás", amelynek teljesítésére a centralistának nevezett szellemi kör öntudatosan vállalkozott. Fontos rámutatni arra is, hogy ők voltak az elsők, akik bátran támadni kezdték tudományosságunk kizárólagos német irányozódását és a figyelmet a XIX. század szellemi termelésében vezető Angliára és Franciaországra irányították. A helyesnek talált külföldi példák követésétől cseppet sem riadtak vissza és kritikailag foglaltak állást azokkal szemben, akik a kétség-

telenül létező különleges nemzeti tulajdonságaink jelentőségét túlhangsúlyozták.

Tárgyalt témánk, a közigazgatást érintő reformeszmék szempontjából a centralista csoport tagjai közül *Eötvös József* működése a legjelentősebb. Ez a mélyen humánus érzésű arisztokrata először az égbekiáltóan elmaradt és embertelen magyar börtönügy felé fordul a maga tiszta és lelkes javító szándékával, majd „Éljen az egyenlőség" c. vígjátékában és a nagyjelentőségű „Falu jegyzője"-ben szépirodalmi formában mutatja be a feudális, rendi Magyarország megyei társadalmának fonákságait és káros kinövéseit. A publicisztika és a közigazgatási szakirodalom terére 1844-ben lép a Pesti Hirlapban közölt „Központosítás és helyhatósági rendszer" című cikksorozatával, amelynek kibővítéséből keletkezett „Reform" címen, a sajtócenzura feszélyező korlátainak elkerülése céljából 1846-ban Lipcsében kinyomatott, majd a kiegyezés után, 1868-ban Pesten újra kiadott műve. Eötvös ebben a mélyenjáró, részletes tanulmányában éles bírálatot gyakorol rendi alkotmányunk visszásságai felett, amelyek a nemzet egyhuszadát tevő nemességnek kizárólagos uralmán és a többi tizenkilenchuszad résznek teljes jogtalanságán alapulnak, s vészes hatásaikat a törvényhozás és a közigazgatás terén egyaránt éreztetik. Kritikájának élét kiváltképpen a vármegye ellen irányítja; erős logikával bizonyítja azt, hogy a megye csupán arra alkalmas, hogy a jó kormányok munkáját feleslegesen gáncsolja, míg az erőszakos és rosszakaratú kormányok önkénykedéseivel szemben tehetetlennek mutatkozik. A megyegyűléseknek ez a végeredményben hiábavaló politizálása, folytonosan hangoztatott alkotmányvédő erőfeszítése viszont másfelől azzal a hátránnyal jár, hogy elvonja a figyelmet a megyék adminisztrativ feladatainak ellátásától és ezzel nagymértékben okozójává válik annak a szívfacsaró hátramaradottságnak, amelyben a közbiztonság, a közegészségügy, a közlekedés stb. abban az időben leledzik. Ezért Eötvös érvelése odairányul, hogy a megyét fosszuk meg politikai hatáskörétől és a helyi ügyek intézésében álló, valódi önkormányzati tevékenységre szorítsuk, megfelelő eszközökkel felköltve az ez utóbbiak iránti komoly érdeklődést. Azt ő sem állította, hogy ezt a reformot a népképviseleti parlament és a felelős kormány megteremtése előtt kell végrehajtani, mert ő sem kívánta a nemzet függetlenségi harcának legfontosabb fegyverét, a vármegyék ellenállását kezünkből kiütni addig, amíg e jog helyébe alkotmányunknak más, korszerűbb és hatékonyabb biztosítékait meg nem teremtjük; leszögezte azonban ugyanakkor, hogy amint a népképviseleti országgyűlés és a felelős kormány megalakultak, a vármegyének az ellenállási jogban kicsúcsosodó politikai hatásköre azonnal szűnjön meg, mert felelős kormány és korlátlan autonómiájú megyék egymással össze nem egyeztethető fogalmak.

A legkiválóbb jogászi képzettségű férfiú *Szalay László* volt a centralisták soraiban. Ő hirdette a legerőteljesebben, hogy a komoly tudás nélkülözhetetlen előfeltétele minden nyilvános szereplésnek, hogy rendszeres elméleti ismeretek nélkül nincs igazi államférfi, va-

lamint azt is, hogy a kormányzatban feltétlenül teret kell engedni olyanoknak, akik elmélyült jogi tudással bírnak. Kritikai működése egyébként éppen az igazságszolgáltatásban és jogtudományban akkortájt uralkodó merev táblabírói szellem leküzdésére irányult; fontos tanulmányokat tett közzé a kodifikáció fontosságáról és technikájáról az általa alapított, rövidéletű Budapesti Szemle 1840-ben megjelent számaiban, 1847-ben pedig az egyesületi jogról írt négy alapvető fontosságú cikket. A magyar jogtudomány mai művelői különös tisztelettel és melegséggel adóznak a centenáris évben Szalay László emlékének, aki 1848-ban, az akkor megalakult önálló magyar igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának első vezetője volt.

Külön hely illeti meg a korukban — mint említettük — doktrinéreknek bélyegzett centralisták között a nagy népszerűsítő tehetséggel rendelkező *Csengery Antalt,* aki a Pesti Hirlapba írott cikkeiben a vármegyék tevékenységének a helyes keretek közé szorítására nézve Eötvös gondolatmenetét támasztotta alá; a maga részéről kiváltképpen a szabad községekre vonatkozó reformjavaslatok kifejtésével (1845) járult hozzá annak a centralista célkitűzésnek a megvalósításához, hogy a szabadságot biztosító intézmények összefüggő rendszerének felépítésére van szükség. Csengery helyesen és a mi korunk számára is irányt mutató módon ismerte fel azt, hogy a községi kötelék tekintendő a család után a legtermészetesebb kapocsnak az emberek között, tehát ezek — és nem a megyék — az igazi municipiumok, amelyek felé a jogi szabályozás munkáját végzőknek az addiginál sokkal nagyobb figyelemmel kell fordulniok. A rendi Magyarországon persze a községek — kevés kivétellel — jobbágyfalvak voltak és a közi- és magánjogi uralom elemeit sajátosan keverő földesúri hatóság alatt állottak; e hatalom mikénti gyakorlását a vármegye lett volna hivatva ellenőrízni, de ez a birtokos nemesek érdekszövetsége volt és így komoly, pártatlan felügyeletről szó sem lehetett. Csengery a jobbágyságnak az úrbéri viszony kötelékeiből való, akkor már küszöbön álló felszabadításával párhuzamosan meg akarta szüntetni a nemességnek a parasztság felett gyakorolt politikai hatalmát is. Ennek módját egyrészt a község belső demokratizálásában jelölte meg, közelebbről abban, hogy a képviselőtestületet ne csak a vagyonos osztályok tagjai válasszák, hanem az egész nép, mégpedig titkos szavazással; a községi tanácsot, illetőleg előljáróságot azután a képviselőtestület tagjai küldjék ki maguk közül; mind a képviselőtestület, mind az előljáróság tanácskozásai nyilvánosak legyenek. Másfelől azt akarta — és ez még döntőbb jelentőségű javaslata volt —, hogy a megyegyűlések tagjait a községek küldjék ki szabad választás útján, hiszen — mint mondá — a megye „nem egyéb, mint a községek összlete", amely a rendi válaszfalak lebontása után éppen e községszövetségi jellegénél fogva gyakorolhat majd méltányos felügyeletet a községek felett.

Összefoglalva már most az 1848-as eseményeket előkészítő korban felmerült közigazgatási reformeszmékről nyújtott vázlatos áttekintésünk eredményeit, azt kell kidomborítanunk, hogy a közigaz-

gatás központi és helyi szerveinek átalakítására vonatkozó felfogás — a közigazgatási organizáció alapkérdéseinek az alkotmányjog talajába való természetszerű begyökerezettségénél fogva — szoros kapcsolatban állt a jogegyenlőség, a szabadságjogok és a népképviselet jelszavait zászlajára író reformmozgalom általános célkitűzéseivel. A viták lényegében akörül a kérdés körül forogtak, hogy az alkotmányos szabályoknak megfelelő és a nép részvételével történő kormányzás állandósága milyen garanciákkal biztosíttassék. Kossuth, Deák és társaik, vagyis az ú. n. municipalisták e biztosítékok közül semmiesetre sem akarták kihagyni a megyék ellenállási jogát és széles közigazgatási jogkörét; viszont a centralisták, így az e kérdésekkel legtöbbet foglalkozott Eötvös és Csengery, inkább a felelős kormány hatalmának növelésére és a községi autonómiák kiépítésére helyezték a súlyt. Az azóta eltelt évszázad eseményeit ismerve és tapasztalatai után, mai szemünkkel nézve a dolgokat, azt kell mondanunk, hogy Kossuthék szemlélete talán reálpolitikusabb volt és jobban megfelelt a fontolva haladás régebben annyiszor dícsért, jellegzetes magyar módszerének, de a fejlődés egyedül helyes eszmei vonalát a centralisták világosabban látták és így a mostani, új idők új alkotmánya kodifikátorainak az ő nyomdokaikon kell haladniok.

II. Értekezésünk következő részében ezekután annak rövidre fogott bemutatását kell megkísérelnünk, hogy a tárgyalt közigazgatási reformeszmék miképpen kerültek a dicső emlékezetű 1848-i események során megvalósításra és hogy az ebbe a körbe vágó, *1848-ban hozott törvényeknek* mik a leglényegesebb rendelkezései. Az 1848. április 11-én kihirdetett, összesen 31 törvénycikk közül több az ország területi egységének megteremtését és a nemzeti függetlenség külső dokumentálását célozza; egy másik csoportjuk a jogegyenlőség elfogadott alapprincipiumának megfelelően az úrbéri terhek, a földesúri hatóság, a papi tized és a nemesi birtokok ősiségi kötöttségének megszüntetéséről rendelkezik; egy harmadik, kisebb csoport a szabadságjogokat, különösen a sajtószabadságot kodifikálja; két fontos törvénycikk (a IV. és V. t. c.) a rendi országgyűlés helyére vagyoni és kisebb részben értelmi cenzussal korlátozott választójogon alapuló, s évenként ülésező népképviseleti parlamentet állít; végül hat olyan törvénycikk van, amelyik szorosan a mostani témánk területére tartozik, nevezetesen a III. t. c. a független és felelős minisztérium alakításáról, a XXIX. t. c. a közhivatalnokok elmozdíthatóságáról, a XVI. t. c. a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról, a XVII. t. c. a megyei tisztviselőválasztásokról, a XXIII. t. c. a szabad királyi városokról és a XXIV. t. c. a községi választásokról. E hat törvénycikk létrejöttének, tárgyalásának és elfogadásának történetére, valamint tartalmuk elemzésére kell tehát most figyelmünket összpontosítanunk.

Tudjuk, hogy az 1848-as törvényalkotás nagy művét hazánk utolsó rendi országgyűlése végezte el, amely az alsótáblára való, a szokott erőszakosságokkal és korrupcióval egybekötött követválasztások után 1847. november 12-én ült össze Pozsonyban. Az ország-

gyűlés több hónapokon át a hagyományos kimért, lassú tempóban tárgyalta a gazdasági reformok ügyét és a szabad királyi városokra vonatkozó törvényjavaslatot, amikor a viták csendes állóvizébe hirtelen hatalmas követ dobott az 1848. február 22-én Párisban kitört forradalom hírének megérkezése. Ennek hatása alatt mondotta el Kossuth a kerületi ülésen híres március 3-i beszédét, előterjesztve egyben felirati javaslatát, amelyben a reformok végrehajtásának független és a parlamenti többség bizalmát bíró nemzeti *kormányra* való bízását követelte, ami a Metternich-féle uralmi szisztéma teljes megdöntésével volt egyértelmű. Kossuth korábban maga is csak a Magyarországot kormányzó helytartótanácsi szekciók fejeinek felelőssé tételére gondolt, március 3-án azonban ragyogó politikai érzékkel felismerte, hogy az idők radikálisabb változás keresztülvitelére váltak alkalmassá és ettől kezdve ő diktálta a törvényalkotás iramának egy hónapon át tartó példátlan gyorsaságát. A felelős kormány megteremtésének a reformok tengelyébe állítását egyébként a doktrinérek csoportja is teljes elégtétellel fogadta és benne hosszú időn át hirdetett eszméinek diadalát üdvözölte. A főrendek ugyan még vonakodtak a Kossuth-indítványozta felirat elfogadásától, de a március 13-i bécsi forradalom híre villámcsapásként sujtotta le őket és március 14-én ellenmondás nélkül járultak hozzá a felirati javaslathoz. Nincs terünk itt részletezni azokat az érdekes eseményeket, amelyek ettől a naptól kezdve az országgyűlés küldöttségének bécsi útja, István nádornak teljhatalmú királyi helytartóvá való kinevezése, majd gróf Batthyány Lajosnak a felelős kormány első miniszterelnökévé való dezignálása kapcsán lezajlottak; csupán azt említjük meg, hogy az országgyűlés március 18-án halaszthatatlannak nyilvánítván a független és felelős minisztériumról részletes törvény alkotását, Kossuth március 21-én közölte a törvénycikkre vonatkozó elgondolásait, sőt néhány szakasz kész szövegét is Ghyczy Kálmán nádori ítélőmesterrel, ezzel a jeles jogásszal, aki a törvényjavaslatot egyetlen éjszaka megfogalmazta és azt a kerületi ülés március 22-én már meg is szavazta. A bécsi államkonferencia által kívánt, a kulisszák mögött folyt erős és fordulatos politikai küzdelem eredményeként a kellő mértékre szorított módosításokat az országgyűlés állásfoglalását irányító Kossuth elfogadhatóknak találta és a törvénytervezetnek egy, a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában nagy kegyelettel őrzött nyomtatott példányán sajátkezűleg vezette keresztül a megfelelő szövegváltoztatásokat. Így alakult ki az 1848-as törvények között kivételesen fontos helyet elfoglaló, a független és felelős magyar minisztériumot létesítő III. törvénycikk végleges textusa.

A törvény rendelkezéseinek részletes boncolása külön értekezést igényelne és így csak a leglényegesebb pontok kiemelésére szorítkozunk. Különösképpen arra a bizonytalan konstrukcióra óhajtunk utalni, amelyet az 1848:III. t. c. az általa minisztériumnak nevezett kormány belső szervezete tekintetében felállított. A törvény a miniszterelnökből és nyolc miniszterből álló ú. n. kabinetet alapjában véve testületi szervnek képzelte el, amely a fontosabb ügyeket az

1848-ig fennállott kormányszékekhez hasonlóan ülésekben, tanácskozások útján, szükség esetén szótöbbséggel hozott döntésekkel intézi el. Ugyanekkor azonban az egyes miniszterek vezérlete alatt álló osztályoknak, amelyeket ma külön minisztériumoknak mondunk, bizonyos önállóságot engedett, továbbá az egyes miniszterek egyéni felelősségének elvét is leszögezte és így útat engedett annak az 1867 óta jellegzetesen mutatkozó fejlődésnek, amelynek eredményeként a kormány jogkörébe tartozó ügyek zömét az egyes miniszterek intézik és a minisztertanács inkább csak a politikai összhang biztosítására, az ú. n. kormányrendeletek elfogadására, valamint egyes fontosabb intézkedések, kinevezési felterjesztések stb. jóváhagyására hivatott szerv. Nagyfontosságúak továbbá azok a megállapítások, amelyeket az 1848:III. t. c. a miniszereknek az országgyűléssel szemben való jogi helyzetére vonatkozólag tett, biztosítva nekik a parlamentben való ülési és bármikori felszólalási jogot, s kimondva egyúttal azt a kötelezettséget, hogy az országgyűlés kívánatára megjelenni, a szükséges felvilágosításokat megadni és hivatalos irataikat a parlament vizsgálata alá bocsátani kötelesek. A miniszereknek a parlamenttől való függősége azokban a rendelkezésekben csúcsosodik ki, amelyek a törvényszegés különböző eseteiben az országgyűlés által, bírói formák között történő eljárás útján való felelősségrevonásukról szólanak, valamint a kormányzati ügyek viteléhez nélkülözhetetlen költségvetés évenkénti megszavazásának jogát a parlament számára biztosítják.

Az államfőnek és az országgyűlésnek egyaránt felelős kormány felállítása természetesen egész közigazgatási szerkezetünkre kiterjedő hatásokkal járt. Felelősséget ugyanis — amint ezt már a centralisták világosan felismerték — nem lehet másképpen viselni, csak úgy, ha a felelős személynek hatalma van az alárendelt hatóságoknak és közegeiknek irányítására. Ezért az 1848:III. t. c. meghozatalának logikus következményeként mondotta ki az egyetlen szakaszból álló 1848:XXIX. t. c. azt, hogy a kormány által kinevezett közhivatalnokok — a bírákat kivéve — elmozdíthatók állásukból. Sokkal nagyobb problémát jelentett a *vármegyék* hatáskörének és szervezetének az új helyzethez idomuló szabályozása, amelyről tudjuk, hogy a centralisták és municipalisták között az 1840-es években vívott harc legfőbb csatatere volt. Mint 1848 tavaszán úgyszólván valamennyi kérdésben, úgy ezen a téren is Kossuth irányzata és akarata érvényesült; március 7-én és 28-án, április 2-án és 3-án elmondott országgyűlési beszédeiben kifejtette, hogy a túlzott centralizálás helytelen, a népnek a közügyekre való befolyása nem szorítható az országgyűlési választásokra, hanem annak a helyi közigazgatás munkájában is érvényesülnie kell, valamint, hogy a vármegyéknek a puszta végrehajtáson túlmenő jogkört kell fenntartani és ellenállási jogukat sem szabad elejteni. Hangsúlyozta, hogy van mód a felelős minisztérium és a szabad municipális rendszer összeegyeztetésére; arra az esetre, ha ez nem lenne lehetséges, még azt a kijelentést is megkockáztatta, hogy inkább a miniszteriális törvényt ejti el, mint a megyék szabadságáról mond le. Kossuth pártvezéri tekintélyének hatása alatt került be a felelős minisztériumról

szóló 1848:III. t. c.-be a 26. §., mely szerint az ország törvényhatóságainak addigi hatásköre teljes épségben fenntartandó. Kossuth gondolatainak bélyegét viseli magán a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról alkotott XVI. t. c. is, amely a megyéket az alkotmányosság védbástyáinak nevezi, a megyei szerkezetnek népképviselet alapján való részletes rendezését a legközelebbi országgyűlésre halasztja és ideiglenesen úgy intézkedik, hogy a megyei közgyűlésen szavazati joggal birjanak azok, akiket ezzel a törvény, valamint egyes megyéknek időközben hozott határozatai felruháztak, ahol pedig ilyen önálló jogkiterjesztő határozatokat nem hoztak volna, ott a községenként kiküldött képviselők, amely utóbbi rendelkezésben a Csengery-féle szabad község-elgondolás némi nyomát fedezhetjük fel. Az 1848:XVII. t. c. a megyei tisztújítások megejtését is elhalasztja a következő országgyűlésen alkotandó részletes törvényig.

A helyi közigazgatás orgánumai közül az 1848-as törvényhozás a legbehatóbban a *városok* kérdésével foglalkozott. Az ezek rendezéséről szóló javaslatot — amelyet Szentkirályi Móric, ez a kitűnő közigazgatási szakember készített — az alsótábla már január 20-án kezdte tárgyalni, de igen nehezen haladtak vele előre, főképp azért, mert ez az ügy valóságos circulus vitiosus-ként össze volt bonyolítva a városok ki nem elégítő országgyűlési képviseletének rendezésével, amit sokan a régi, többnyire nem magyar származású polgárság gőgös, szűkkeblű uralma által irányított városi igazgatás belső demokratizálásától tettek függővé. Végül is a rohanó ütemű vált törvényalkotás megindulásakor, március 19-én megbízták Szentkirályit az addig tárgyalt részletes javaslatból a halasztást nem tűrő rendelkezések kiszemelésével és az ezekre korlátozott szöveg vált a szabad királyi városokról szóló 1848:XXIII. t. c.-ké. E törvény a városi választójog tekintetében sajnálatosan konzervatív álláspontra helyezkedett, amikor azt a IV. t. c.-ben kodifikált országgyűlési választójognál is magasabb vagyoni cenzushoz kötötte és még az értelmiségiek szavazati jogához is pl. bizonyos összegű házbér fizetését kívánta meg ugyanakkor, amikor az addigi városi polgárok válsztójogát cenzusra való tekintet nélkül fenntartotta. Progresszív elem viszont a törvényben a szavazás titkosságának bevezése, amit a centralisták az országgyűlési és a községi választásokra vonatkozólag is követeltek, de amely csak a városokban vált már 1848-ban valósággá. Rendelkezik azután az 1848:XXIII. törvénycikk a képviselőtestület taglétszámáról, a közgyűlés és a városi tanács hatásköréről, ülésezésük idejéről és nyilvánosságáról.

A *községi* igazgatásnak Csengery Antal fentebb méltatott cikksorozatában olyan szépen kifejtett rendezését az 1848-as törvényhozás sajnos elmulasztotta. A községi választásokról szóló XXIV. t. c. csupán két dolgot mond: egyrészt a szabad királyi városokról ideiglenesen rendelkező XXIII. t. c. hatályát az elsőfokú bírói hatósággal és rendezett tanáccsal bíró városokra (a mai megyei városokra) is kiterjeszti, anélkül, hogy belső közigazgatásukat egyébként érintené, másrészt a rendezett tanáccsal el nem látott községekben, tehát a falvakban, az előljárók választása iránti intézkedést a

megyékre bízza, vagyis teljesen fenntartja a községeknek a megyék hatalma alá rendeltségét, amit a centralisták annyi elmeéllel és haladó szellemmel támadtak.

Mindent összevetve azt a megállapítást tehetjük, hogy az 1848-as törvények a központi kormányzás új, alkotmányos módját a sietős munka ellenére színvonalasan és rugalmasan rendezték, a helyi önkormányzatok igazgatásának demokratizálása tekintetében ellenben túlzott óvatosságot tanusítottak, ami következményeiben sajnálatosan mozdította elő államberendezésünknek és társadalmi viszonyainknak 1849—1944 közötti megmerevedését.

III. Tanulmányunk befejező részében éppen arról szeretnénk — egészen elnagyolva, mintegy madártávlatból — áttekintést nyújtani, hogy a most említett 95 esztendő folyamán közigazgatástudományunk művelői és gyakorlati politikánk intézői miképpen próbálták megerősíteni és kitölteni azt a közigazgatási reformvázat, amelyet az 1848-as törvényhozás állított össze. Az 1848 művét előkészítő nemzedék számos tagja élt és hatott még a szabadságharc bukását követő abszolutizmus sötét korszakában, sőt az 1867-es kiegyezés utáni érában is, a levert forradalom vívmányainak számottevő továbbfejlesztésére azonban mégsem került sor. Ennek oka *1867-ig* az volt, hogy a szabadelvű erők elérhetetlen távolságba kerültek a kormány rúdjától és ahhoz nem is próbáltak közelíteni, mert ez a Bach-féle rendszerrel szemben passzív ellenállást tanusító magyarság elárulását jelentette volna. Eötvös József külföldi emigrációban írta meg nagyszabású tudományos művét a XIX. század uralkodó eszméiről, amely tulságos elvontságánál, valamint az állami beavatkozás terjedelme és a központosítás távolról sem azonos kérdéseinek egybekeverésénél fogva sem lehetett alkalmas a konkrét közigazgatási reformok útjának kicövekelésére, Csengery Antalnak az autonóm közigazgatásról a Pesti Napló 1851-es évfolyamában írott cikksorozata is légüres térbe hull. Az 1860-as évek során, az Ausztriával való kiegyezés művének Deák Ferenc részéről való politikai és Kemény Zsigmond által történt publicisztikai előkészítésével párhuzamosan, közigazgatási szakirodalmunkban is a fellendülés jelei mutatkoznak; célzatukat tekintve kb. egyenlő arányban találkozunk centralista irányú, a vármegyei jogkört korlátozni kívánó és a tiszta, sőt szélsőséges municipalizmus felé hajló, pl. a vármegyéknek kormánybuktató hátáskört és a parlament-felosztás kezdeményezésének jogát követelő munkákat. *1867 után* rengeteg vita folyt és tinta ömlött a közigazgatás reformjának kérdései körül, de ha a fogható változásokat keressük, tulajdonképpen bizarr egyhelybentopogást kell konstatálnunk. Az 1848-i miniszteriális törvény hézagainak kitöltéséről alig esik szó, mert király és nemzet egyaránt óvakodnak a központi végrehajtó hatalom gyakorlásának módjára nézve 1867-ben kialakított kényes, labilis egyensúlyi helyzet bármilyen megbillentésétől; a területi önkormányzatok szervezetét és hatáskörét szabályozó 1870—71-i és 1886-i (majd 1929-i) törvények lassú és lehetőleg burkolt fejlődést mutatnak a centralizáció, a kormányfelügyelet kiterjesztése felé, de a kérdések tárgyilagos feltevése és kezelése — amire pl. Concha Győző, Balogh Artúr, Némethy Károly és Polner

Ödön törekedtek — szinte mindvégig óriási nehézségekbe ütközik az alkotmányvédelmi, nemzetiségi és társadalmi problémák állandó közrejátszása miatt. Az eszmék zavarára jellegzetes példaként hozhatjuk fel a széptehetségű, életét végül is Párisban önkezével kioltó Grünwald Béla munkásságát, amelynek vezércsillaga a vármegyei igazgatás államosítása, de nem annyira a nagyobb szakszerűség biztosítása céljából, mint inkább a nemzetiségi veszély elhárítása végett, amit a nemzetiségekkel való kiegyezés reálpolitikai szükségességét világosan felismerő Mocsáry Lajos csak kevesedmagával kifogásolt A vármegyék ügye egyébként tulságosan is leköti a figyelmet s az emberek mindennapi életéhez sokkal közelebb álló városi és községi igazgatás problémái nem tudnak megfelelő érdeklődést kelteni. Az Ausztriával való és a közigazgatási kérdések megítélését is erősen zavaró államjogi közösség megszűnése után, *1920—1944 között* a közigazgatási reformkérdések tárgyalása kétségkívül szakszerűbb légkörben folyt; ekkor azonban — a végső, a fasizmus felé hajló évekről nem is szólva — az államvezetés konzervativizmusa, az ú. n. történelmi osztály és középosztály uralmának fenntartására irányuló defenzív magatartás szabott gátat a közigazgatás demokratikus irányú átalakítását célzó törekvéseknek. Nagyon érdekes pl. megfigyelni, hogy az 1944-ig terjedő időben választójogi törvényhozásunk milyen merevséggel mozgott az 1848-ban átmeneti elővigyázatból lefektetett vágányokon; mindvégig tiszteletben tartották a régi joggal bírók különleges helyzetét, a választójogosultak körét csak a legnagyobb óvatossággal tágították, az országgyűlési szavazás titkosságát még 1922-ben is csupán a városokban engedték meg (éppen úgy, mint 1848-ban a helyi választásokra nézve), az 1926-os felsőházi törvényben feleleventették a vármegyék követküldési jogát, stb. Általában véve, ha e hosszú korszak vezető államférfiainak beszédeit és írásait olvassuk, az 1870-es évek Tisza Kálmánjától Szapáry Gyulán, Apponyi Alberten, Tisza Istvánon és az ifjabb Andrássy Gyulán keresztül az 1920-as évek Bethlen Istvánjáig, a leghiggadtabb tárgyilagosság ellenére sem fojthatunk el valami sajnálattal vegyes megütközést afelett, hogy ezek a politikusok milyen jelentős szellemi erőt állítottak egy nyilvánvalóan rossz ügynek, a népuralom felé haladás természetszerű menete feltartóztatásának a szolgálatába. Mindenkinek el kell tehát ismernie azt, hogy a második világháború befejezésével — a nemzetközi hatalmi viszonyok új alakulásától függetlenül is — gyökeres, radikális változások keresztülvitelére érett meg egész nemzeti életünk, így kormányzatunk és közigazgatásunk is.

Végső kérdésfelvetésünk ezek után csak az lehet, hogy *a mai demokratikus Magyarországon* miképpen kell gyümölcsöztetnünk a dicső 1848-as idők közigazgatási reformeszméit és hogy azokba kapcsolódván, az ebbe a körbe vágó konkrét jogalkotás munkájában milyen alapelveket kell követnünk. Az inkább csak a szakköröket érdeklő, bár az egész államvezetés szempontjából sem közömbös különböző jogi problémák tárgyalását ezúttal mellőzzük és csak néhány alapvető szervezeti kérdésre irányítjuk rá a következőkben a figyelmet. A kormánynak az országgyűléshez és az államfőhöz

viszonyított jogi helyzetét, továbbá a minisztertanács, a miniszterelnök és a miniszterek teendőit és egymáshoz való relációit — az 1848:III. t. c.-ben, valamint a felszabadulás óta alkotott 1945. XI. és 1946:I. t. c.-ekben foglalt rendelkezések egybekapcsolása és kiépítése útján — a közeljövőben meghozandó új alkotmánytörvényünk egyik fejezetében világosan rendezni kellene. Másfelől elkerülhetetlennek kell mondanunk területi önkormányzataink tagozódásának teljes átrendezését; a túlhaladott társadalmi viszonyokkal összefüggő és hatáskörük javarészét már úgyis elveszített vármegyéket meg kellene szüntetni, legfőkép éppen azért, hogy az állami beavatkozás kiterjesztése folytán hatalmasan megnövekedett közigazgatási apparátust a jelenleginél sokkal erősebben decentralizálhassuk. A minisztériumoknak csak a kormányzás és irányítás munkáját kell fenntartani és a konkrét ügyek végsőfokú intézését hét országos kerület székhelyén létesítendő kormányhivatalok hatáskörébe kellene utalni. A helyi ügyek intézését adjuk a széles néprétegek kezébe, középfokon a jelenlegi vármegyéknél kisebbre szabott városmegyék, járások vagy szabadvárosi körzetek, alsófokon pedig életerős mezővárosi és községi önkormányzatok keretében. A helyi igazgatási szervezet élén mindenütt a nép által választott és a nép bizalmát élvező laikus vezető álljon, akit alapos képzettségű szaktisztviselők támogassanak munkájában. A szervezési reformok avatott kézzel való kidolgozása és keresztülvitele mellett azután alapvető fontossága van annak, hogy az egész közigazgatásba új szellemet öntsünk, azt a túltengő hatalmi és az öncélú hivatali beállítottság helyett a közszolgálat igazi szellemével, mélyen szociális gondolkodással töltsük meg, színvonalát a tisztviselők tárgyilagos kiválasztásával, helyes nevelésével és gondozásával növeljük, eléje a tervgazdálkodás gondolatának hódításával párhuzamosan határozott célokat állítsunk, ezek szolgálatában agilitásra és leleményességre szoktassuk, s megvalósításukért felelőssé tegyük. Ezeknek az ideáloknak élettéváltásához pedig véleményünk szerint úgy közeledhetünk a legjobban, ha a közigazgatásban minden társadalmi osztálynak — legkiválóbb egyedeiken keresztül — arányos részvételt engedünk és az adminisztráció munkáját a nyilvánosság legteljesebb ellenőrzése alá helyezzük. Mindez nemzetünk boldogulása szempontjából roppant jelentőségű dolog; tisztában kell lennünk ugyanis az emberekkel ma nagyon széles felületen érintkező közigazgatásnak óriási szociológiai jelentőségével, amit tömören úgy jellemezhetünk, hogy a közigazgatás sokban a társadalmi viszonyok függvénye és tükörképe ugyan, de egyúttal az állampolgárok nevelésének fontos eszköze és a társadalom fejlődési üteme — akár lendületével, akár tehetetlenségi nyomatékával — szabályozója is.

Fejtegetéseinkkel az volt a célunk, hogy — Arany Jánosnak Széchenyi emlékezetére írott szavaival élve — a régi oltáron új szövétneket gyújtsunk és ezzel járuljunk hozzá a centenáris esztendőben az 1848-as nemzedék által reánk örökül hagyott ideáloknak, közelebbről az *ő* helyes irányba, előre és felfelé mutató közigazgatási reformeszméiknek hazánk és népünk javát szolgáló megvalósításához.

MARTONYI JÁNOS

T Ü K Ö R

ILLYÉS GYULA

— *Összes versei. (Bp. Nyugat, 1947.)* —

Első kötetét, a húsz évvel ezelőtt megjelent „Nehéz föld"-et egy Catullus-idézet vezette be: „Ki az, aki ezt nézni és tűrni bírja, hacsak nem szégyentelen..." S most visszatekintve költői pályájára, úgy tűnik, mintha kezdettől fogva szoros összefüggésben volna Illyés lázadása és klasszikus-nyugati műveltsége. A sokáig szótlanságra, néma tűrésre kárhoztatott *nép* szólalt meg benne és hogyan is válhatott volna erőssé és öntudatossá ez a hang az európai művelődés és a munkásmozgalommal való érintkezés nélkül? A forradalmárság nemcsak alkat dolga: a körülmények hatására sokféleképp módosul. Ezt éppen Illyés köteteiben is megfigyelhetjük. Ámbár a válogatás nélkül összegyűjtött versek egy-egy költőnél nemhogy könnyítenék, inkább megnehezítik a tájékozódást — hiszen a maradandó az, amire vágyunk és nem a sallangok — Illyésnél és talán éppen és főleg nála: szükséges, hogy a rossz verseit is ismerjük. Az igazán nagy versek éppen ebbe a vegyesértékű anyagba ágyazva válnak jelentősebbé és értékesebbé. S ezzel együtt az arcél is: egy nyugtalan intellektusú és mégis ösztönös, kemény realitásra érzékeny és azt művészetté nemesítő költő, aki szenvedélyesen őszinte, aki időnkint csak azért korbácsolja fel magában emlékeit, hogy soha el ne feledje, honnan jött, soha el ne veszítse azt, ami költészetének értelmet ad: a nép iránti hűséget. Először kezdődött a látással:

„Bitorolt földből táplálkozik bokrom, bitorolt földből
fakadtam ki én,
egy zsellérház udvarán, a grófi park mögött, vasárnap virradóra.

Bitorolt földből napfényre fakadva görnyedt szolgák
indítottak járni,
tőlük tanultam a szót, mely lassan támad bennem,
megvárja visszhangját,
tőlük e tekintetet, mely mindig messze bámul
s erdő felett, barmok szemében közönyösen nézi,
hogy' füstölög, hogy' leng a halál".

És ebben a nézésben még benne van a tűrés is, de nem az a szégyentelen, amit Catullus említ: a költő homloka még az idilli pillanatokban is elborul, a békésen füstölgő kéményről Dózsa György sercegő bőrére emlékezik orra s már kérdezetlenül is felemeli szavát az elnyomás ellen, urak között élve is számontartja, hogy „gyermekként hány kuss-parasz ot" kellett lenyelnie és tudja, hogy belőle is megindul egyszer a szó, a számontadó, az elszámoló, a vádló". És aztán valóban: a váddal folytatódott ez a költészet. De persze, nem kizárólag azzal és nem is egyenesvonalban. Illyés a leggazdagabb költőink közé tartozik, akinek minden emberi érzésre

van szava, nemcsak a szegény panaszára. Már a „Nehéz föld' is, de méginkább a „*Sarjúrendek*" telve volt sokrétű, színes és dús kitárulásokkal: szerelem, élet, halál, tájak, és alakok, impressziók és gondolatok gazdagságával. A nyugalmasan hömpölygő szabadversek után és velük párhuzamosan kezdődik a formai letisztulás is — egyszerre a lelkifurdalással:

„Nem ide jöttem én, nem ide indultam!
Valamit rámbíztak, amit elárultam."

A lázadás lefojtódik, de nem múlik el: „Úgy fogom lüktető haragod, ifjúság, mint sima mosolyú merénylő a bombát". És a „*Három öreg*"-ben ismét magasra csap a készülő vád, ezúttal talán először a legtisztábban és most már többé el nem hallgattathatóan:

„Azért kellett talán
dalolni száz holt parasztnak
és törödni szántás közben,
hogy én majd szóra takadjak.
. . . .
Csattog az ostor,
a jobbágy ajkát harapta,
hogy az a jaj egykor fényes
hanggal szálljon a magasba."

Hosszan és sokat kellene írni erről a versről, amelyben annak idején a kényes ízlésű Babits is észrevette, hogy a magyar lírában új korszak kezdődik vele. Eszmei tartalmának paraszt-forradalmárságán kívül — formailag is újdonság volt Illyés lírája a Nyugat gondos és csillogó verskultúrájával szemben: a rím és ritmus új lehetőségeit hozta, melyeket a nyomán kinőtt iskola annyiszor és annyiféle változatban használt föl és alkalmaz még ma is, hogy közismert voltánál fogva nem is térünk ki rá bővebben. 1932-ben jelent meg „*Ifjúság*" című nagy költeménye és 1935-ben a „*Szálló egek alatt.*" Költészetében, — ha külön lehetne választani a társadalmi súlyát és esztétikai értékelését, mint ahogy Rónay György tette kritikájában — feltétlenül ezt a két kötetet ítélnénk olyan tetőpontnak, amelyen túl ma sem jutott még. A lélek legfinomabb rebbenéseit ilyen érzékletesen, tömören, ízekben és színekben tobzódva és mégis egyszerűen kifejezni, a valóságot ilyen teljességében és törés nélkül emelni fel a vers világába, átitatva azzal a másik, benső világgal:

„Emlékszem, egyszer gólyák szálltak
nagy lassan kerengve felettem,
elnéztem őket s egy fűzfának
dőlve hangosan sírni kezdtem.
Máskor egy fürj kiáltott hosszan
és mintha golyó talált volna,
megtántorodtam és félholtan
hulltam az útmenti bokorba."

Mi ez, ha nem a nagy költészet hangja? De Illyés nagyságát mégsem olyan könnyű kielemezni és lemérni. Vannak versei, melyeket a friss és öncélú képeken kívül csak egy-egy ötlet tart össze és vannak versei, amelyek

hanyagul odavetett fél-művek csupán. Egyenetlen ez a líra, göröngyös és hepehupás, de csúcsai annál magasabbak. Forradalmár őszintesége és a nép iránti hűsége egyre erősebben és jellemzőbben nyilvánul meg, különösen a felszabadulás óta írt verseiben, de van ebben a hűségben valami leszűkített látásmód, amely csak a parasz ság felé fordul. És borúlátás is van benne, kételkedés, önmarcangolás, kétségbeesés a sorsunkon, mint egyik legnagyobb versében, a „Nem volt elég"ben is látjuk.

„Nem volt elég, nem volt elég
sem a hűség, sem a szívósság,
mitől egybe-áll egy-egy ország
s nemzet is lesz a nemzedék.

. . . .

És ezután sem lesz elég.
Nincs hazád s amit fölrakatnál,
te.őled nem lesz jobb amannál,
szóródj világgá, söpredék."

Ennél keményebben Ady sem írhatta volna. De Illyésnél is az ostor, amelyel nemzetét veri — őt magát sebzi a legjobban. A *„Szembenézve"* és az *„Egy év"* versei talán a legsúlyosabb dokumentumok maradnak erről a korról. Olyan költő írta őket, aki sok oldalról és komplikáltan látja az életet, olykor szinte embertelen tárgyilagossággal, máskor a legfájóbb gyötrelemmel azonosulva népe sorsával, de mindig becsületes és nemes szándékkal. Ez az emberi tisztaság időnként le is győzi az emberi kishitűséget:

„Láss túl azon, mi csak van és láss
túl magadon.
Élni fogsz, élni, élni,
jó magyarom!"

Kevés ez a hely ahhoz, hogy Illyés költészetéről méltóan szóljunk, jobban elmélyedve erényeibe és hibáiba: végig kellene kisérnünk költői magatartásának minden állomásán keresztül a mai napig, megvizsgálnunk nemcsak költészetének társadalmi, hanem esztétikai jelentőségét is, azt a sajátos szemléletet, melynek jó és rossz oldalai minden benyomásra egyformán reagáló, tág befogadóképességű egyéniségéből erednek, rímeit, képeit, hasonlatait, eszme és gondolatvilágát. Ha történtek is kísérletek ennek a gazdag lírának a fölemelésére, ez a feladat még mindig elvégezetlen s talán azért is, mert még nem lehetne végleges a kép. Illyés költészete, az új magyar líra egyik legnagyobb teljesítménye, még állandóan fejlődik és útját előre nem láthatjuk. Most már szabadon szárnyalhatnak a szavak, amelyekről valamikor ezt írta:

„Repüljetek szavak,
kiáltsatok ti emlékek,
zúdulj föl nép, sustorogd szét,
a te nevedben beszélek."

A nép nevében beszélt és ma mindnyájunk nevében. S lehet-e szebb és jobb, mint egy egész nép s nemcsak a kiváltságosak költője lenni?!

SZABÓ EDE

HAJNAL ANNA

— *Összegyűjtött versei. (Athenaeum.)* —

Idei könyvhapunk jelentős eseménye volt Hajnal Anna összegyűjtött verseinek kiadása. Régóta vártuk ezt a kötetet a „Himnuszok és énekek" után, melynek megjelenése óta tíz év telt el. Az 1943—44-es esztendőkben méltán hiányoltuk verseit a folyóiratokból s kéziratban adtuk tovább a fiatalabb nemzedéknek, kik tanultunk tőle.

Költészetét általában szerelmi költészetnek mondják. Nem hisszük, hogy megfontolás nélkül egyetlen költőnkről is kijelenthetjük: „tájköltő", „szerelmi költő", stb. A megállapítás túligénytelen volna még kevésbbé jó költővel szemben is, mint Hajnal Anna, akit a legjobbak közt tartunk számon. Lírájának nagy részét, majd kétharmadát, szerelmes versek teszik, amiből természetszerűleg következik, hogy a költő mindenkor önmagát fejezi ki s a legbensejét leginkább foglalkoztató kérdésekről ad számot.

Az „összegyűjtött versek" korábban megjelent köteteinek anyagát tartalmazza, az 1932-ben megjelent versektől napjainkig, s ez lehetővé teszi a fejlődésmenet megállapítását.

*

A „Forrás mellett" (1932) az ifjúság szenvedélytől és szenvedéstől átfűtött hangját hozza minden optimizmus- és pesszimizmusával. Témakörében impresszionista meglátások érvényesülnek, formaválasztása változatos. Első versein inkább a nagy elődök hatását (Berzsenyi, Vörösmarty) érezzük, mint sajátosságot. Metaforái kétségtelenül bizonyítják, hogy költővel találkozunk, de ez a líra még nem olyan fejlett, hogy nagyobb igényeknek megfeleljen. Néhol erősen érezni Vajda János hatását (Mint a felhők odafenn), másutt Goethet juttatja eszünkbe (Mint a vágyódó víz).

Az ifjúság szertelenségével száguld, hegyeket, erdőket mozgat. Így a „Találkozás" címűben az irrealitáshoz folyamodik, amikor így érzékeltet:

— indulsz, távolodsz s úgy megnősz
tártszárnyú nagy sirály,
hogy eltakarsz hegyet és erdőt,
nyúlt árnyékod szívemig ér...

Az első sor képszerűségét elfogadjuk, míg a második sorban foglaltakat fenntartással vesszük tudomásul. Tiszteljük a költő szabadságát, de nem hiszünk oly nagyszárnyú sirály létezésében, mely szárnyával hegyeket s erdőket eltakarhat.

Tudjuk, hogy egy költő — legyen bármily tehetséges is — első kötetében még nem szólhat nemzete nevében; nehéz feladatra vállalkozik akkor is, ha önmagáról ad számot a világnak.

*

Az „Ébredj fel bennem álom" már kiforrott költőt mutat mind a forma, mind a mondanivalók tekintetében. A ciklus terjedelmében nem nagy, de klasszikusvereté strófái már a legnagyobb igénnyel szólnak, metaforái csillognak-villognak — megannyi bűvészmutatvány —, egyszerre lágyak és döbbenetesek. Már nem kételkedünk. Tudjuk, hogy minden a vers érdekében történik. Képek gondos válogatása, a fegyelmezett, majdnem mértani pontossággal kiszámított, zárt forma s ennek a témakörhöz való szerencsés illeszkedése, meggyőz bennünket arról, hogy a költő nem éri be a hirtelenjött ötlet leírásával, hanem verseit kritikai mérlegre teszi s gondosan vigyáz, hogy egyetlen felesleges jelző, vagy névelő se tarkítsa azokat. Ha csak a ciklus bevezető versét idézzük, már igazoltnak látjuk tételünket:

Hajad, mint a sötét galambok szárnya tavasszal,
árnyékát most is szívemre veti
s emléked úgy melegít, mint a kő, mit nap sütött estig
s a hideg éjbe vágyódva lehel.
Melegebb vagy, mint a költő fürj fészke a fiatal rozsban,
gyöngédebb, mint az első pehely,
illatosabb s tisztább is az almavirágnál
téged ki feledne el?

E nyolc sorból tanulmányozás nélkül is kideríthetjük, hogy a költő a hasonlatoknak igen nagy mestere. Itt már nem dobálózik kozmikus elemekkel. Szívetmelegítő életszeretet árad soraiból s mindez valódi. Hibájául róhatnánk fel, ha minden verse csupán válogatott asszociációk formábaillesztése volna; bármily tökéletesek legyenek is ezek, unalmassá válhatnak. De a ciklus más szakaszaiban a megjelenítő erő oly érzékletes, hogy a hibakeresés feleslegessé válik.

S tavasszal ifjú anyák csókolva kis csecsemőik
arcunkat ismerik fel s boldogan ámulva áll
s térdet hajt előttük az ifjú
s leveszi kalapját a vén.

A cselekmény mozdulatlan méltóságában régi szertartások fenségét idézi; antik színpadok élőképeire emlékeztet.

Máskor a díszítő eszközök brilliáns változatát látjuk:

Szép vagy s félelmesebb, mint fegyverek csillogása,
bronzhomlokod mögött sorsomat álmodod,
kezed testvére kezemnek
s mégis titokzatos —

Meglepő az a felkészültség, mellyel a költő minden eszközt a vers szolgálatába állít fáradhatatlan új jelzők kitalálásában. „Szép vagy s félelmesebb, mint fegyverek csillogása" — mondja — s nem tudjuk, hogy a szóbőség e gazdag s mégis mértéktartó felhasználását csodáljuk-e, vagy az ifjúság mondanivalóinak diadalát. Az egész kötetnek, de különösképp e ciklusnak, központi eleme a szerelem. Nőköltőink előnyben részesítik e témát, többnyire igen szerencsétlen eredménnyel. Így az elmondottak aver-

ziót kelthetnek az olvasóban Hajnal Anna költészetét illetően. De az olvasó, ki végigolvassa e kötetet, tudja, hogy itt a szerelmi költészetnek avval a magasrendű műfajával találkozik, mely Sapphora, vágy Shakespeare szonettjeire emlékezteti.

Az „Ébredj fel bennem álom" utolsó szakaszának elolvasása után már tudjuk, hogy a versek elhagyják a költőt, önálló életet élnek s bennünket is megejt a varázslat, csakúgy, mint a költőt. Zúgó erdők, holdas ligetek, színekben tobzódó rétek kápráztatják szemünket, akárha ismerős-ismeretlen tájra érnénk, tudjuk, hogy álmainkban jártunk már ott, érezzük melegét, hűvösét.

*

„Himnuszok és énekek" (1935)

Ha az egész gyűjteményt olvassuk, önkéntelen véleményünk, hogy a „Himnuszok és énekek" hatvan verse közül kerülnek ki a kötet legjobbjai.

Ha eddig varázslatról beszéltünk, úgy a varázslatot most váltsa fel az áhitat hangja, mely szótlanul topog a remekmű előtt. Az olvasó, ki nem ismeri még e verseket, joggal fanyalogghat e bőkezű dicséret hallatán. Távolról sem állítjuk, hogy a hatvan vers mindegyike remekmű. Szó sincs róla. Csak három-négy verset illet e megállapítás, mint a kötet legjobbjait. „Szépségét ki dícsérhet?", „Őszi himnusz Afroditéhez", „Felébredsz mégis?" és a „Tavaszi himnuszt".

Utóbbit olvasva kétségünk támad: akárha fiatal író első regényét olvassuk, ki az egész világot próbálta belczsúfolni könyvébe s nem tudjuk, a továbbiakban lehet-e még oly mondanivalója, mely érdeklődésre tarthat számot.

A vers első része az álom, második a valóság. De milyen valóság? A természet összes erői, emberek, állatok és az egész kozmosz szolgálja a vers anyagát. A felépítésnek mesteri technikáját látjuk, — akár egy Egry képnél a kompozíció tökéletességét, — sehol egy törés, vagy képzavar e babitsi tökéletességi formánál! Egy iélegzetre olvassuk a verset s a tempó állandó fokozásán elragadtatásunk félelemmel párosul: hogyan fogja ez állandó emelkedést a költő megállítani, illetőleg befejezni? Így:

Egyszerre varázs, változás,
a világvégi ligetek
sűrűi felindulnak mind,
ágak utánad lengenek
s két dámvad, fekete, fehér,
kitör, követ a két folyó,
szarvasok vizen úszva is
szimatos orrokkal mohón,
s villódzó tengereken át,
melyeknek titkos mélyei
eléd feszülnek s hordanak,
jössz és a világ térdei
eléd borulnak, ragyogó,
akit követ az éjszaka,

s a nappal, a fehér ünő
lábadhoz dől pihenni, ha
megállsz egy percre útadon
gyorslábú szűz, ijjas leány,
kiért égnek a pásztorok
s a sarlós hold ül homlokán.

Nehéz feladat meghatározni, mikor lesz egy vers költemény aranyjánosi értelemben? S mik a kölemény feltételei? S ha vannak, melyek azok? Van-e tétel, mely kimondja, hogy ez és ez... Nem tudunk róla. A költő olykor kimond dolgokat, néha csak sejttet, de az utóbbiban rejlik talán a költemény feltétele. Pld.:

Gyöngyöknél sápadtabb vagyok,
ha sötét pillád felveted
s egyszerre érezzük a titkot,
minek a szív nem tud nevet.

Szemed leírni? homlokod?
csak reszketésemre emlékszem
amely melletted elfogott,
hogy megcsapott lehellete
az Istennek, ki téged formált
s akinek rajtad van keze...

Nem tudjuk, mit dicsérjünk? A mondanivalók intenzitását, vagy magyar nyelvünk soha eléggé-dicsért szépségét? Ez a költészet maga a tűz, mely hol magasabb, hol alacsonyabb lánggal, de mindig ég. Hajnal Anna nem kérdező költő, nem tudjuk, vajjon felfokozott érdeklődéssel jár-e a világban? Soha nem kérdez. Mindig felel. A „Himnuszok és énekek" kiemelkedő alkotása még a Füst Milánhoz írt, „A költőnő szól" c. versciklus. Ebben mintha már csendesedne a tűz, hogy a kétségnek adjon helyet a múlandóak fölött.

*

„Megtanít engem újra majd" (1938—1948).

E versek legtöbbje a nehéz években íródott és magán viseli azok bélyegét. Keressük a régi lobogást, az ifjúi indulat hevét, de a legjelentősebb versek a tragédia hordozói. „Csontjaim alkotójához", „Megtanít engem újra majd", „Halott fatörzs". Az említettek közül is legjelentősebb az utóbbi.

2. Halott fatörzs rohan az árban,
forgatják, buktatják a zúgók,
süketen fel-fel bukva loccsan,
ködök kísérik, lassan húzók.
Süketen szökken fölmerülve,
habba öltözködik halottan,
egek felhőkkel kendőzködnek,
sasok elülnek jóllakottan.

4. Bimbózó világ, tavasz kertje,
új lombok zúgnak, új egekben,
új szelek, új felhőidet
suhogva bontják, soha szebben,
hívásaid mint harsonák,
vágnak a nagy vizek ködébe:
de ő a gomolygásban alszik,
holt hab telepszik holt fülébe.

A legkomolyabb kifogásunk — s nem véletlen, hogy csak most említjük — az, hogy a költő ismétlésekbe bocsátkozik. Nem szólhatunk erről előbb, mivel ezt csak a kötet elolvassása után tudtuk meg. Pld. A „Nyáréji himnuszok" második versszaka:

Oh, boldog testek! Égiek,
akiknek fényes táncai
sohsem fáradnak, veletek
jó volna végigjátszani — stb.

Tíz évvel később a „Csillagokhoz" címűt így kezdi:

Oh boldog testek, égiek
óriás arany combotok
a táncban sosem fárad el stb.

Még nagy kritikusi képesség sem szükséges, hogy e lényeges hibát felfedezzük. A költő itt-ott egy-egy szórendi változtatást eszközölt, ami nem jelenti azt, hogy éppen a „Csillagokhoz" című vers nem kimagasló értéke a kötetnek. Nemcsak szociális tendenciája miatt, mely a verset e e műfajban is a legkitűnőbb alkotások közé emeli, de azért is, hogy bizonyítsuk, hogy a költő, — ki a kifejezőeszközök ily gazdag birtokosa, — nem ismételheti önmagát.

*

én, aki képetek vagyok,
mi, akik képetek vagyunk
— ti nem tudjátok mi a kín —
mi százszor meghalunk!
Álmában könnyez a szegény
ha kemény napja ellobog,
a munka úgy fogja szívünk,
mint csontos héj a lágy magot.

Ti boldog testek, égiek,
akiket kényszer nem gyötör,
nem tudjátok a lázadás
milyen gyönyör.

Távolról sem kívánjuk Hajnal Anna igen jelentős és a műfajban egyedülálló költészetének értékeit csökkenteni, csupán figyelmeztetésre szo-

ritkozunk. Ha az ismétlések csak egy esetben fordulnának elő, úgy hajlandóak volnánk feltételezni, hogy szándékoltak. De nála, aki — nem győzzük hangsúlyozni — annyira birtokában van a kifejező eszközöknek, formatechnikája annyira kimunkált és mondanivalója oly nagy mértékben igényes, nem lehetünk elnézőek. S amilyen mértékben fejlődik lírája, oly nagy mértékben fokozódik igényünk.

Ha még szólanivalónk van, úgy ez csak az Athenaeum dícsérete lehet, mert — sajnos — egyetlen kiadónk volt, ki élő költő művét kiadta a centenáris könyvnapra. A művészi borítólap Repcze János festőművész munkája.

SOLYMOS IDA

REMÉNYI JÓZSEF

— Egy haladó amerikai magyar költő —

Egy haladó amerikai magyar költőt akarunk bemutatni. Kissé restellkedve mondjuk, hogy „bemutatni" akarjuk, hiszen régen kellene ismernünk mindnyájunknak. Akinek Amerikában valami rokona van, azt számontartja. Különösen most a háború után. A magyar irodalomnak is él több, mint negyedszázada már egy ilyen rokona Amerikában, akiről közönségünk keveset tud. Pedig valaha nem kisebb folyóiratnak, mint a nagynevű Nyugatnak volt a munkatársa. 1912 óta jelennek meg írásai: regényei, elbeszélései, tanulmányai és versei magyar nyelven. Emlékezünk még Kosztolányi Dezsőnek egy húsz évvel ezelőtt írt bírálatára, amelyben Reményi József hatalmas, négykötetes regényéről, az „Emberek, ne sírjatok" című könyvéről igen elismerően nyilatkozik. És ha mindennek ellenére kevesen tudunk róla, arról most az egyszer nem a mi közönségünk tehet, hanem maga a szerző, aki, hogy máris jellemezzük őt, a legcsendesebb, a legszerényebb magyar írók és költők egyike, akinek magyarsága nem szerep, nem is hivatalos küldetés, hanem egyszerűen szólva: sors. Nem azok közé tartozik tehát, akik Magyarországot, a magyar művelséget külföldön vannak hivatva jól-rosszul képviselni, hanem aki amit elért élete alatt, csakis önmagának köszönheti és amit a magyarságért tett — mert sokat tett — azt a legtisztább szándékú, legönzetlenebb magyarság-tudata tétette vele. Ma az Ohiobeli Cleveland egyetemen az összehasonlító irodalom tanára, több nyelven beszél és ír, és angolul ép oly szinesen és könnyen tudja magát kifejezni, mint akár magyarul. Megható olvasni leveleit, amelyeket nyilván amerikai rendszerű írógépen ír, hiányoznak a betük felül az ékezetek, de ezeket gondosan és hibátlanul pótolja, mint aki minden szavában, minden tettében vizsgázni akar az egyetemes magyar irodalom láthatatlan bírája előtt.

Verseit is elsősorban ez a szerető gond és aggályoskodás jellemzi. Látnivaló, mint küzd a tiszta magyarságért, a kifejezés tökéletességéért, hogy magányos lelke sóhajait töretlenül és tisztán adhassa át nekünk. Milyen költő Reményi József, aki mint egyetemi professzor, az irodalom bűvöletében és szolgálatában él? Nyilvánvaló, hogy tudós költő. Alig van

verse, amely ne valami gondolatot sugallana és ez a gondolat valahogy mindig a magyarság sorskérdéseivel van kapcsolatban. Benne, a költőben: a tudós, a magyar és az ember egy. Lelkiismeretes, gondolkozó lény, aki gyötrődéseit a vers könnyű szárnyára bízza, egyedüli ihletforrása a nyelv, az édes anyanyelv, amelyet nemhogy felejtene, de az idegenség magányában csak egyre jobban szeretni lehet. Ha belemarkolunk versei sokába és találomra felmutatunk belőle néhányat, bizonyos, hogy mindegyikben van valamilyen magyar, vagy európai vonatkozás. De — és ezt jóelőre mondjuk — nyoma sincs bennük annak a hamis és érzelgős hazafiságnak, ami pl. egy külföldön cigányzenét hallgató magyarnak szemébe csalja a könnyet, de költőnek megbocsájtani nem lehet. Hogy mennyire a költészet örök szabályain méri le érzéseit, honvágyát, gyötrelmét a közös és emberi nyomorúság látán, akkor láthatjuk meg világosan, ha költészetének egy-egy csoportjából bemutatunk egy-egy példát, akár abból, ahol a kivándorolt magyarság multbanézését idézi meg, akár abból, ahol a magyarság európai sorsát figyeli, akár abban a legszemélyesebb vonatkozású néhány költeményében, ahol magáról vall.

Hallgassuk csak meg — minden magyarázat nélkül — egy versét, amelyben egy amerikai magyar kocsmában tett tapasztalati élményét mondja el.

Amerikai magyar kocsmában

Ködök előttem, boros ködök,
korsók előttem, boros korsók.
Mily titok jár a zajos légben?...
Életrekelnek a koporsók.
Kinyílnak s véres arcú holtak
kérdezik, álmom kit is ringat.
Arny-hangukat nem zabolázom,
engem a csoda meg nem ingat.
Az ablakon át a telehold
betekint s így néz írtásra is.
Így néz magyar búzamezőkre,
boros légben-lelkem hova visz?
Ez Amerika, a szomszédban
gyárak, bányák, száguldó gépek.
Ez Amerika, s bár sebezett,
ajándékai sokszor épek.
Ködök előttem, boros korsók,
ez magyar kocsma, magyar magány.
Mily forró itt a fáradt szagú
munkás, sóhaj kél szava nyomán.
Mily daloló e sűrű füstben,
e füstben, ködben, boros légben,
a reszkető s az izzó emlék,
multat feddő ez emberlétben.
Mily legelők, mily süket fűvek
lehelik rám gyötört célukat,

mily felszegett emberlelkek
kergetik bús ámulatukat.
Két barátom, két yankee férfi,
az igazság gondját vállalja,
rabszíjmentes életben fülem
egy távoli hant húrját hallja.
Ködök előttem, boros ködök,
jaj, szállani kell, hova érek?
Egy messzi angyal pillájától
romok szeszélyén békét kérek.

Látjuk, halljuk: nem sírvavigadó búskomor honvágy ez, és mégis mennyi férfias és mély bánat zeng benne. Vagy hallgassuk meg ezt az erőteljes költeményét, amelyben már nemcsak a közelmult, de a régmult is hallatja szavát.

Beszél a zsellérmultú magyar

Káposztán, babon, krumplin éltünk,
így múlt a tél, a jó, rossz tél.
Csakis Istennek volunk gondja,
áldása ma is utólér.

Járómarhánk dehogy is vala,
és birtokunk, persze az sem.
Hol szecskát, hol meg fát vághatunk,
még tündöklött az ereszen.

A szomszédunkban disznót öltek,
volt ottan tej, vaj, vén bor is.
Elnyűtt a gazda felesége,
s bódorgott ott a jókedv is.

Ám mi zsellérek, bezzeg mi sem
kíméltünk duhaj, peckes szót.
Dohány járta át szavainkat,
tréfával vertük a padlót.

Volt pálinkánk is, meg kártyáztunk,
a bakancsmult ránk nevetett.
Rossz szag legelt a levegőben,
s ugrattuk a menyecskéket.

Ország-világ nem tudott rólunk,
meleg odúban vesztünk el.
Be ezerszínű mégis a mult,
könnyek közt játszik szívünkkel.

Van úgy aztán, hogy az Amerikába kijutott szegény zsellért egy-egy élő alakban mutatja be. Mennyi báj és gyöngédség ömlik el ilyenkor ezen a kis képen.

Cselédünk apja

Cselédünk apját Péter Pálnak hívják,
ma nálunk volt, mosolya hajdani.
Arról beszélt, hogy mikor rendet vágott,
dehogy tudott, dehogy szomorkodni.

Most nyolcvanéves. Nincsen búzatábla,
amelyen Istent dícsérné karja.
Ámde néha a kaszáról álmodik,
s hogy otthon milyen Péter Pál napja.

Cselédünk apját Péter Pálnak hívják,
emerre ritkán lá ott aratást.
Így szólt: napszámba dolgozott, s szemében
mégis láttam a régi ragyogást.

Ez a versé már egészen dalszerű életkép. Reményi legjobb versei ebből a fajtából valók. Bemutatunk néhány finom, csipkézett és árnyékolt darabot.

A nap ujjai' széttárta

A nap ujjait széttárta,
megengedte, hogy színeim
átfussanak rajt' sejtéssel,
s e fények,, színek rímeim
lettek, míg lábam fáradtan
ment rímtelen utakon át.
És este lett és nem tudtam,
mint köszönjem az éjszakát.

Figyelj ide, forog a föld

Figyelj ide, forog a föld,
színültig vérrel a pohár.
Nagyot hörpent, ki sosem ölt,
s most gyilkol, mint ki arra vár,
hogy hol a után bort iszik,
figyelj ide, forog a föld,
ki a holnapban így bízik,
tán tudja, hogy ma miért őlt.

Dalszerű versei közül különösen kedveljük a most következőt:

Csavargó

A fa tövében kenyeret eszik,
az országutat megeszi a messzi.
A fa tövében friss vizet iszik,
a patakot a felhőtlen perc issza.

Majd hátára dől, kék eget bámul,
a kék ég viszont rongy ruhaját nézi.
Szegény ember, tán csavargó, alszik,
s a mindenség is álomba merül.

És most hallgassunk meg két személyes vonatkozású verset. Az egyiket pozsonyi és ersekújvári barátaihoz írta. Számot vet benne emlékeivel, azzal a soha el nem múlóval, amely az embert szülőföldjéhez köti.

Jegenyék nélkül

(Üzenet pozsonyi és érsekújvári barátaimnak.)

A sorban én is álltam, akár ti,
előtem ment a Halál láthatlan.
Kapuban álltam, kertben sétálva
könnyet ontot am megváltathatlan.
Én is kérdém a bölcstől mért buta,
s az ostobá ól miként lett okos.
Én is kergettem szerencsét, mint ti,
s a vak út várt, hol sáros, hol poros.
Higyjétek, zavart engem is a gond,
és tenyeremből kinőtt az ökö!.
Pompázó hajnalt, pompás napnyugtát
néztem, mint aki csodát örökölt.
S bennem is, bennem, fegyenc volt a hit,
fanyar pribékként kezeltem olykor.
Bennem is, bennem, elkalandozott
a tündér emlék, kék szem, ifjúkor.
S ha tudnátok, o honi cimborák,
hogy féltettem a csirát, ízlésem,
ha tudnátok a rút viharában
miként féltet em szép gyötrődésem,
megértenétek — így is értitek —,
hogy mért hű a szín a távol lombján,
s hogy gyász-időkben, jegenyék nélkül,
mért áll őrt versem a sors tébolyán.

Nem állhatjuk meg, hogy külön is rámutassunk, mily szemérmesen vallja meg magyarságát ebben a versében a költő. Hallottuk, azt mondja: megértik a régi társak, higy távoli lombon, az elszakadt barátoon miért hűséges a szín, vagyis valódi, az igazi, a régi, — hiszen lehet „jegenyék nélkül gyász-időkben" is hűnek maradni, mert versével áll őrt a kor tébolyán. A másik versében szintén vallomást tesz a költő, de itt költői hitvallását halljuk. Nem véletlenül ajánlotta Babits Mihály emlékének.

Antik és új

(Babits Mihály emlékének)

Magyar szót sírtam ma a levegőbe,
nyárvégi hajnal, a nap felkelőbe,
az égről ére.t színek néztek rám.
Hova baktatok egyedül? — kérdeztem,
s ha nem kérdez.em, azt bizony éreztem,
hogy ezer kérdés árvája a szám.

A földgolyón most itt mozgok, s eltűröm,
hogy elfárasszon öröm, még több üröm,
honom íme a magány, antik s új.
Lánc nem csikorog kezemen, lábamon,
megrúgdalt kinok követ.ek utamon,
olykor azt véltem rám dűl minden súly.

És kacagtam, ha nem védet a bánat,
és hű páncélnak hívtam a munkámat,
s a must íze szólt: ne távozz innen.
S bár örök törvény, hogy a lélek szenved,
mar a mindennap, békéd jövő csended,
a neve ésben sikerült hinnem.

Ős-Pannónia széléről indultam,
yankeeföldön ég-kaparón ámultam,
megfogóztam az álom karjába.
Ám tudom, tudom: a halál mélyébe
merítem éltem, a titok rémébe,
mindenki belép igaz sírjába.

Körültekintek: lármás lett az ucca,
magyar szavam itt nem hőstett, csak furcsa,
merengő szívem,jaj,szaporán vert.
Ismeretenül mentem én, halandó,
itt-ott megismert, ki maga mulandó,
nem kártyáztam s mégis a halál nyert.

Feltűnő, hogy mennyire hajlik ez a költő a bölcseleti elmélyedésre. Igen, valóságos bölcselő költő. Mi is lenne más, amikor a maga sorsának, meg magyar voltának kérdése nem a mindennap gyakorlati bajainak hányatta ásában vetül ki belőle, hanem gondolatain át érik kifejezéssé. És érdekes, nemcsak gondolatainak furcsa villódzásával hat ránk, hanem inkább versszorainak bánatos lejtésével. Érezzük, ebben a költőben á melancholia értelmes szavakban akar megnyilvánulni, de a szavakon átizzik mégis a visszafojtott érzelem. A lét kérdésének gyakori felvetése nem véletlen. Hiszen, benne, mint magányosan élő, rég elszakadt magyarban, élő valóság ez: hol az ő hazája? Amerikában él, angolul tanít, Európával oktatja növendékeit, és ha legti kosabb gondolatait akarja elmondani, önkéntelenül is magyarul kezd írni. *EURÓPA* című ciklusának egyik kis versét idézzük

most, és figyeljük meg, a mult, az európai mult képeinek egymásra boruló színes képei után, mily nagyszerű erővel csap fel a lét roppant titkának felfedezése.

Európa

Európa szomjas,
íme italom.
Európa rémült,
árny a sors-falon.

Európa éhes,
íme, ételem.
Európa téboly
szín az életen.

Európa fáradt,
íme karszékem.
Európa sajgó
gyökerem nékem.

Amerikában élő nagy kritikusunk, Ignotus, a tőle megszokott, bár csak kivételes esetekben érzeztetett lelkesedéssel ír a clevelandi Szabadság című lap egyik számában Reményi Józsefről. Hadd idézzük néhány nagyon találó sorát. Azt mondja Ignotus Reményi költészetéről:

„Költőnél a vers úgy nő ki anyanyelvének lejtéséből és szóanyagából, mint szobrásznál a szobor a márványból, az ércből, a fából, amelybe belelátta. S más nyelvre úgy nem lehet igazán lefordítani, ahogy a márványszobor nem ugyanaz, ha ércből van, vagy fából faragják ki. Reményi is, minden más nyelven elmondhat akármit, fejtegethet, elmélkedhet, de amikor verset ír, akkor maga a magyar nyelv szól ki belőle és rajta keresztül." Ha egykori nagy kritikusunk így látja Reményit, még pedig Amerikában, tehát ugyancsak különöskép érezve az anyanyelv varázsát, mi csak csöndesen és meghatottan bólintha.unk rá. Ignotus idézi Reményinek a Niagara című verséből ezt a strófát:

E hullámokban nem lehet aludni.
E roppant zajban nem lehet hazudni.
Legyen áldott ez ébresztő s időtlen,
az örökléttel versenyző zene.
Legyen áldott e száz határba szóló
kőnok trombita, lelkembe sodródó
komoly s vidám hang, jajja s kelleme.

Igen, bizonyos, hogy Reményi ezt csak magyarul tudta így elmondani. És mégis: milyen jellemző rá az a kis versikéje, amelyben — „babértalanul" — mint mondja, verselget, csak úgy a maga örömére. Bucsúzzunk tőle ezzel a háború alatt írt versével, de azzal az izenettel megtoldva, hogy szívünkbe zártuk őt, számontartjuk és testvéri együttérzésünk nem fog csökkenni iránta.

Babértalanul

Verselgetek babértalan,
eb ura fakó!
Próbál ugyan gátat vetni
a világfaló.

No de mégis verselgetek,
ilyen vagyok én.
Díszt lá tam a csavargónak
lyukas süvegén.

Nem kérdezi senki versem,
ámde dalolok.
Volt gályarab, aki mégsem
élt, mint egy halott.

KÉPES GÉZA

AZ OROSZ ÉS MAGYAR IRODALOM KAPCSOLATÁNAK TÖRTÉNETE

— Az orosz irodalom magyar bibliografiája. Összeállította és bevezetéssel ellátta Kozocsa Sándor Budapest, 1947. —

Az orosz és magyar irodalom kapcsolatainak története igen fontos kérdése a magyar irodalomtudománynak. Hosszú évtizedek mulasztását leplezhetjük le ezen a téren is, miként szellemi életünk számtalan más pontján is, ami arra ösztönzi kutatóinkat, hogy ezt a mulasztást jóvátegyék. A budapesti egyetem bölcsészeti karának keretében működő Orosz Intézet, a szegedi egyetemen létesített Szláv Intézet és a Szegedi Pedagógiai Főiskola Orosz Intézete hivatottak arra, hogy az orosz szellem magyarországi hatását vizsgálat tárgyává tegyék. A magyar irodalom művelői és a magyar közönség állandó érdeklődést tanusítottak az orosz irodalom iránt, hiszen ez az irodalom mélységes emberi tartalmánál, kemény igazságkeresésénél fogva megérdemelte, hogy a nagy nyugati nemzetek irodalmával egy színvonalra helyezzék, sőt igen gyakran, éppen problémákat kereső volta miatt a nyugati irodalom fölé emelkedett, annál értékesebb volt.

Éppen 120 évvel ezelőtt jelentette meg a magyar irodalomtörténetírás atyja, Toldy Ferenc a Tudományos Gyüjtemény X. kötetében tanulmányát „Orosz poézis" címen és azóta szüntelenül jelennek meg a tanulmányok e nagy szláv nép irodalmáról.

Az utolsó időben három nagy mű foglalkozott az orosz irodalom magyarországi hatásával. Időrendben ezek a következők: Zsigmond Ferenc: Orosz hatások irodalmunkban (1945), György Lajos: A magyar és orosz irodalom kapcsolatai (1946) és végül Kozocsa Sándor címben említett gazdag bibliográfiája (1947).

Kozocsa hatalmas munkájából megállapítható, hogy már puszta felsorolásban is hatalmas az orosz irodalom hazai hatása. Több mint negyedfélszáz orosz író művét olvasta a magyar közönség egy évszázadon át, tehát a magyar nyelven megjelent orosz irodalom hatalmas és súlyos részét teszi a Magyarországon megjelent idegen nyelvekből fordított irodalomnak.

Megállapíthatjuk, hogy az orosz írókat végigkísérte közönségünk figyelme. Puskin a XIX. század első felében már megjelenik, Lermontov művei a 60-as években jelennek meg. Ugyanakkor tűnnek föl Gogolj műveinek első fordításai, majd 1—2 évre rá Turgényev, később Leo Tolsztoj írásai és a XIX. század utolsó negyedétől Dosztojevszkij munkái, Csehov és Gorkij könyvei. Kevés országban volt olyan Csehov-kultusz, mint éppen Magyarországon. Ennek okát a két ország hasonló társadalmi strukturájában kereshetjük.

Azonban nagy cézurát jelentett ebben az orosz-magyar szellemi kapcsolatban az első világháború után következő szellemi elzárkózás. Ezt a szellemi elzárkózást nemcsak abban láthatjuk, hogy kiváló szovjetírók művei nem jelentek meg magyar nyelven, hanem abban is, hogy a régi (orosz) írók közül előnyös helyet a fordítások sorában Dosztojevszkij és

Leo Tolsztoj foglalnak el, ellenben Puskin, Turgényev, tehát a haladószellemű orosz írók háttérbe szorultak. Puskin, Turgényev mély társadalmi hatást gyakoroltak volna, így a magyarországi feudális társadalom hivatalos irodalmi képviselői igyekeztek velük *nem* foglalkozni (Puskinnak forradalmi versei nem jelentek meg). A szovjetírókról Kozocsa bevezetésében azt állítja: „A szovjet irodalom nem egy kiválóságát már a második világháború megelőző évtizedekben élvezhették olvasóink, így Ehrenburg regényeit, vagy Májákovszkij verseit". Ez az általánosságban tartott mondat ellentmond a tényeknek, mert Májákovszkijnak mindössze *két* verse jelent meg nálunk 30 év folyamán és Ehrenburgnak ugyan megjelent több műve (A moszkvai sikátor, Jeanne Szerelme, Lasik Roitschwanz mozgalmas élete), azonban Ehrenburgnak ezek a művei nem jellegzetes képviselői a szovjetirodalomnak. Ezekben az években Szerafimovics, Pausz ovszkij, Gládkov, Mákárenkó, Bjednij Gyemján és más szovjetírók nem jelentek meg magyar nyelven és ezt a hiányt igyekszik most pótolni a magyar fordítók tömege, mikor sűrű egymásután publikálják a szovjetírók és költők műveit magyar nyelven.

Feltűnő, hogy az orosz drámairodalmat milyen kevés fordítás képviselte Magyarországon. Elsősorban hiányolnunk kell az orosz Molière Alexándra Osztrovszkij vígjátékainak magyar fordítását: 100 év alatt csak két művét fordították le magyar nyelvre (*Az örvény*, 1941. *Holló a hollóhak*... 1946). Griboljédov *Az ész bajjal jár* c. művét, az orosz drámairodalom remekét megjelenése után csak több mint egy évszázaddal ültették át magyar nyelvre.

Igen nagy feladatok várnak még a magyar fordítókra, mert az orosz irodalomtörténetírás, neveléstudomány nagyjainak műveit, az orosz népmesék és az orosz gyermek- és ifjúsági irodalom legkiválóbb termékeit kell átültetniök magyar nyelvre. Ez az a nagy feladat, amely szláv intézeteink neveltjeire és ösztöndíjasainkra vár. A magyar szellemi élet kelet felé néző kapuját szélesre kell kitárni: az eredményeket át kell vennünk.

ERDŐDI JÓZSEF

SZÍNHÁZ

BESZÁMOLÓ

A színházi évad utolsó két hónapjában mind műsorpolitikai téren, mind produkció dolgában a szegedi Nemzeti Színháznál további haladást tapasztaltunk. A John Tanner s az Idegen gyermek után a jelenlegi drámairodalomnak egy másik reprezentáns alkotása került bemutatásra: Gow-D'Usseau Mélyek a gyökerek című darabja. Az amerikai író a fasiszta faj-ideológiával száll harcba, amikor az Amerikában döntő fontosságú, se számunkra sem érdektelen néger kérdést boncolgatja egy amerikai család történetének keretében. Megdöbbentően, sokszor kegyetlen élességgel mutat rá arra a fonák helyzetre, hogy bár a színes fajok tehetség, műveltség, intelligencia dolgában semmivel sem maradnak el a fehérek mögött, sőt sok

tekintetben túl is szárnyalják őket, a fehérek társadalmában, akik indokolatlan gőggel vindikálják maguknak a felsőbbrendűség jogát, megvetés és emberi jogaikból való kiforgattatás az osztálvrészük. A drámai fordulatokban és konfliktusokban gazdag darabnak különös érdekessége, sőt érdeme, hogy éppen fehér író az, aki saját fajtája elé odatartia az önvizsgálat tükrét s kíméletlenül szemébe mondja az igazságot. Az előadás teljes mértékben összhangban volt a darab szellemével, külön dícséret illeti Moory Lucyt, aki sok intelligenciával és lélektani beleérzéssel formálta meg a szenátorkisasszony bonyolult alakját. Sok finomsággal és drámai érzékkel domborította ki az érzelmi tényezők s a nevelés, a spontán női ösztön s a társadalmi konvenciók összeütközése okozta konfliktust. Gáti Pál ezúttal bebizonyította, hogy nemcsak frivol világfi, vagy cinikus intrikus szerepben tud tökéleteset nyújtani, hanem a néger tiszt figuráját emberi mélységekben járó, valóban tragikus hőssé emelte.

A másik prózai bemutató az orosz vígjátékirodalom egyik leghíresebb és legnépszerűbb alkotását, Gribojedovnak az Ész bajjal jár című darabját vitte színre. Ez az 1824-ben íródott vígjáték az első, amely sajátosan orosz problematikát szólaltat meg. Az orosz földbirtokos-nemesség válságának csírái mutatkoznak benne: a darab hőse, Csackij tipusa a külföldet járt, intellektuális nemesnek, aki megismerkedvén a haladó eszmékkel, nem tud többé beleilleszkedni a cári feudalizmus elmaradott rendszerébe s hazájában gyökértelenné válik. Az előadás híven adta vissza a külsőségekben Európát majmoló cári biedermeier levegőjét, a díszletek s a jelmezek is tökéletesítették az illúziót. A főszereplő Bessenyei Ferenc kitűnően oldotta meg nehéz, sokszor túlságosan elméleti szerepét. Csackij alakját olyanná formálta, amilyennek az író elképzelte: félig kiábrándult, byroni hősnek, ugyanakkor azonban tipikusan és reálisan orosz élettel teli figurának: intelligencia és mély érzelemvilág, éles kritikai érzék és idealista humanizmus nemes keverékének. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Bessenyei Ferenc a szegedi színház egyik legtehetségesebb, legintelligensebb és legsokatígérőbb tagja. Mellette Kenessey Ferenc emelkedett ki az ostoba konformista stréber hálás szerepében, amelyet sok iróniával és karrikírozó készséggel alakított, a többi szereplők is pontosan és lelkiismeretesen tettek eleget feladatuknak.

Operai vonalon mint mindig, úgy most is csak a legjobbakat mondhatjuk. Két hónap alatt ismét két élvonalbeli bemutatót hallottunk; a Troubadour bemutatásával csaknem teljes lett az opera Verdi-repertoárja. Vaszy Viktorról újat nem igen írhatunk: ismét kivételes tudásának legjavát adta s a szereplő együttesből is a maximumot csiholta ki. Lőrincz Zsuzsa ezúttal az öreg cigányasszony szerepében olyan feladathoz jutott, ahol teljesen érvényesíthette kiváló kvalitásait: intelligenciáját, muzikalitását, tömör, érces althangját, prózai színésznőnek is dícséretére váló drámai megjelenítő tehetségét. Mellette kitűnően érvényesült Papp Júlia gyönyörű, kultúrált, hajlékony, mégis erőteljes szopránja; az egyre fejlődő Megyesi Pál, s Érdy Pál nagy rezonanciájú, hatalmas zengésű, sajnos, olykor

orrhangba csapó baritonja. — A Lohengrin bmutatásának a centenáris év kölcsönzött különös aktualitást és jelentőséget, amellett, hogy mint művészi produkció méltán sorakozott fel az emlékezetes tavalyi Tannhäuser mellé. Kevesen tudják, hogy a Lohengrin szüzséje csak részben a Grál-monda feldolgozása s Wagner szubjektív élményvilágának megjelenítése, hanem a 48-as eszméknek hatalmas társadalmi szimbóluma is. Wagner, aki a 48-ás polgári demokratikus ideológiának lelkes híve volt, maga magyarázza meg leveleiben a Lohengrin mélyebb értelmét: Elza alakjában az igazságtalanul elnyomott népet személyesíti meg, míg Lohengrin a felszabadító, akinek azonban buknia kell, minthogy felülről jött s nem a nép termelte ki magából. A nép csak önmagát szabadíthatja fel és válthatja meg, mikor már elérkezett a politikai érettségnek szükséges fokára. — Az előadás méltó volt Vaszy Viktorhoz, — ennél többet úgysem mondhatunk. A nyitány éteri tisztasága, szférikus hangulata vetekedett a legnagyobb külföldi karmesterek előadásaival, de az egész előadás kongeniális módon szólaltatta meg a wagneri mondanivalót. Az együttes tökéletes összhangja nem volt számunkra újdonság, meglepetésként hatott azonban Megyesi Pál hőstenorként való nagyszerű bemutatkozása: Lohengrinje tökéletesen egyesítette a drámai erőt a lírai lágysággal; hangerővel, kulturáltsággal, terjedelemmel egyaránt megfelelt a nehéz szerep követelményeinek. Pócza Ella poétikus, finom Elza volt, hangja is sokat fejlődött tavaly óta, középfekvésű hangjai tisztán csengenek és utólérhetetlen a p i a n ó k kidolgozásában. Turján Vilma démoni, sötét, magávalragadó erejű Ortrudja és Palócz László, ez a széphangú, nagyon tehetséges fiatal baritonista ékes bizonyítékai annak, milyen teljesítményekre képesek művészeink komoly és igényes zenei vezetés mellett. Kassai János nem birta végig drámai erővel Telramund szerepét, Szanati József pedig nehezen tudott megbirkózni Henrik király rendkívüli hangterjedelmet igénylő szerepével. Mindent összevetve azonban ez a Lohengrin-előadás minden tekintetben megérdemelte, hogy a szezon legnagyobb közönségsikere legyen, amihez Abonyi Tivadar stílusos rendezése is nagyban hozzájárult.

Az operett terén szerencsés ötlet volt a János vitéz és a Gül baba bemutatása, magyar nagyoperettirodalmunk igazán elég gazdag ahhoz, hogy ne legyen szükséges idegen forrásokhoz, vagy a nagyon kisigényű modern operettekhez fordulnunk. Mind a két estén kedvünkre gyönyörködhettünk a főszereplő Zentai Anna bájos hangjában, temperamentumos játékában s a régi kedves melódiákban. Ennél többet nem várhatunk egyetlen operettől sem.

SZÁSZ ANNA MÁRIA

KÖNYVEK

AZ ÚJ RÉVAI-LEXIKON

A Révai könyvkiadó kétkötetes lexikona, melynek első kötete januárban, második kötete a napokban jelent meg, az első egyetemes lexikona a felszabadult Magyarországnak. Ez a tény minden esetre már önmagában fogalmat ad arról a rengeteg nehézségről, amellyel szerkesztőinek meg kellett küzdeniök. A régi Révai-lexikon utolsó 1935-ös pótkötetének megjelenése óta az eseményeknek és változásoknak olyan tömege adódott, amilyenre a világtörténelemben is kevés példa akad. De még ahol nem is merült fel új — a lexikonba kívánkozó adalék, ott is éreztetni kell ezt a változást: a hazug, tendenciózus értékelések helyett új és a valóságnak megfelelő méltatásokat kell adni, az eseményeket, a személyeket egy új és haladó világ szemszögéből átértékelni. Magától értetődik, hogy ez a munka rengeteg előkészítést kíván. Ez minden bizonnyal mentené a lexikon hibáit, ha egyéb, mint előkészületlenség nem játszana közre. A Révai-lexikon esetében azonban más is közrejátszott, s ezt éppen a most megjelenő második kötet bizonyítja. Nem lehet pusztán a felkészületlenséggel menteni a lexikon első kötetének súlyos, világnézeti és politikai eltévelyedéseit. Nem valószínű, hogy az a pár hónap, amely az első és második kötet megjelenése közt eltelt, elég lett volna olyan méretű különbség áthidalására, mint amely a két kötet pontossága, megbízhatósága, értéke közt mutatkozik, ha csak a „felkészülés" mozzanata játszik közre. Nem, itt kétségtelenül hozzájárult az első kötetet ért demokratikus kritika kérlelhetetlen szigora és még egy döntő mozzanat. Az tudniillik, hogy a Révai könyvkiadó időközben állami kézbe került.

A lexikon első kötete a demokrácia — így az objektív tudományosság — szempontjából súlyosan elhibázottnak tekinthető. Nemcsak arányaiban, amelyek — például Ágoston és Engels, Dialektika és Egyház címszavak szembeállításában — inkább egy hitbuzgalmi, mint egy általános lexikon követelményeinek feleltek meg. De komoly kifogások hozhatók fel tartalmilag is az egyes, különösen a politikai vonatkozású cikkek ellen. Több oldalról és jogos felháborodással kommentálták a Horthyról szóló cikket, amely elég „objektív" volt megírni azt, hogy „szembefordult mind a legitimizmussal, mind a nyilas szélsőséggel" — de ugyanez az „objektívitás" már nem terjed odáig, hogy azt a sokkal kíméletlenebb és embertelenebb szembefordulást jellemezze, amelynek a demokrácia hirdetői, de főleg a Kommunista Párt voltak szenvedő áldozatai. Eckhardt Tiborról annyit tudunk meg, hogy „külföldön tartózkodik", hasonló diszkrét fogalmazásban értesülünk arról, hogy a hazaáruló, fasiszta Anders tábornok „engedélyt kapott, hogy csapataival Angliában letelepedjék". Baranyai Lipót „a humanisztikus mozgalmak" egyik kiváló kezdeményezője, az Actio Catholica „kizárja a napi politikát".

A második kötet szellemének megváltozását már a munkatársi lista is jelzi. Az első kötetben még ott ékeskedik a munkatársak között, a másodikból nyomtalanul eltünt a derék Balla Antal „ny. miniszter, történetíró", komolyabb és demokratikusabb lett a mű szelleme a sötéten reakciós Moór Gyula professzor úrnak, Pfeiffer főideológusának dicstelen letűnésével, aligha hiány a lexikon szempontjából a zavarosfejű Noszlopi Lászlónak, az MDP-ből kizárt Szalontay Eleknek távozása a munkatársak köréből. Nyilván e változások következménye, hogy míg az első kötetben Léon Blum, mint „a szocialista humanizmus fő elméleti képviselője" szerepel, a második kötet már tudja Ramadier-ről, hogy miniszterelnöki minőségében „híven végrehajtotta az amerikai imperialisták utasításait". Bevin az első kötetben „a munkáspárt egyik legjelentősebb vezéregyénisége", hasonló dícsérő jelzőkkel halmozza el a lexikon Attleet, Crippset is — a második kötet már nem tud Philips Morganról, az angol munkáspártról pedig — Labour címszó alatt közli, hogy vezetői a jobboldalról kerültek ki „akik folyt-

tatták elődeik imperialista politikáját és mind bel- mind külpolitikájukkal a reakció legfőbb támaszai" Az első kötetben De Gasperri is mint jeles antifasiszta nyer halhatatlanságot, a második kötetben Saragatra, mint az olasz szocialista egység megbontójára húzzák rá a vizeslepedőt, aki ,a választások során nem a kapitalizmust képviselő pártok, hanem főleg a szocialisták ellen hadakozott", Schumacherről is, az igazságnak teljesen megfelelőleg közli a lexikon, hogy „a Németország felosztására irányuló angolszász imperialista politika ellenállás nélküli végrehajtója". Az első kötetben még nyilván „kiváló katolikus politikus" lett volna, mint ahogy „kiváló katolikus politikus" az angolszászok másik kiszolgálója, Brüning. A kezdőbetűk, úgy látszik, szerencse a halhatatlanság szempontjából.

A lexikon egyik erőssége a marxi-lenini ideológia címszavainak szabatossága, tömörsége, pontossága. Az első kötetben az egyházra vonatkozó címszókat írták meg ilyen körültekintéssel és szeretettel.

Gyöngéje viszont a második kötetnek is a művészetekre, különösen az irodalomra vonatkozó anyaga. Talán a kiadó elfogultsága játszik közre abban, hogy Márai nagyobb sorterjedelmet kap, mint Déry Tibor és az ugyancsak kurtán-furcsán elintézett Nagy Lajos együtt. Tamási Áron, de még Nyírő József is nagyobb helyet kapnak, mint Tersánszky Józsi Jenő, vagy Zelk Zoltán, a fiatalok közül a lexikon tudomást vesz Rába Györgyről, vagy a meglehetősen jelentéktelen Széchy Jánosról, de nem tud a magyar népi novellairodalom új nagy reményéről, Nagy Sándorról, hogy már meg se említsük azokat, akik az első kötetből maradtak ki: Aczél Tamást, Benjámin Lászlót, Radnóti Miklósról szívesen olvastunk volna többet, s azt se bántuk volna, ha sikerül a lexikon irodalmi szerkesztőjének őszinte véleményét megtudnunk a realizmusról, ezt a címszót azonban csodálatos módon hiába keressük a „Realizálni" és „Réaumur" címszavak közt. De azt se bánnók, ha megtudhatnók, ki felelős a lexikon magyar irodalmi anyagáért. A munkatársak névsora az egyetlen Vojnovich Gézát említi. Ennél a magyar irodalmi anyag mégis csak jobb.

„Nem lehetetlen, hogy a lázas munkában — a szerkesztőség szándéka ellenére — az értékelés és megítélés tekintetében is fordultak elő hibák" — szabadkozik a második kötet végén a kiadó. Mindent összevéve, az új kötetért kevés oka van szabadkoznia. De mit fog csinálni a régivel? Mert nehéz elképzelni, mit kezdjünk olyan információs anyaggal, amelynek alapján A-tól J betűig kiváló haladó szellemek azok, akiknek K-tól Z-ig kezdődő nevű jelvbarátaink mind szemenszedett gazemberek és hazájuk, osztályuk árulói. A hibának kijavítása költséges lesz, de aligha mellőzhető.

KESZI IMRE

FÜST MILÁN: LÁTOMÁS ÉS INDULAT A MŰVÉSZETBEN. (Egyetemi Nyomda.)

Füst Milán esztétikai könyvéről elsősorban azt kell mondanunk, hogy új, hogy sokféle szempontból úttörő munka. „Győzött bennem a tanítómester" — írja az előszóban megokolva, hogy módszeres esztétika helyett miért választotta ezt a formát: az előadások formáját. Úgy érezzük, eltekintve attól, hogy valóban elhangzott előadásokról van itt szó, Füst Milán azt adta nekünk ebben a könyvben, ami legjobban hiányzott a magyar irodalomból: a művész legmélyebb vallomását a művészetről. Már első előadása után azt a vádat kapta egyik hallgatójától, hogy olyan dolgokat mond, amik nem tartoznak a nagyközönség, a laikusok nyilvánossága elé, hogy úgy beszél, mintha csupa leendő íróknak, művészeknek mondaná. Dehát tehetett volna-e másképp? „Mint műélvező — mondja még ugyancsak az előszóban, — sohasem fogytam ki annak csodálatában, amit megcsodáltam, — a titkait kutattam mindennemű remeknek, szűnni nem akaró szomjúsággal: hogy mi hozza a szépséget létre benne s miben rejlik a varázsa." S valljuk be, ez az, ami bennünket is mindig legjobban izgat, másrészt ez az, ami a laikust leginkább képessé teheti a műben való gyönyörködésre.

1.

Mindenek előtt azonban valami rendet kellene teremteni mégis a mondanivalókban, amikor e terjedelemre is hatalmas esztétikai vallomásról akarunk szólni. El kellene talán dönteni, hogy ismertetést kíséreljek-e meg, amely olyan nagy terjedelmet kívánna, hogy

arra bajosan kapnék helyet, vagy egy-két problémát vessek föl vele kapcsolatban? Úgy hiszem, ez utóbbi célravezetőbb lesz. Így mindjárt megvizsgálhatnánk azt a kérdést, melyek a legfőbb problémái, a művészet mely kérdéseire ad elsősorban feleletet? Milyen eszközökkel igyekszik hatni ránk, meggyőzni bennünket? A művészetek minden területére érvényesek-e megállapításai és végül, kit, kiket érdekel ez a könyv?

2.

Nézzük mindjárt az elsőt, habár erre vonatkozólag csaknem teljes tájékoztatást nyújt maga a cím. Különösen ha hozzávesszük Veres Péter analóg kifejezését „élmény és szenvedély", de valamiképpen mégis a mélyére kell nézni mindkettőnek. Meg kell vizsgálnunk, miket mond el a két szó ürügyén.

Látomás = az élmény (valóságélmény) művészi megjelenítése. Ez az élmény, látomás azután természetesen nagyon sokféle lehet s itt tulajdonképpen nem is ez a sokféleség az igazi probléma, hanem annak a művész által való megjelenítése és itt már nincs más út, mint a példa. Példa kell minden fölvetett problémára s éppen a példák megválasztása és elemzése a legragyogóbb ebben a könyvben. Izgalmas, határozottan magávalragadó elejétől végig. Különösen fontos, csaknem központi problémája a kifejezés, sőt a szó érzékletes ereje, mert hiszen mint mindent, a szépséget is, a művészetet is csak érzékelésünkön keresztül tudjuk felfogni. Füst Milán éppen ezért nem esik esztétikájában sem az elvontság hibájába. De nézzünk hát egy példát mi is: „Mi az élettelljesség?" Erre a kérdésre keresi a feleletet. Hogyan?

„Érzékletességről beszéltünk mindeddig s most ezt a szót bátran felválthatjuk azzal a még kifejezőbb szóval: élettelljesség. Mert mit akarunk mi? Képet. S miért akarjuk? Mert életet akarunk. — No, de ha hegyeket ír le valaki? Vagy egy ceruzát? Vagy egy kancsót? Hát a hegyek élnek? vagy a kancsó, vagy a ceruza? A felelet erre csak annyi: egy kitűnő fiatal magyar író, Gelléri Andor Endre azt írta egyszer egy novellájában, hogy valaki kézimunkázik, azt írja tovább az asszony szerszámairól: „acéltűi gyémántpontokkal a végükön sürögtek." Szép ez? Igen. Miért? Mert érzékletes s ezáltal élettelljes..."

Idézhetnénk garmadával a jobbnál jobb példákat akar a megjelenítő erőre, a művészi hitelre, vagy arra pl., hogy a „valóság és művészet nem keverhető össze", hogy milyen tulajdonképpen a képzelet, hogyan tükröződik írásban a valóság, mi minden szükséges ahhoz, hogy egy élmény leírásából művészet legyen? Szól az átélésről, az erkölcsi parancs problémáiról a művészetben, arról, hogy a „boldogság rossz téma", „a szenvedés nagyobb területet mutat", de mi mégis mindenek felett boldogok akarunk lenni. Örömöt keresünk s hogyha már így van, mifélék azok az örömök, amiket nekünk a művészet adhat? Egyéni példán, saját versén mutatja be, hogy a lendület nélkül írt mű nem él, nem művészet, tehát a látomáshoz lendület, indulat, szenvedély szükséges, aminek az eredménye természetesen az lehet, hogy a mű méretei megváltoznak, az élmény, amiből a mű elindult, megváltozik. Sőt talán semmi sem marad meg belőle, de ez nem baj, mert sokkal nagyobb, igazabb érvényesebb igazságok, szépségek származnak belőle, amelyek a művészre is, olvasóra is boldogítóbbak. És a művész ezt akarja. De nemcsak ezt, mert amint látni fogjuk, sok minden hevítheti még. Mennyi praktika kell ahhoz, hogy ez sikerüljön! S akkor még vannak olyan kérdések is, hogy a művész nem mindig a szépet ábrázolja. Van, aki éppen a rútat, a torzat szereti, vagy rettentő jelenetekkel kíhoz, mint pl. Dosztojevszkij a Bűn és bűnhődésben, mikor egy lovacskát rettenetes kegyetlenséggel agyonveret. Ez is okozhat örömöt, vagy valamiféle boldogságot? Nyilván. Valahogy olyanféleképpen van. De miért? hogyan?...

Íme, egy kis mutató a Füst Milán által megvilágított művészi problémák tömkelegéből s ha hozzávesszük azt, hogy a kompozíció lényegére, nagy regény, novella és lírai sajátosságaira is kifogyhatatlanul szuggesztív mondanivalója van, vagy hogy gyakran megkísérli egy-egy művészi feladat megvalósítását a szemünk előtt, azonnal megérthetjük esztétikájának rendkívüli jelentőségét és úttörő újításait.

Ez utóbbi már részben felelet volt a második felvetett kérdésünkre, arra tudnillik, hogy milyen eszközökkel igyekszik hatni ránk? Röviden azt mondhatnánk: a művészet eszközeivel. Példái nemcsak idézetek másnak a műveiből, — sőt leggyakrabban nem azok —, hanem maga által teremtett példák. De nincs-e hát akkor itt valami hiba? Biz-

tos-e az, hogy művészet az, amit a művészet bizonyítására alkot? Hátha csak afféle rögtönzés? Tehát nyiltan és egyenesen: elég nagy művész-e Füst Milán és elég hiteles esztéta-e ahhoz, hogy ezt merje tenni? Ennek bizonyítására vessük talán össze a könyvben a már klasszikus nagyságok (Dosztojevszkij, Shakespeare, Tolsztoj, stb..) műveiből vett példákat a saját példáival. Pl. amit a piros rózsáról írt a szó érzékletes erejével kapcsolatban, vagy egy saját versének boncolását. Van-e szakadás, bomlás a részek között? Nincs? Akkor talán el kell fogadnunk Füst Milán hitelességét a saját példánál is. Sőt, éppen ezek teszik a mű hatalmas dinamikáját, újszerűségét.

3.

Esztétikának, még ha az nem törekszik is teljességre, igénye kell hogy legyen arra, hogy esztétikai megállapításai a művészet minden ágában érvényesek legyen. Legalábbis addig, ameddig a művészeti ág sajátos területe megengedi, ami pedig körülbelül azt jelenti, hogy a művészetek eszközeikben és technikájukban, megjelenési formájukban nagyban különbözhetnek (és különböznek is természetesen) egymástól, de épp abban, ami minden művészet lényegét teszi, az élmény és teremtő lendületben megegyeznek. Ezért bölcs dolog Füst Milántól, hogy — előre elkerülendő, a részletágazatok útvesztőin való kanyargásokat, már a címben azt ragadja meg, ami minden művészetnek lényege, a „látomás és indulat"-ot. Így bár túlnyomórészt irodalommal, költészettel foglalkozik, természetesnek veszszük, hogy ami érvényes az irodalom területén, az lényegében érvényes kell hogy legyen a festészetben, szobrászatban, söt a zenében és építészetben is. Érezhetjük ezt abból is, hogy tételei bizonyításához igen gyakran irodalmi példák mellé a festészetből, vagy szobrászatból vesz bizonyítékokat. Különösen így van ez annál a résznél, ahol a művészet megjelenítési erejéről, művészeti szépről beszél.

Mindamellett nem tagadható, hogy Füst Milánt legközvetlenebbül az irodalom, költészet foglalkoztatja s legtöbb haszonnal, gyakorlati eredménnyel ezen a területen hat. Nem csoda, hiszen Füst Milán író s nem is volt szándékában az általa legmélyebben átélt gondolatok helyett valami tudományosabb, tehát szárazabb könyvet, tudós esztétikát adni a szépségek megértése után sóvárgó közönségnek. S hogy mennyire igaza volt, amikor ezt tette, azt bizonyítja az a lenyűgöző látás, amellyel mindenki olvassa.

4.

Természetesen nem hallgathatjuk el végül azt a kérdést sem, amely mindig gyakrabban jut kifejezésre kritikában és könyvekben, hogy milyen állást foglal el az illető író vagy művész a marxista esztétikával kapcsolatban, amelyről a polgári művészetszemléleten nőtt művészek és esztétikusok, úgy érzik, hogy korlátozni akarja a művészi szabadságot, sőt olyanok is vannak, akik egyenesen úgy látják, hogy — a multtal ellentétben — a politika kiszolgálójává szeretnék tenni. Nos, hát Füst Milán könyvéből éppen az derül ki, hogy mindezek kívülről jött kérdések, amelyeket voltaképp így nem is volna szabad föltenni, mert hiszen lám, az idézett példáknál egyáltalán nem volt szükség arra, hogy téma szerint válogasson, tehát aszerint, hogy mai szemmel nézve milyen témákat látunk progresszívnek, haladónak. Füst Milán nem is veti föl a kérdést, hogy expresszionista, impresszionista, realista, vagy hát milyen is legyen az igazi művészet: művészet legyen!

Hogyan? — kérdezhetnénk — hát Füst Milán megír ma egy- több mint négyszáz oldalas esztétikát anélkül, hogy állást foglalna, vagy hogy legalább érintené a művészeti reakció, vagy progresszió kérdését? Megír egy könyvet anélkül, hogy határozottan állást foglalna a „haladószellemű" művészet mellett?

Igen. Minden bizonnyal. De miért? Hogyan lehetséges ez? Csak azért, mert efféle kérdésekre nem is volt szüksége, ez nem volt feladata, zavarta volna abban a legfőbb feladatának vallott kutatásban, hogy megmutassa, de úgy megmutassa, hogy mindnyájuk előtt nyilvánvalóvá váljon „hogy mi hozza a szépséget létre benne (t. i. remekműben) s miben rejlik a varázsa". — De nem volt szüksége ilyen szavakban külön kinyilvánított állásfoglalásra azért sem, mert egész művészetszemlélete állásfoglalás a realizmus mellett. Állásfoglalása már benne van abban, hogy mi az, amit ő egyáltalán művészetnek tekint és hogy valóság, élmény és művészet között milyenek az összefüggések.

Lehet, talán akadnak, akik mégis azt kívánták volna, hogy mindezekről külön is szóljon, de ismétlem — úgy érezzük,

nem érezte, nem érezhette feladatának a hadakozást s nem is lett volna szerencsés gondolat megbontani a szemléleti egységet szorosan bele nem tartozó kitérésekkel. Csakis a meggyőző erő rovására tehette volna. Füst Milán könyve a „tanítómester" állásfoglalása az igazi haladó művészet mellett.

SERES JÓZSEF

LŐW IMMÁNUEL EMLÉKEZETE. (KELETI DOLGOZATOK LŐW IMMÁNUEL EMLÉKÉRE. Szerkesztette: dr. Scheiber Sándor Budapest. 1947.)

Ebben a *Scheiber* Sándor kitűnő szerkesztésében megjelent *Emlékkönyv*ben a világhírű szegedi rabbi, *Lőw Immánuel* (1854—1944) emlékezetének hódol a magyar és nemzetközi tudomány számos tekintélyének magyar, angol, francia, német és zsidó nyelven közölt tanulmánya.

Illetlen dolog volna e szerény ismertetés keretében Lőw Immánuel kimagasló emberi értékeiről és tudományos érdemeiről beszélni. Egy részletre azonban mégis szeretnénk rávilágítani és ez: Lőw Immánuelnek szülővárosával, *Szegeddel való* kapcsolata. Szegednek sajátos levegője, számos olyan nagyszerű egyéniséget tudott kiérlelni, aki a népi, illetőleg vallási hagyományokhoz való hűségben a humánum egyszerűségét és teljességét tudja mind önmagában, mind pedig élete művében megalkotni. Jól tudja mindannyi, hogy minden magasság föltételezi a mélységet, a modern változó az archaikus maradandót. Erről nem szükséges itt többet mondanunk, elég a szegedi irodalom és művészet arcára pillantanunk. Dugonics András és *Kálmány* Lajos a magyar népismeret nagymesterei közé tartozik. Majd mások fogják méltatni a modern magyar néprajztudomány szegedi kezdeményezéseit, így *Marót* Károly munkásságát. Kevesen tudják azonban, hogy szegedi piarista diák volt a délszláv néptudomány egyik úttörője, *Antunovich* János püspök (1815—1888) is. Úgy tűnik fel, hogy Szegeden a népiségnek szakrális és profán értelmezése, illetőleg művelése valmiképpen egyet jelentett, azt jelenti Lőw Immánuelnél is, aki a zsidó folklore világtekintélyévé vált ugyan, de tudományának messze magaslatain is mindig megtartotta a szegedi szülőföldddel, a népi humánummal való gyermeki kapcsolatait. Nemcsak a Kálmány Lajossal való nemes barátságára gondolunk, hanem főleg népinyelvi érdeklődésének állandóságára, szónoki stílusának szegedi ízeire, aranyjánosi méltóságára is. Mintha a szegedi nép kertészkedő kultúrája is ihlette volna Lőw pályáját, amely aztán egyrészt valami modern zsidó *Physiologus* megteremtéséhez, másfelől pedig a szegedi zsidótemplom kertjéhez, természetkultuszának és alkotó kedvének e jellemző megnyilatkozásához vezetett. Sajnos, annak idején nem kerülhetett sor arra, hogy a szegedi egyetem díszdoktorává avassa. Lőw Immánuel, aki 1911-ben nem akart bécsi főrabbi lenni, mert el kellett volna szülővárosát hagynia, patriárchakorban méltatlan és szégyenletes körülmények között idegenben pillantja meg az örök halmokat.

Tudás és szeretet jellemzi az Emlékkönyv minden sorát. A sok érték közül kimeljük a *szerkesztő* meghatott Lőw-portréját, *Frenkel* Jenő Lőw-bibliografiáját, a szentírástudományi, történelmi és egyéb tanulmányoknak hosszú sorát, egy, többek között *Bernáth* Miklós (Túlvilág a Bibliában), *Gábor* Ignác (A zsoltárok versei), *Heller* Bernát (Berzsenyi), *Szabolcsi* Bence (egy középkori zsidó zenei emlék), *Szemere* Samu (Nietzsche és a zsidóság), *Zsoldos* Jenő (A héber mese jelentkezése a magyar irodalomban), *Túróczi-Trostler* József Realizmus és irodalomtörténet), *Trencsényi—Waldapfel* Imre (Ádám és Ahasvérus), *Rubinyi* Mózes (Makai Emil), *Péter* László (Lőw Immánuel és Kálmány Lajos barátsága) kitűnő dolgozatait. Sajnáljuk, hogy — bizonyára idő híján — nem került sor néhány szegedi vonatkozású cikk megírására. Igy örömmel olvastuk volna Lőw Immánuel Kulinyi Zsigmond társaságában írt kiváló munkájának (A szegedi zsidók Szeged, 1885) modern folytatását, a szegedi új zsidótemplom építéstörténetét, Lőwnek a Fogadalmi Templom felépítésében való buzgóságát, továbbá testvérbátyjának, *Loew* Vilmos newyorki ügyvédnek két kiadásban is megjelent népdalfordításának (Magyar poetry 1899, 1908) méltatását, úgyis mint a Lőw-nemzetség magyar népi érdeklődésének szép bizonyságát.

Kívánjuk, hogy Scheiber Sándornak bennünket, szegedieket annyira megszégyenítő, de egyúttal nagy hálára kötelező buzgalma ne pihenjen meg, hiszen sok feladat van még hátra. Sajnálatos tudományos közviszonyaink miatt Lőw

Immánuel szellemi hatása nálunk még nem eleven. Hiányzik komoly igényű életrajza is. Mi azonban addig is idehaza gondoskodjunk arról, hogy a modern Szeged egyik legnagyobb fiának, aki klasszikus szépségben tudta kifejezni a szegedi lét leglelkét: az embersors földből vétetett realizmusát és metafizikai kitekintését — lakóházát emléktábával, őt magát pedig temploma előtt, szertett fái között szoborral örökítsük meg. Neki ugyan nincs rá szüksége, nekünk azonban figyelmeztetés: emberségünk, magyarságunk, szegedi mivoltunk szüntelen kötelességeire.

BÁLINT SÁNDOR

LUKÁCS GYÖRGY: BALZAC, STENDHAL, ZOLA. (Hungária.)

A marxista esztétika fejlődésének útján újabb lépést jelentenek Lukács György tanulmányai, amelyeket ez a nemrégen napvilágot látott kötet foglal magába. A Theorie des Romans és A történelmi regény után, amelyek általános regény elméleti kérdéseket fejtegettek, ebben a könyvben a hozzánk legközelebb álló s ezért talán legérdekesebb mult, a XIX. század francia irodalmának reprezentáns alakjaival foglalkozik a szerző, hogy műveinek elemzése útján közelebb vezesse a modern esztétikát az irodalmi értékmérő megtalálásához.

A mult század százféle színezetű, számtalan irányban bolyongó irodalmának útvesztőjében igyekszik a szerző tiszta képet teremteni, amikor — a marxista esztétikai szemléletnek megfelelően —, az irodalmi realizmus mellett tesz hitet a naturalizmus egyoldalú álobjektivitása s a pszichológizmus túlzó álszubjektivitásával szemben, ezen túlmenően azonban valóban úttörő munkát végez akkor, amikor megadja az irodalmi realizmusnak egyértelmű, konkrét meghatározását. E definició értelmében a realizmus nem más, mint a teljes ember és a teljes társadalom adekvát művészi ábrázolása, klasszikus képviselője pedig Balzac és Stendhal. E két író regényeinek részletes, mélyenjáró elemzése során mutatja be a szerző az irodalmi realizmus jellemző jegyeit, melyeknek lényege egyénnek és tipusnak, individuálisnak és általánosnak szintetikus ábrázolása s a kor haladó tendenciáinak feltárása. E tétel bizonyítása során Lukács György döntő fontosságú megállapításra jut: az igazi realista író politikai állásfoglalása nincs szükségképpen összhangban spontán művészi meggyőződésével, sőt a kettő sokszor szöges ellentétben áll egymással. Éppen Balzac és Zola példája bzonyítja ezt a legvilágosabban. Az a Balzac és Zola, aki hithű royalista s a Bourbon restauráció leglelkesebb híve volt, politikailag tehát a legreakciósabb irányhoz tartozott, regényeiben — mintegy önmaga ellenére — kristálytiszta pontossággal látja meg és ábrázolja a feudális-kapitalista társadalmi rend túlhaladott voltát és szükségképpen bekövetkező hanyatlását, könyörtelen élességgel mutat rá azonban a bontakozóban lévő ipari kapitalizmus belső ellentmondásaira is s ritka tisztánlátással mutat rá a francia parasztság kétoldalról szorongatott, az arisztokrácia s a falusi kapitalista, az uzsorás által egyaránt kizsákmányolt helyzetére. Ugyancsak meglepő objektívitással rajzolja meg a restauráció-korabeli Páris képét, s a forradalmi polgárságnak a restauráció utánra átmentett generációját, amelyben még elevenen él a forradalom, a felfelé ívelő polgári korszak ideológiája és dicsőséges tradiciója, s nem találván meg eszményei megvalósulását az 1815 utáni társadalomban, meggyőződését és hitét elvesztvén a legkülönbözőbb politikai áramlatok ide-oda sodródó, ingatag játékszere lesz. A valósággal ellenkező politikai meggyőződése nem akadályozza meg tehát Balzacot abban, hogy a valóságot magát a legnagyobb hűséggel ne ábrázolja, művészete tehát joggal érdemli meg a nagy realizmus nevet, ő maga pedig joggal sorolhatóa XIX. század legprogresszívabb írói közé, ellentétben Zolával, aki pártfiiását tekintve, mindenkor a baloldalhoz tartozott, egyoldalú naturalizmusával azonban nem szolgálta a haladást. A naturalista író ugyanis a teljes ember ábrázolása helyett annak csak egysíkú, fiziológiai aspektusát adja, ez a szemléleti mód pedig szükségképpen pesszimizmushoz s az az emberi haladás tagadásához vezet.

A Balzac—Zola-ellentétnek az előbbi javára történő kidomborításával Lukács György alapvető jelentőségű kérdést oldott meg s hozzásegítette a modern esztétikát számtalan bonyolult s eddig — irányelv híján — tisztázhatatlan problémá felderítéséhez. Az általa megadott normatív elv alapján lényegesen könnyebb feladat lesz az irodalomtörténetnek társadalmi alapon történő kiértékelése s ha a részletkérdések kidolgozásában még végtelen sok feladat vár is az irodalomtörténészekre, nagy vona-

lakban s a lényeget tekintve a modern epikus műfajok elmélete Lukács Györgynek evvel az ismertetett munkájával megoldottnak tekinthető.

SZÁSZ ANNA MÁRIA

KOSSA ISTVÁN: DUNÁTÓL A DONIG. (Athenaeum.)

A fájdalomnak, szenvedésnek és embertelenségnek felújítása Kossa István könyve: a 401-es különleges munkásszázad Horthyék pribékjei által történt kipusztításának az elbeszélése. Felvethetjük a kérdést: szükséges-e a háború befejezte után három évvel, mikor az ország szellemi és fizikai munkásai a mult és régmult sebei gyógyításának áldozzák erejük teljes latbavetésével minden képességüket, szükséges-e akkor ennek a barbár korszak hihetetlen gaztetteinek a felelevenítése? Sokan vannak a feledést prédikálók, akik a „társadalmi nyugalom", a „békés lelki átalakulás" megzavarását és meghiúsítását látják minden olyan műben, amely a fasiszta barbárok cselekedeteit idézi föl. Pedig ezek a művek történelmi dokumentumok, egy társadalom kégyetlenül őszinte rajzát adják s nevelői szempontból feltétlenül szükségesek. Kossa könyve a magyar munkásmozgalom vezetői egyik csoportjának a meghurcoltatását és kivégzését adja; egy napló, amely sem írói szépséget, sem szónoki magávalragadást nem hajszol, hanem csöndesen rögzíti azt az embertelenséget, amely fokrólfokra bűnrészesévé tette a magyarság százezreit, cselekvően, vagy hallgatólagos beleegyezéssel. A könyv olvasása közben az olvasó keres legalább egy emberi arcot a hivatalból gyilkosságra kivezényelt hóhérok közt. Nem nagyon akad, kénytelen Kossa bevallani: „Az a néhány kerettag, azokon kívül, akik megmaradtak emberek, akik nem mentek talán soha túl a már megszokott katonai komiszkodáson, inkább a kocsisok közül kerültek ki. Egyszerű falusi emberek, akik tudták, hogy azok, akik fölött most ők az urak, újra felülkerekedhetnek és akkor baj lesz. A paraszt óvatossága tartotta vissza őket attól a bánásmódtól, amelyet talán, ha egyet is értettek, de nem mertek alkalmazni."

Ebben a könyvben a magyar történelmi osztály-nevelte és a kapitalizmus-formálta nemzedék vizsgázik humanizmusból és csúfosan megbukik. Milyen embereket formált ez a társadalmi rendszer? Két alaknak a fölelevenítése elegendő válasz erre a kérdésre. Az emberek tucatjait meggyilkoló és kifosztó, a kivégzettektől elrabolt holmikat hazaküldő Spóner egész nap imádkozik és jajgat, mikor rózsafűzérét elveszíti. A budapest-vizafogói r. k. lelkész a népbíróság előtt védi ezt a sokszoros gyilkost: „buzgó, vallásos ember, aki még a fronton is arról volt híres, hogy az imádság embere." Egyház, hadsereg, tisztviselői kar: az álnokság, a rablás, a gyűlölködés, a nyakbehúzás, a hamis szemforgatás és végül a bűnösök fedezője és védelmezője. Ez az eredménye a kizsákmányolásra nevelő rendszer uralmának. S ez az a hatalmas történeti-társadalmi tanulság, amelyet Kossa István könyve ad, de egyúttal indító arra a magábaszállásra is, a arra a lelki revízióra, az emberi átalakulásnak arra a megindítására, amelyre oly sokan nem hajlandók, pedig ez az, ami az emberiesség felé való megindulás első lépése kell, hogy legyen.

ERDŐDI JÓZSEF

FURULYÁCSKA — CSUPROCSKA. (Az orosz irodalom remekei a magyar ifjúság számára. Összeállítota és fordította Trencsényi-Waldapfel Imre. — Franklin-Társulat.)

Ez a gyűjtemény néhány orosz népmesét és az orosz irodalom legkiválóbb elbeszélőinek és költőinek gyerekek számára íródott vagy gyermekek számára alkalmas műveit tartalmazza. Így került a kötetbe a kimondottan gyermekek részére szerkesztett elbeszéléseken kívül Puskin, Csehov, Tolsztoj, Gorkij, A. Blok, Majakovszkij alkotása. A kötet összeállítója Trencsényi-Waldapfel evvel új szempontot vitt be az ifjúsági irodalomba, mert merészen beállította a kötetbe Majakovszkij versét az ízlések különbözőségéről, vagy Blok „Matrózok éneke" és Lermontov „Vitorla" című gyengéd lírai verseit. A kötet összeállítása ifjúságunk nagy nyeresége, mert a tündérek és csodák elmaradtak az orosz ifjúsági irodalomban és helyükbe már tettek léptek: Nyekraszov „Az iskolásfiú" című verse Lomonoszovot, az archangelszki parasztfiúból lett nagy polyhistort állítja a jobbágygyerekek elé:

„Tehetségben hiány nincs itt,
S hazánk naggyá az teszi,
Hogy nagy embereit mindig
A nép köréből veszi."

Pausztovszkij elbeszélése viszont egy turkmenről szól, aki hitetlenül áll a szovjethatalommal szemben, míg a bolsevikok meg nem építik a Kara-Kumot öntöző nagy csatornát. Így került a kötetbe az orosz irodalom egyik remeke, a dickensi humanizmusú Csehov-elbeszélés Ványkáról, a Moszkvába került falusi gyerek szenvedéseiről. Ványka, a kis suszterinas egy karácsonyestén ír nagyapjának falura, hogy szabadítsa meg a mester kezéből, az inasgyermek munkáját kiuzsorázó pokolból, amelyben rosszabb a sorsa, mint a kutyáé.

Számtalan példán bizonyíthatjuk, hogy humanizmusra és nemes tettekre hívó az orosz ifjúsági irodalom, nem puszta kalandok idegfeszítő és csábító meséje. A kötet összeállításában egyetlen hibát találhatunk, hogy míg a fölvett művek java a serdülő ifjúsághoz szól, addig néhány mese a 6—10 évesek színvonalának felel meg.

ERDŐDI JÓZSEF

VIHAR BÉLA: SZOVJET—JIDDIS-KÖLTÉSZET. (Cserépfalvi.)

Az elmúlt időkig keveset tudtunk a Szovjetunió irodalmi életéről és kevéssé ismerhettük csak a szovjet irodalmat. Ezt a hiányt igyekszik pótolni Vihar Béla avval, hogy a szovjet irodalom egy mind nagyobb jelentőségre emelkedő csoportjának, a jiddis-költők munkásságáról számol be tanulmányában.

Már Gergely Sándor találóan jegyzi meg a kötet előszavában, hogy ez a könyv korántsem lép fel a teljesség igényével; mindemellett mégis „úttörő érdemű a munkája, a vállalkozása anélkül, hogy az ‚első', a ‚kezdés' szokványos gyengeségeit, fogyatékosságait viselné" magán.

Valóban, a kötet a szovjet—jiddis-költészet fejlődését csak dióhéjban mutatja be, aminthogy a célja is ez, — Gergelyt idézve: — „a szovjet—jiddis irodalmi élet egyik jelentős, állandó mozgásban levő szakaszát szemlélteti és magyarázza". Ezt a célt, úgy érezzük, sikerült Viharnak elérnie akkor, midőn az 1917-es évtől kezdve részletesen bemutatja, mint talált egyéni hangjára a jiddis-költészet.

A századeleji dekadencia, mely ezt a költészetet annyira jellemezte, csak a diadalmas forradalom után változott öntudattalteli, egyéni zsidó hanggá, hogy ez időtől kezdve a sztálini irodalmi irányelvet mindinkább magáévá téve alkotó erőként jelentkezzék: „népi formában szocialista tartalmat" adva.

Vihar a legjelentősebb szovjet—jiddis költők — Broderzon, Gofstein, Svarcmann, Fefer, Kvitko, Fininberg, Helmond, stb. — verseivel Gáspár Endre, Kardos László, Komlós Aladár, Radó György, és a szerző saját műfordításaiban szemlélteti a tanulmány keretében elmondottakat.

KÁROLYI VILMOS

BOLDIZSÁR IVÁN: FORTOCSKA. (Cserépfalvi.)

A Szovjetunió még ma is a rejtélyek, ismeretlenségek világa sok ember szemében. Számtalan írást, tanulmányt olvastunk pedig már róla, de sajnos, özönével láttak napvilágot a szemenszedett hazugságokon, tudatos ferdítéseken felépülő cikkek is, amelyeknek csak egy volt a célja: a rosszindulatú propaganda. A mult urainak ugyanis ez a hamis propaganda és ködösítés mutatkozott egyetlen erős fegyverének. Kossuth Lajos mondása ezen a téren is igaznak bizonyult, hogy „hazudni lehet, de az igazság előbb-utóbb napfényre kerül!" Napfényre került a Szovjetunió igazsága is, és ebben — főként ennek népszerűsítésében — nagy része van a „Fortocskának". Fortocska egyébként oroszul kis ablakot jelent és az író azért adta ezt a könyve címének, mert ilyen kis ablakon keresztül pillantott be a Szovjetunió életébe és ilyen kis ablakot nyit a magyar olvasóközönségnek is.

Propaganda-munka! — mondhatnák az örök kételkedők és ellenzékiek, pedig ettől áll a legtávolabb ez a könyv. Az író távol áll attól, hogy bárkire is a saját véleményét erőszakolja rá. Ő csak ott húzódik meg a dolgok mögött, szinte személytelenül, de éppen ez adja meg munkája értékét, ahogyan elénk hozza és bemutatja Moszkva életét. Úgy érezzük magunkat, amint forgatjuk a lapokat, mintha egy társaságban ülnénk Boldizsár Ivánnal, aki minden különösebb válogatás nélkül, a filmfelvevőgép pontosságával meséli el mindazt, amit a szovjet fővárosban látott és hallott. El-

beszélése színes és eleven. Ha becsukjuk a szemünket, mi is ott érezzük magunkat a forgalmas utcákon, a káprázatos metrón, az árúházak, szórakozóhelyek zsúfoltságában. Megismerjük a szovjet élet csodálatos ütemét, a félelemnélküli, nyugodt élet alapjait. Természetes, hogy nem lehet olyan teljes és tökéletes egy ilyen beszámoló, mint valami hosszú tapasztalatokon felépülő tanulmány, de ez cseppet sem ront értékéből. Sőt, a nagy többség számára éppen ez teszi hasznossá, mert azt mutatja be, amit minden ember az első pillanatban megláthat a Szovjetunióban, ha olyan figyelő szemmel jár ott, mint Boldizsár Iván. Bátran állíthatjuk nemcsak hasznos, de érdekes olvasmányt nyújt mindenki számára ez a rendkívül élvezetes, művészi útinapló.

LŐKÖS ZOLTÁN.

VLADIMIR G. KOROLENKO: MAKÁR ÁLMA. (Szikra.)

Korolenko Magyarországon a kevésbbé ismert orosz elbeszélők közé számít. A „Makár álma" három elbeszélést tartalmaz. „A gyilkos"-t, mely a századvég Oroszországának útonállóit, babonás parasztjait sorakoztatja föl, a „Rossz társaságban" címűt, egy elszigetelt kisváros koldusrétegének furcsa történetével és végül a „Makár álmá"-t, egy jakut település félvad pásztorának nagy élményét. A három elbeszélés nem függ össze, mégis egy könyvbe tartoznak, ugyanazok a gondolatok vonulnak végig bennük világos egyszerűséggel s az igényesség követelte sokrétűség tiszteletbentartásával. Mindhárom elbeszélés ugyanannak a világnak részeit mutatja, s mégis úgy, hogy kerek egységként külön-külön is megállja helyét.

Korolenko világa: a századvégi cári Oroszország. Egy hatalmas, szinte a föld többi részével össze sem függő terület, amelyet Nyugateurópához csak néhány író, gondolkozó munkája köt, s amely szinte szuverén törvényszerűségeknek alávetve él, s renoválja egyre omladozóbb díszleteit. A külvilág Korolenkonál is csak arra szolgál, hogy összehasonlíthassa vele a hazai állapotokat, más okból kísérletet sem tesz arra, hogy a határokon túltekintsen. Főoka ennek az, hogy számtalan jelentős hibát fedez fel minden pillanatban saját hazája arcán is, lelkiismeretesen foglalkozik velük, s ekképp a szó szoros értelmében nem jut ahhoz, hogy a tágasabb Nyugateurópa szellemi áramlatain rágódjék.

A „Makár álma" igen gazdag epikájú könyv. Az elbeszélés gazdagsága azonban közel sem öncélú; a tökéletesebb emberábrázolás céljait szolgálja, mert Korolenko a fejlődő, érő és változó emberről készít pillanaképeket. Alakjai semmitől sincsenek messzebb, mint a statikától, Folyton mozognak, egyre újabb tulajdonságaik válnak tisztázottakká s mások tűnnek el ismét. Ez a belső mozgalmasság teszi egyes alakjait önmagukban is feszültekké és meglepőekké; az ember nem tudja kiszámítani, hogyan viszonyulnak az eseményekhez, s mit tesznek majd azok hatására. Mindez nem valami illogikus pszichológiai bukfenc, inkább mély emberismeret, mert az alakok egytől egyig teljesen valószerűek, s belső mozgékonyságuk — csodálatosképpen — csak fokozza emberi hitelességüket.

Ez a fontos jellemvonás az elbeszélésnek nem egy hősét befolyásolja csak. Végeredményben meghatározza a szereplők egymáshoz való viszonyát is, nagyon különössé és egyúttal jól elfogadhatóvá téve a gazdag epikájú történeteket. A dinamikus jellemábrázolás ilyen gondosságából azonban más is következik. Az, hogy az emberek magasra emelkednek környezetükből, az író olyan lényekként bánik velük, akik azzal, hogy embereknek születtek, jegyet váltottak a csak egy-egy-példányban előforduló dolgok sorába, amelyekkel ehhez mért tisztelettel és megkülönböztetett becsüléssel kell közeledni. Korolenko nagyon szereti hőseit.

Ez a szeretet azonban nemcsak az írói gondosság szüleménye, sőt nem is elsősorban az. Korolenko megértő részvéttel fordul népe felé. Érzi a cári uralom rendszerének hatalmas belső ellentmondásait, melyeket csak a méregerős mahorkás pálinka tud eltüntetni az emberek elől, ezért érti meg a részeget. Látja, tudja, hogy a megélhetés milyen nehéz, s hogy az erkölcsi züllés szinte kikerülhetetlen sorsa egész embercsoportoknak: ezért érti meg a gyilkost. Látja, hogy vannak, akiket a létfenntartás lopni kényszerít: s megérti a tolvajt. De akkor, amikor közel kerül a szegényekhez és elnyomottakhoz, egyre messzebbre távolodik az uralkodó osztálytól. Emberszeretete és tiszta humanizmusa gyűlölteti meg vele mindazokat, akiknek részük van abban, hogy

az egyre tűrhetetlenebb állapotok tovább tartanak.

Megfogalmazatlan érzései azonban nem teszik tudatos forradalmárrá. Nem konstruál ideológiát, de látja az összefüggéseket. Azt írja Dobroljubov, a mult század nagy orosz kritikusa „Egy fényes sugár a sötét országban" című cikkében: „Nem gondoljuk, hogy az írónak munkáját egy bizonyos elmélet hatása alatt kell megalkotnia. Felfogása tetszésszerinti lehet, csak fogékonynak kell lennie az igazzal és az élettel szemben. A művészi munka nem azért fejez ki egy ideát, mert a szerző írás közben ezt maga elé tűzte, hanem mert az élet különböző tényei meghatották őt, melyekből az ideá szemmelláthatóvá válik."

Ezek a megállapítások fokozottan vonatkoznak Korolenkora. Valóban nem tűz elveket maga elé, s mégis utat-mutató. Nagyon szemérmes, szégyenlős perspektiva ez, igaz. Mintha röstellené, hogy egyáltalán létezik, mintha az igazmondásnak csak valami kényszerű velejárója lenne. Az útmutatás azonban — akár szégyenlős, akár nem — létezik. S nemcsak politikai, történelmi jellegű. Nemcsak a cári Oroszország elavultságáról beszél. Perspektivát mutat tisztán irodalomtörténeti szempontból is. Útat Gorkij, a fiatalabb kortárs felé. Korolenko után el kellett jönnie valakinek, aki tovább fejti az orosz társadalom kérdéseit, aki mélyebbre néz és határozottabb tanulságot von le. Ahhoz azonban, hogy ez az író eljöhessen, Korolenkora volt szükség.

Munkája hidat jelent a tizenkilencedik század lényegében kisnemesi-kispolgári, s a mi századunk proletár orosz irodalma között. Mint egy mozdulat, amelyre szükségünk van ahhoz, hogy becsukjuk magunk mögött az ajtót.

SEBESTYÉN GYÖRGY

KOMLÓS ALADÁR: IRODALMUNK TÁRSADALMI HÁTTERE. (Budapest Szfőv. Irodalmi Intézet.)

Ma, amikor annyi szó esik, — és joggal — a felelős irodalmi kritika hiányáról, talán nincs aktuálisabb írásmű napjainkban, mint ez a könyv.

Alapvető problematikája: hogyan viszonylanak nálunk a népies irodalmi irányzatok azokkal a törekvésekkel, amelyek az európai nyelvi és irodalmi eredmények gazdagságával akarják megtermékenyíteni a hazai költészetet és szépprózát. A jogosultságot a szerző az utóbbinak ítéli.

Két mintát vetít ki az európai népek társadalmi és kultúrális fejlődésének hátterében. A görög és a római művelődés történetének szerkezetét.

A magyarság, melynek nyelvét a késő századokig csak a műveletlen, írni-olvasni nemtudó tömegek beszélik, nem építheti fel azt a népi hagyományaiból lombosodó gazdag nemzeti irodalmat, ami a görögöknek egészséges társadalmi fejlődésük révén sikerülhetett. Történelmünk nagyobbik felében műveltséget hordozó és fejlesztő osztályunk sem volt. Írástudóinkat az egyház adta, — azt is latinul. A kelet-európai népek történelmi fejlődéséből hiányzott a kulturahordozó polgári réteg, amely népi kulturánkból kibontakoztathatta volna egyetemes szellemi irodalmunkat. S amit később polgárságnak nevezhetünk, idegenekből áll, akik saját kívülről hozott kultúrájukat fejlesztik tovább.

Ezzel szemben a nyugati államok szerves társadalmi fejlődése lehetővé tette ott egy irodalmi élet analóg fejlődését, s így a népek történetének leghaladóbb eredményei kicsapódhatnak a költő mondanivalóján keresztül. Ez magyarázza azt a kölcsönhatásában oly gazdag és termékeny kapcsolatot, mely például Franciaországban eleven társadalmi jelenség volt írók és olvasók között. Nekünk csak íróink voltak, — de irodalmunk nem volt.

A magyar költők — szemben a nyugati „korszakos" költőkkel — „korszakalkotó" költők, akik megfelelő társadalmi kultúrréteg hiányában magányosan kénytelenek lépést tartani a világ fejlődésével. A nép elnyomás alatt nem tud művelődni, lépést tartani a nyugat történelmi haladásával, — a konzervatív és műveletlen nemesség, melyet érdekei és hagyományai katonai és vadászati erényekre nevelnek, osztálya érdekeinek védelmében szembenáll a haladással. Ilyen helyzetben teremti meg például Balassi Bálint egymaga a magyar renaissance-ot. Az ilyen nagy magányosoknak azonban mindent el kell követniök, hogy Nyugat sokfelé ágazó fejlődését magukévá tegyék. Magyar és külföldi értékek termékeny ötvöződése így válik legnemesebb és legsajátabb hagyományunkká. S minden kulturális forradalmunk, Balassitól Zrinyin, Bessenyein, Kazinczyn és a nyelvújítá-

son keresztül Csokonaiig, Vörösmartyig s még azon túl is, Petőfi, Arany, Ady, a Hét, a Nyugat, egyértelmű az európai asszimilációval.

Komlós Aladár rámutat arra, hogy minden szószerinti — s így parlagian értelmezett — népiessége irodalmunknak, kifejezetten ellenforradalmi jelenség volt, s minden esetben szoros párhuzamot tartott a politikai konzervativizmussal (Gvadányi, Dugonics, Kisfaludy Sándor, stb.), amíg a nyugati eredmények fölszívása taszított mindenkor egyet fejlődésében megakadt nyelvünkön és irodalmunkon. Ez a fajta irodalomtörténeti látásmód a nemzetek irodalmának dialektikus kölcsönhatásából, az egyetlen valóságnak megfelelő nézőpontból indul ki s így konkluziói is megvesztegethetetlenül igazak. A végkövetkeztetést mégis az olvasónak, illetve — mivel olvasói írók — az íróknak kell levonni. Ugyanis azt, hogy amit Komlós Aladár kitűnő könyvén végig következetesen nyugatnak nevez, de elvitathatatlanul (és velünk együtt) „szellemi Európát" gondol alatta, ma földrajzilag áttolódott Keletre. A történelmi materializmus, mely biztoskezű Vergiliuszként kalauzolja végig e kitűnő mű szerzőjét irodalmunkon a Halotti beszédtől József Attiláig s még tovább, mindenkor a történelmi fejlődéssel lépést tartó társadalmakban találja meg a virágzó és teljesértékű irodalmat és irodalmi életet, amelyben népiség és műveltség magatartása harmonikus és elválaszthatatlan egységben bontakozik ki. Nem kétséges, hogy ma már társadalom és irodalom teljességre törekvésének ilyen előrehaladott eredményeiért a Szovjetunió és a keleteurópai demokráciák felé kell fordulnunk. S hogy ezt Komlós Aladár fogalmazza meg ilyen: ilyen nyiltan, annak az a nyilvánvaló magyarázata, hogy ez a mű elolvasása s az elmúlt három esztendő tapasztalatai után annyira magától értetődő, hogy kimondása szinte már közhelyként hat.

REMÉNYI BÉLA.

FORRADALOM ELŐTT. (Budapesti tollrajzok és életképek Petőfi korából. Szerkesztette Waldapfel József. — Franklin.)

Budapest régen — vonzó „vezérszó" ez az első világháború óta antologia-szerkesztőink számára. S most, a felszabadulás után, a város szörnyű pusztulását követő újjáépítés idején már nemcsak a hajdani Pest-Buda, hanem a harmincas és negyvenes évek Budapestje is egy régi világot jelent számunkra; elmult világba kalauzol minket Szerb Antal „Budapesti kalauz"-a, Devecseri Gábor „Budapest tündérváros"-a, vagy Tóth Eszter „A szeretett város" c. verssorozata. Hangulatképek ezek, — utcákról és házakról, hídakról és sokpadú kertekről, — mindarról, ami miénk volt s ami magunk voltunk egy kicsit: regényes vagy hétköznapi emlékek fűztek hozzájuk, gyerekkorunk vagy fiatalságunk éveiből, egyes hónapjaiból és napjairól, — s ami független volt a „politikus" világtól, a 44-es összeomlást érlelő, barátságosra kendőzött arcú évtizedek éveitől, hónapjaitól, napjaitól. A „mi Budapestünk" olyan természetesen a mienk volt, hogy erőszakkal kellett ráébreszteni minket, nehogy elfelejtsük: ráébredtünk a város pusztulásakor, bűntudattal és nosztalgiával: talán nem szerettük eléggé, — s nem elég „romantikusan" szeretni: magunknak kell újjáépítenünk. Úgy, hogy ne ébresszenek rá értékére borzalmas meglepetések soha többé.

A régi Pest-Budára vonatkozó ismereteink anyagát írott és képes dokumentumok nyújtják. Ezt az anyagot az anthologia-szerkesztők különféle szempontok szerint használták fel. Rexa Dezső Pest-budai képeskönyvetskéje egy 1837 és 1847 közt megjelent műlap színes képeit kíséri szövegével: hogyan mulat a pesti polgár az év tizenkét hónapjában. Trencsényi Waldapfel Imre két anthologiát állított össze: „A régi Pest-Buda" c. gyűjteménye Budapest fejlődését pillanatképekben mutatja be külföldiek leírásaiból: Bertrandon de la Brocquiere lovag 1433-as beszámolója kezdi a kötetet, az utolsó szemelvényben pedig Andersen, a dán meseíró szemléli Pest Budát Gül Baba sírjának bástyájáról. A „Pest-budai Múzsa" viszont 150 év költészetében tükrözi szeretett városunkat. A külföldi utazó friss érdeklődéssel, éles szemmel nézi a fővárost, de megfigyelései nem hatottak annak fejlődésére, a lakosok nem szereztek róluk tudomást, — a költők pedig, szubjektivitásuk folytán, inkább kifejezik a budapestieknek a városhoz fűződő érzelmeit, mintsem nevelnék őket. Waldapfel József centennáris anthologiája a városábrázolás leghitelesebb módját választja. A forradalom előtti Buda—Pestet teljes hossz- és keresztmetszetben

mutatja be, egykorú írásokkal: hírlapi tárcák, újságok fővárosi rovatai szólalnak meg a harmincas évekből, majd a divatlapok népszerűsödése által meghonosodott új műfaj képviselői: az életképek. Ezek nem csupán a vidéki olvasók tájékoztatására és szórakoztatására szolgáltak, hanem finom iróniájukkal, humoros hang mögé rejtett szigorú bírálatukkal hatással voltak a főváros népére is, polgáraira és nemeseire, hatottak a közvéleményre s bizonyos mértékig irányították azt, — tehát közvetve az eseményeket is. A cenzúra nem igen figyelt rájuk. Ezekből az írásos „metszetekből" ismerhetjük meg leginkább fővárosunk arcát, fejlődésének forrpontja előtt. A szövegeket Waldapfel József egykorú rajzolt metszetekkel és fényképekkel illusztrálja.

Waldapfel József „Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből" c. munkájában bemutatta az irodalom fejlődését az egyetem Budára költözésétől a Magyar Tudós Társulat megalakulásáig. Itt figyelhettük meg az időszaki irodalmi almanachok születését, s találkoztunk a későbbi tárcák és életképek egyes íróival is. A „Forradalom előtt" c. antológia darabjai stílus- és műfajtörténeti szempontból is érdekesek. A tárcaíró néhol az érdekkeltés kezdetleges eszközeit igyekszik tökéletesíteni s nevelő szándékát általuk — érvényesíteni, — így pl. Nagy Ignác, vagy Frankenburg; mások tökéletes stílusparódiákkal lepnek meg minket; legjelesebb ezek közt Gaal József. Reális szemléletével kitűnik Lakner Sándor, meleg emberi hangjával Garay. De sajnos, e könyv ismertetése során nem térhetünk ki mindenik fővárosi rovatvezető és életképíró jellemzésére; reméljük azonban, hogy indítást ad Waldapfel gyűjteménye fiatal irodalomtörténészeinknek a magyar életképek és a magyar tárca életrajzának megírására.

A szerkesztő szemelvényeit tárgyi szempont szerint válogatta össze: célja volt minél teljesebb képet adni a város és lakóinak életéről. Először a városban, majd külvárosaiban járunk körül, figyeljük az utcák és a járókelők arcát: a pesti élet eleven forgatagában megismerjük a németbeszédű polgárt, a nagyhangú nemest és a párisi elegánciájú arszlánokat, a finom kisasszonyokat és lökdösődő kofákat Aztán külön bepillantunk az egyes embertípusok, foglalkozási ágak képviselőinek életébe: ilyen a háziúr és a szobaúr, a szobalány, az invalidus, a városi hajdú, — a kávéházak látogatása során diákokba ütközünk s alkalmunk van magatartásuk megfigyelésére, — de nem kerüli ki figyelmünket a pincérek kiváltságos osztálya sem. A gyárak népe még nem alkot számottevő réteget a város lakói közt: az ipari fejlődés a manufaktura átmeneti állomásán keresztül tart a nagykapitalista gyáripar felé, s a most fellendülő ipari élet, a kezdődő kapitalizmus korlátlan lehetőségeivel szemmelláthatólag urrá lesz a céhrendszer fölött, melynek fejlődését gátló visszásságait helyesen látja és méltán ostorozza Nagy Ignác.

— Az utca életének jellegzetes figurái sajnos még napjainkban is ugyanazok, akik száz évvel ezelőtt voltak, — de a múlt század első évtizedeiben a pesti polgár nyilván szükséges rossznak tartja eme elhanyagolt exisztenciák létezését: ilyen a tejárúsnő és az újsághordó, az inasgyerkőc és az utcaseprő fiú. A kávéházakban forrongó ifjúság azonban jól látja és ismeri városát: tudja, hogy fejlődése a feudális rend keretein belül nem vehet helyes irányt, hogy csak radikális reformok tehetik Buda-Pestet osztrák gyarmatvárosból az ország igazi fővárosává, a német polgárok otthonát igazi magyar várossá. Ezt a radikális, forradalmi szemléletet tükrözik a tárcák és életképek, s ez a szemlélet a máig is negyvennyolcasnak mondott világnézet alapja.

Waldapfel József utószavából megtudjuk, hogy ennek az antológiának 1943 karácsonyán kellett volna megjelennie, nagyobb méretekben, „Amikor Petőfi járt itt" címen. Követte volna ezt a kötetet a mostani centenáris évre a forradalom és szabadságharc-korabeli főváros bemutatása. Ez a kötet késve bár, mégis a legjobbkor jelent meg: ma is a fiatalság kezében van a város jövője épúgy, mint az országé. Sokra tanít minket ez az érdekfeszítő olvasmány, — s várjuk az egykor tervbevett második kötetet: a méltó folytatást.

KERÉNYI GRÁCIA

B. FARRINGTON: A GÖRÖG TUDOMÁNY TÖRTÉNETE. („Neues Österreich" kiadása, Wien, 1948.)

Az angol Benjamin Farrington marxista klasszikus-filológus és jelenleg a swanseai egyetem tanára. Nevét a filológia délafrikai bennszülöttek régi irodalmának összegyűjtéséről, Vesalius és Boerhave kiadásáról, valamint ókori

művelődéstörténeti műveiről ismeri. Az oxfordi egyetem kiadásában megjelent „Science in Antiquity" c. munkája görög vonatkozásainak részletes és új szempontok szerint való kidolgozása tulajdonképpen jelen munkája: „Die Wissenschaft der Griechen". A könyv a görög tudomány történetét tárgyalja Thalestől Aristotelesig, párhuzamosan ennek a tudománynak a reánk vonatkozó mai jelentőségét is. A görög tudomány kialakulási lehetőségének ismertetését a préhisztorikus idő gazdasági fejlődésének felvázolásával kezdi. Munkája az aristotelesi görög természetszemlélettel zárul, végig kielemezve a természettudományos gondolkodás fejlődését kialakító, sőt az esetek túlnyomó részében megszabó társadalmi struktúrát és gazdasági organizációt. Az új könyv a görög előtti fejlődés vonalát csak érinti — hiszen a Science in Antiquity idevonatkozó gondolatmenete nagyon is részletes. Mégis kitűz és bizonyít egy jellegzetesen materialista és dialektikus tételt: az ifjabb kőkor gazdasági forradalmában, azaz az új termelő eszközök, így pl. az éknek, a primitív gépnek az alkalmazásában látja az embernek egyik első, az őt körülvevő természet „leigázására" irányuló törekvését. És ez a forradalmi állapot az ember öntudatosulási folyamatának — Trencsényi Waldapfel Imre szavait idézve: „az ember természetadta lehetőségei szabad kibontakozásának" az első kimutatható lépése. Farrington szerint a jövő iskolájában a világtörténelem tanítását két jellemző — fel lehetne ezzel kapcsolatban vetni: a termelőeszközök törvényszerű váltakozásának és fejlődésének dialektikáján alapuló — forradalom köré kellene csoportosítani: az ifjabb kőkor gazdasági forradalma az egyik, a XVIII. század ipari forradalma a másik. A görög tudomány főperiódusainak bemutatása előtt még a keleti tudomány nagyvonalú lépéseiről is megemlékezik. Az ion kezdetek után részletesen szól a miletosi iskoláról és Herakleitosról. Utóbbi és éppen a dialektikus gondolkodás számára sokatmondó vonatkozás kidolgozása azonban oly ötletszerű, hogy a nagy perspektívát magábafoglaló probléma explikációja még a könyv nagyon helyesen kitűzött keretének természettudománytörténetet kereső és produkáló irányvonalától is elmarad. Viszont finom elemzéssel fejti ki azt a hallatlanul érdekes szellemi folyamatot, mely a görög filozófia kezdeti korában exisztáló természettudományos gondolkodás segítségével a görög filozófia későbbi kialakulásának az emberi gondolat történetében, a hatásait is tekintetbevéve, egyedülálló helyet biztosít. Pythagoras „számfilozófiájával" kapcsolatban tárgyalja a vallási elem bevonulását a görög filozófiába és a matematikai univerzum létezését. Parmenides, Empedokles, Anaxagoras, Demokritos atomelmélete. Hippokrates orvostudománya, az „empirikus tudomány" görög igénye: ennek jelszava pl. orvosi vonalon a „méregkeverő helyett orvost", végül az, hogy hogyan állította ezt az új ismeretmasszát és tudást a görögség az egyetemes emberiesség szolgálatába: útjelzői annak az útnak, melyet a görög gondolkodás integráns részét jelentő természettudományos gondolkodás fejlődése — és ennek kimutatása Farrington munkájának célja — a görögöknél megtett. A sokratesi idők társadalomvizsgálata segíti el az angol tudóst szofisztikai szemléletéhez. Ennek eredménye Platon és Aristoteles elmarasztalása árán „az igazi szofisztika" pozitív kiértékelése.

SEBŐK LAJOS

MÁNDY IVÁN: FRANCIA KULCS. (Új Idők.)

Amikor látszólag nem történik semmi, az élet akkor is lehet csupa esemény. A lélek síkján játszódó belső történés is feszültséggel tölthet meg egy regényt, de csak ha kivetítve, külső megnyilvánulásaiban ábrázoljuk. A regény nem képzelhető el a tér és idő érzékelhető megnyilvánulása, a változás nélkül. A változatlanról is lehet írni, de csak úgy, hogy beállítjuk a változók közé. Akik ismerik Mándy művészien fölépített, olykor tökéletes novelláit, azok ebből a könyvéből elsősorban ezt kénytelenek megállapítani: az író szándéka a Francia kulcsban tisztázatlan. Ez a mű nem novella és nem regény. Éppen az a legfontosabb hiányzik belőle, ami regénnyé tenné: az élet olyan megragadása, amely akár külső, akár belső változásokon keresztül, határozott lendülettel határozott cél felé törne. Ne hivatkozzék itt senki Krúdyra, hogyhát ő is eseménytelen és Mándy nem is regényt akart írni, legalábbis nem a megszokott értelemben véve. Mándy könyvének eseménytelensége egészen más, mint a Krúdy írásoké. Krúdynak

sokmindent pótló képzelete van és egy állandó benső történést feltételező állapota: az emlékezés. Az emlék kezdete és végpontja között mindenesetre szükségszerűen van valami átmenetféle, tehát valami változás, még akkor is, ha ennek fuga-szerű visszatérése a változatlanság érzetét kelti bennünk. És ez a lényeges: *bennünk,* az olvasókban milyen nyomot hagy Mándy írása? Nem könnyű erre válaszolnunk. Mándynak is van képzelete és van egy állapota. Képzelete valósághoztapadó s ez még nem baj, de ugyanakkor óvatos is, fékezi önmagát és korlátozza saját áradását Ez már viszont néha baj bizony. Mert mi is a benyomásunnk a Francia kulcsról éppen emiatt? Az, hogy részlet. Nem érezzük eléggé egésznek, teljesnek, hiába zárul le hangulatilag azzal, hogy a főszereplő, kisfiú különváltan élő szülei újból öszeköltöznek. Ez kevés ahhoz, hogy maradandó élményként éljük át. Úgy tetszik tehát, megtaláltuk a könyv legfőbb hibáját: nem ad elég erős élményt mint egész, a részlet-élmények is elhalványulnak. Nézzük csak: egy szálloda bomlik ki előttünk a ködből, (a ködös, foltokban-látás Mándy legfeltűnőbb sajátsága) amolyan kopott garniszálló, vagy hasonló, és a szállodában különféle alakok. Méghozzá, ismerjük el, precizen és érzékletesen megrajzolt alakok: biztos életcél nélkül lézengő felemás figurák, facér színészek, zughírlapírók és egyéb kétes exisztenciák. Noha Mándy képzelete jobbára csak az anyag művészi alakítására szorítkozik és alakjait ezenkívül némi ködrétег is választja el tőlünk, mégis élővé tudja őket tenni — de vajjon elég-e ez? Elég-e az, hogy kitűnő emberformáló erővel egy viszonylag ismeretlen területen jár az író? Mert előzménye igazán alig van: Nagy Ignác a Torzképekkel és a Magyar titkokkal, vagy később Molnár Ferenc a Liliommal: a romantika és a giccs. Mándy a külváros veszélyes talaján úgy mozog, hogy nemcsak kikerüli ezt a két veszélyt, hanem még az egyszerű realitáson is túllép és egy mélyebb valóságélmény felé mutat. De újra kérezzük: elég-e ez? Apró és remek színioltok, ezúttal egy kisfiú, a „szerkesztő úr" fia, Feri szemén át, hol tompább, hol élesebb fénnyel, szürke hétköznapok egymásutánja kis örömökkel és kis bánatokkal, finom pszichológia, amelynek legnagyobb erénye a megjelenítés, a félszavakban, mozdulatokban, belülről ábrázolt lelki folyamatok friss élményszerű ránkhatása, látszattagolatlanság ellenére is szigorú kompozíciós gond — minden messzebbre mutató igény nélkül. Mándy a novelláiban máris olyan jelentős írónak bizonyult, hogy talán éppen ez az oka, ha a Francia kulcs minden részletbravúrja mellett is kielégítetlenül hagy minket. Novelláiban meg tudta találni azt a szintézist-jelentő, egységes és magávalsodró erejű témát, ami hosszabblélekzetű írásnál még cserbenhagyja. Levegője van és alakjai vannak, kidolgozott technikája, de hiányzik nála az az alapvető probléma, amihez viszonyulhatna életlátása, ami nemcsak érdekessé, hanem erősebben élménnyé is tenné a Francia kulcsot. Ha idáig eljut — és ennek reményében mondtuk el kifogásainkat —, akkor még nagyon sokat várhatunk Mándytól.

SZABÓ EDE

RÓNAY GYÖRGY: A REGÉNY ÉS AZ ÉLET. (Káldor György, 1947.)

Nehéz lenne ennek a könyvnek a műfaját röviden meghatározni. A magyar regényirodalom története, részletes tartalmi ismertetésekkel — mondjuk, az első átlapozás után —, de bárhol beleolvasunk, érezzük, hogy nemcsak irodalomtörténet, de éppannyira irodalomelmélet is, irodalomszociológia és esztétika, stílustörténet és stílustélektan. Ez a műfaji körülhatárolás, egyben értékelés is: a könyv lényegesen többet ad, mint e műfajok *külön-külön,* vagy akár egymásmellé fűzve, mert Rónay könyvében mindez egyéni szintézisbe jut: az irodalomelmélet különböző ágai, a hatalmas adatkészlet és az egyéni észrevételek gazdagsága kerek egységgé rendeződik élvezetes stílusában. De a könyv organizmusa, belső aránya mégsem az író egyéni stílusából következik elsősorban, hanem elméletírói *módszeréből,* amelynek legszembetűnőbb vonása, hogy mindig a tárgyalt műből indul ki, abból bontja ki tételeit, nem bonyolódik a felvetődő összehasonlítások kitérőibe, a szövegelemzések, idézetek nála *nem előre kitervelt* és megfogalmazott törvények igazolására valók.

Ezt hangsúlyoznunk kell, mert az utolsó évtizedekben, nyilván a szellemtörténeti iskola epigonjainak írásaiban elszaporodtak a tárgyi alap híján levegőben lógó elméletek, amelyeket csak a látszat kedvéért „támogatott" néhány adat és érezni lehetett, hogy minden fá-

radság nélkül bármelyik tétel fordítottjára is találnánk dokumentumokat. Ezekkel a munkákkal együtt szinte babonaként terjedt a pozitív adatok és mindennemű szövegelemzés, vagy összehasonlítás lebecsülése. Irodalomelméletünk már túl van ezen a betegségen, a szellemtörténeti módszer legkiválóbb képviselői többnyire mentesek is maradtak tőle. Ujabb irodalomtörténetünk — elsősorban a marxista oldal — sok vonatkozásban rehabilitálta a „pozitivizmust", természetesen elhatárolva magát a multszázadi, saját adathalmazában elvesző pozitivizmustól. De mindez csak a legújabb művekben nyert megfogalmazást, jórészt nem is könyvekben, csak kis olvasótáborral rendelkező folyóiratokban és az olvasóközönség, *főként a diákság körében* tovább terjed ez a babona — elsősorban azért, mert *kevés fáradtsággal*, kevés olvasással ígér eredményeket. Rónay könyvének így pedagógiai missziója is van: (könyvét elsősorban tanároknak és diákoknak ajánlja), *a regények bemutatása részletes tartalmi elemzésből indul ki.* Az 52 regény ilymódon történő bemutatásával minden módszer-propagálásnál eredményesebben bizonyítja, hogy törvényeket, következtetéseket csak becsületes elemzésből vonhatunk le.

Tartalmi elemzései elsősorban abban különböznek diákkorunk hirhedt regény-kivonatos füzeteitől, hogy azok többnyire végképp elvették a diák kedvét „kivonatolt" regények elolvasásától, Rónay könyve pedig *élményi közelségbe hozza* a műveket és az írókat. Ezt részben a stílus elevenségével éri el, másrészt azzal, hogy már a tartalmi ismertetésekbe is esztétikai, irodalomszociológiai észrevételeket és kritikai megjegyzéseket sző. Egy-egy író portréja már ebből az egyéni módszerrel előadott tartalmi elemzésből is jórészt kialakul és a tartalmi kivonatok után néhány bekezdésnyi összefoglalás teljesebbé teszi az írók arcképét és a kor rajzát, amelyben a regény megszületett. Ezekben a fejezetekben egykorú regények és regényalakok összehasonlításával, néhány soros idézetekkel: kortársak feljegyzéseiből, írók vallomásaiból, versekből és naplórészletekből, a korabeli kritika állásfoglalásából *valósággal elénk varázsolja egy-egy kor atmoszféráját* és a bemutatott mű helyét, szerepét saját korában és társadalmában. Olvasták-e, befogadták-e vagy elfelejtették? A 67-es kiegyezés utáni társadalomról írja: „Ez a közönség épp oly kevéssé érthette Kemény Zsigmondot és Arany Jánost az irodalomban, mint Deák Ferencet a politikában; de nem értette igazában azokat sem, akiket emezek ellenében bálványozott: irodalomban Petőfit, politikában Kossuthot. Mindkettőt átalakította a maga romantikus illuzionizmusának képére és hasonlatosságára. Petőfit már-már földreszállt félistennek s ugyanakkor duhaj garabonciásnak látta, Kossuthot holmi legendák ködébe vágtató kuruccá, halhatatlan Csabavezérré álmodta át; s ezzel egyszeriben semlegesítette művük és tanításuk minden olyan mozzanatát, amely önbírálatra, mély társadalmi reformra és életformánk gyökeres átalakítására sarkalt volna, s amely természetesen szöges ellentétben állt minden nemesi illuzionizmussal. Így sikkadt el ebben a szemléletben Petőfi hiteles népiességi, így Kossuth nemzetiségi programja."

A könyv több fejezete történelmi és szociológiai szemléletünket is új meglátásokkal gazdagítja (pl. a szabadságharc leverését követő passzív rezisztencia szellemes megfogalmazása). Ahol a szociológiai módszer már nem elegendő, pszichológiai úton közelít meg egy-egy magányos zsenit: Kemény portréja irodalomtörténetírásunk legmélyebb elemzéseihez tartozik. Sikerül bebizonyítania, hogy Eötvöst, Keményt és a többi klaszszikust csak azok tartják olvashatatlannak, akik meg sem kísérelték elolvasásukat. Seregszemléje ezzel a két klaszszikussal indult, 32 írót mutat be, az élők közül hármat: Füst Milánt, Tersánszkyt és Kassákot.

Több elfelejtett írót ás elő, de velük szemben is objektív kritikát gyakorol: minden felfedező pátosz nélkül állítja elénk Asbóth János, Toldy István, Iványi Ödön, Justh Zsigmond, Szini Gyula, Lovik Károly, Török Gyula és Cholnoky László műveit.

Rónay könyve bizonyság arra is, hogy az alaposság még nem vaskalaposság és a tudományos lelkiismeret és precizitás nem nyomja agyon a felfedező és újjáértékelő indulatot. Ha Rónay könyvéből szemelvényesen kiválogatnánk egyéni felfedezéseit, újjáértékeléseit, egy egész kis kötetet tölthetnénk meg: ahogy a magyar társadalom dekomponálódása és a magyar regény regionálizmusa között párhuzamot von, a Kaffkáék és Krudyék időérzékéről és zeneiségéről szóló fejezetek jelentősen gazdagítják és módosítják eddigi irodalomszemléletünket.

VARGHA KÁLMÁN

TERSÁNSZKY J. JENŐ: EGY CERUZA TÖRTÉNETE. (Révai.)

A ceruza, melynek története ezúttal Tersánszky jóvoltából, illetve művészi ihletéből kifolyólag kitörülhetetlenül bekerült a magyar irodalomba, Feldmann Adalbert közlegénnyel került ki 1918 tavaszán az akkori világháborúba. Feldmann Adalbert közlegény pedig iszonyú gazdag kereskedő volt Bécsben, s nem csoda hát, ha már vele kapcsolatban is olyan eseményeket tud elmondani nekünk ez a ceruza, ami legalább is — nem mindennapi. Olyanok ezek az események mindenesetre, amelyeket nem lett volna tanácsos 1945 előtt elmondani regényben. Pedig Tersánszky megírta már húsz évvel ezelőtt. Azt mondta el benne a frontról, a front mögötti életről, amit gondosan igyekeztek elleplezni a hivatalos körök. Persze, tévedne az, aki ezek alapján a front mögötti panamák vagy diplomáciai manőverek nagy, átfogó képét várná. Nem, ez nem Tersánszky-féle téma lenne. Ilyesmire ő nem vállalkozik. Jó humorú, de csípős és rendkívül találó érintése a dolgoknak, sokszor csak mellékalakok jelentéktelennek látszó fölbukkanása vezet az izzó és izgalmas kérdések középpontjába. Gondoljunk a „hencegő öreg bácsi", a dandárparancsnok megjelenésére és a tisztekkel folytatott tanácskozására a fronton. Mélyebben alig lehetett volna érzékeltetni az egész harctéri helyzetet, a háborús világpolitikai helyzetet, mint Tersánszky ebben a jelenetben, a dandárparancsnok néhány oldalas hencegésében teszi. De nem kevésbbé jellemző az sem, mikor meglepetésszerű díszszemlére állítják a lövészárokbeli legénységet. Áznak egy teljes napig, csak azért, hogy a királyi „Fenség" autóval, esőcsuklyásan elroboghasson sorfalaik előtt. A céltalan háború minden keserűsége, haláltánca benne van ebben a regényben.

A ceruza ürügyén aztán sok minden egyéb is történik. Megismerjük az emberek legbenső ügyeit, érzéseit, indulatait. Rendkívül érdekes szerkezetileg figyelni a regényt. Előbb keretnek, keretes regénynek látszik, de azután kitűnik, hogy a ceruza itt a belső összefogó erőt képviseli. Mégpedig igen reális és elhihető módon. Olyan elcsépelt, egyébként közhelynek minősülő véletlennek is hitelességet ad, mint pl. Kabarcsik Gyula csodás megmenekülése a haláltól s ebben eleven, új részleteket kapcsol be szervesen az események sorozatába. Mert a ceruza vándorol. Elvesz, megkerül, új gazdájával kapcsolatban az események más oldalról való megvilágítására nyílik alkalom. — „Nem hiszem, hogy irodalmi műnek minden korban meg ne maradnának az értékei" — mondja a szerző az utószóban s igaza van. Még aktualitásai sem vesztek el, sajnos, mert a második világháborúban — kicsit módosult formában, de lényegében ugyanazt tapasztalhattuk.

SERES JÓZSEF

SÁSDI SÁNDOR: EGY ASSZONY ELMEGY. (Dante.)

Mozgalmas és kétségtelenül olyan ez a regény, mely apró kis fölkiáltásokra készteti az olvasót: milyen szép! Hogy is jut eszébe így jeleníteni meg pl. az őszt: „november elején megint kisütött a nap. Már csak az akácfa ágán látszott valamelyes falevél és az is annyit ért, hogy semmit." Vagy mindjárt hozzá a tavaszt: „A malomkeréken olvadozott a hó, a házereszen soványodtak a lecsüngő jégcsapok, a kúttető rehült fájára rászáll egy kéktollú madár." Attól, aki így ír, nagyon sok szépet, boldogítót vár az ember. És hozzá nem is hiába, mert lám Sásdi Sándor képzeletében az erdő kopasz fáinak zúgása úgy hallatszik, „minha szárnyas kísértetek futkároznának közöttük" s a kakas, akit karácsonyra akar levágatni Molnár Annus, de aztán nem akadt, aki a nyakát elvágja, „visszakerült a rosta alá, darabig lármázott, akkor elhitte, hogy örökké élni fog". — De a szerelem, az érzéki szép területe sem marad el sem finomságban, játékosságban, sem realista hitelességében.

Nem maradhat, hiszen a regény főtémája valamiképpen ez. Molnár Annus, a fiatal özvegyasszony munkába, futkosásba öli özvegységét. (Jó alkalom az írónak, hogy mozgalmasan mutassa be a tájat és a személyeket.) De hiába öli, mert azért mégis fiatal, és veszélyes dolog özvegy fiatalasszonynak lenni. Lám, még az öreg Varga-papával szemben is, akitől nem szép ugyan már hogy ilyesmit cselekszik, de mégiscsak ránéz és úgy néz és szól is, hogy „ha tagadja, ha nem: jó volt ez a tekintet, érintésnek is beillett, olyan volt, mintha a szoknyája alá nyúlnának". Nagyon jellemző ez a pár sor a regény hősnőjére, Molnár Annára, ki ellenáll érzékiségének. Tudatosan, vagy

ösztönösen. A hitelességet férje, Mihály folyton visszatérő emlékezete adja hozzá, meg a tehénnel, kutyával való bíbelődés. — De aztán megjelenik az uraság s itt kezdődik nemcsak Anna, de a regény életében is az első törés. Az uraságot nem akarja Annus, sőt fél is tőle: uraság, de nem tudja mégsem megőrizni magát. Aztán Anna megöli az uraságot. Késsel vágja el a nyakát s ez a gyilkosság igazán meglep. Nem, egyáltalán nem következhetett volna be abból, amit eddig láttunk. Semmi komoly alapja, hitele nincs is ennek a cselekedetnek.

És sajnos, ettől a cselekedettől kezdve maga az egész regény bizonytalanná, hogy úgy mondjam hitelétvesztettté válik. Timótnak, a vándornak a rajza ugyan nagyszerű, talán legsikerültebb alakja az egész regénynek, de ahogy Molnár Annus viselkedik a gyilkosság után (mintha semmi sem történt volna), vagy az akkori társadalom az eltűnt uraságban kapcsolatban (mintha nem is keresné senki), végül ahogy mégiscsak jönnek a csendőrök, hát ez bizony nagyon indokolatlan fölépítése az eseményeknek. Aztán azok a parasztok! Mintha nem is társadalomban élnének, hanem mindentől elzártan valami völgyben s ott csak egyéni életüket élnék. A társadalmi látás, az állásfoglalás hiányzik ebből a regényből.

Pedig... Éppen azért foglalkoztam annyit a jó oldalával, hogy lássuk, milyen alkotásokra lenne (s reméljük, hogy lesz is) képes Sásdi Sándor.

SERES JÓZSEF

BALÁZS BÉLA: CSODÁLATOSSÁGOK KÖNYVE. (Révai.)

Mese felnőttek számára szerelemről, virágról, igazságról, szépségről, a legtisztább lírába elrejtett tanítói célzattal. Valahogyan így lehetne röviden jellemezni Balázs Béla műfaját, amelybe belesűríti mondanivalóit. Könnyed, játékos hangja, csillogó humora sokszor a legmélyebb filozófiát takarja (pl. a Napernyők, Az ügyetlen Isten, Az ősök). Jelképeinek színpompás hadával, kifejezőkészségének erejével élénk varázsolja a csodálatos Kelet világát. A mese édes ízeit használja fel arra, hogy az emberi élet nyomorúságát felfedje és a mese tökéletes, zárt kompozíciójában oldja meg a legmélyebb problémákat. Roppant érdekes, mindvégig lenyűgöző könyv a „Csodálatosságok könyve", szívből ajánljuk minél szélesebbkörű olvasását.

B. K.

EVELYN WAUGH: UTOLSÓ LÁTOGATÁS. (Franklin.)

A magyar olvasók nem nagyon ismerik Evelyn Waugh nevét. Akik eredetiben is figyelemmel kísérik az angol irodalmat, azok szívesen emlékeznek vissza eddigi regényeire, s különösen a „Handfull of Dust" című könyvére. Eddigi írásai alapján általában éles szemű és rendkívül szellemes szatirikusnak könyvelték el. Szatirikusnak, aki ugyan sokkal kevesebb filozófikus hajlandóságot mutat, mint Huxley, de mesélő kedve, cselekményt bonyolító készsége annál közvetlenebb, természetesebb. Új regénye, a magyarul megjelent „Utolsó látogatás" egyszerre más oldaláról mutatja. Társadalmi szatira helyett gondos és eredeti felépítésű, epikusan ábrázoló társadalmi regénnyel lepte meg olvasóit. Waugh hangot váltott, s új hangja, mely talán írói fejlődésének második szakaszát jelzi, kitűnő tehetségű és hibátlan ízlésű elbeszélőről tanúskodik.

Az „Utolsó látogatás" az angol főnemesség társadalmi felbomlását, életformájának gyökeres átalakulását ábrázolja. A két világháború közötti húsz évre esik ez a nagy társadalmi átváltozás, ezt az időt mutatja be a regény egy széthulló főnemesi család, a Marchmainek életén keresztül. A család tagjainak egyéni sorsa megannyi szembenállás vagy menekülés a polgári-kapitalista világból. Szinte úgy tűnik fel, hogy egyetlen családban sikerült összefogni az összes lehetséges típusokat.

Lord Marchmain, a család feje meszsze menekül családjától, hogy biztonságban megőrizhesse lassanként különcség számba menő, elhatárolt életformáját. Csak meghalni tér vissza ősei kastélyába, hogy halálos ágyán — mintegy színpadon — jelképezze osztályá alkotó erejének végső kiapadtát.

Waugh a négy gyermek életén át mutatja be, hogyan oldódik fel az utolsó főnemesi generáció sorsa az átalakult világ áramlásában. A legidősebb fiú, Brideshead, látszatra talán legközelebb áll az anyja eszményéhez, de belőle teljességgel hiányzik az elszigetelődés szenvedélye, mely Lady Marchmaint annyi vitalitással töltötte el. Brideshead semmit sem vesz észre a világ megváltozásából. Korlátolt arisztokratizmussal őrzi az ősi életforma minden konven-

cióját, — de csak a konvenciókat. Sorsa szinte tragikomikusan zárul: életformájának legnagyobb ellentétébe, a kispolgári világba torkollik. Szerelmes lesz egy többgyermekes, termetes özvegybe és feleségül veszi.

A második fiú, Sebestyén, a regény egyik központi alakja. Oxfordi diákévei alatt kikísérletez a maga számára egy megejtően bűbájos és fölényes terrible életformát, de ez a világa egy csapásra összeomlik, ahogy elmúlnak a koraifjúság évei. Lady Marchmain őt igyekszik a leghevesebben megnyerni a maga számára, de Sebestyén minden erejével menekül anyja szándéka elől. Ez a menekülés taszítja rá a feltartózhatatlan züllés lefelé zuhanó pályájára.

A legtöbbrétű az idősebb lánynak, Júliának élete. Fölényes, de rendkívül gyakorlatias természet, őbenne a legnagyobb a hajlandóság, hogy a polgári életformát elfogadhatónak találja. Ezzel a gyakorlatias hajlandósággal választja férjül Rex-et, a két világháború közötti emberét, majd politikusát. De amikor valóban benne kellene élnie férje világátársadalom kétes-multú, törtető nézőban, visszariad tőle, először egy művész iránti szerelemben, majd a vallásos misztikumban találva menekülést. Júlia végül is megérti és elfogadja Lady Marchmain szándékát, melyet egyébként anyja életében mindig közömbösen szemlélt.

A legkisebb lány, Cordélia, észrevétlenül, különösebb fordulatok nélkül találja meg életének megoldását. Távoltartja magát a családi élet, majd a társasági élet örömeitől és önkéntes ápolónőnek jelentkezik a spanyol háborúba, majd a második világháborúban is résztvesz és ide már magával viszi nénjét, Júliát is.

A Marchmain család sokágú története elé jóleső távlatot ad az író. A regényt Ryder Károly százados beszéli el első személyben, visszaemlékezésként. Ryder nem tagja a családnak, de élete szorosan hozzáfűződik a Marchmainek életéhez, először Sebestyén iránti barátságán, majd Júlia iránt érzett szerelmén keresztül.

Az „Utolsó látogatás" tökéletes rajzát adja a főnemesség szétzüllő világájelentőségét csak akkor érzi igazán az nak. Rendkívül élvezetes olvasmány és jelentőségét csak akkor érzi igazán az ember, mikor később gondol mondanivalóira. A magyar fordítás, mely kitűnően tolmácsolja Waugh hajlékony, végtelenül leleményes stílusát, Ottlik Géza munkája.

CZIBOR JÁNOS

ALBERT CAMUS: KÖZÖNY. (Révai.)

Az irodalmi körökben oly sok port felvert egzisztencialista regényírás iskolapéldája Albert Camus „Közönye". Az egész mű olyan, mint egy hosszúlélekzetű mondat, amelyben minden résznek megvan a maga helye, s amelyben egy zsinórmérték élével és pontosságával haladnak az események a végkifejlés felé, de amiből hiányzik az élet lüktető ereje, a színek, játék, a fény és árnyék örök küzdelme; s mindennek helyét a közöny foglalja el. — Hogyan jut el egy szürke, fantáziátlan kis ember minden különösebb ok nélkül addig, hogy ismerősének ellenségét — egy arabot — megöljön — ez a könyv lényege, de feleletet mégsem kapunk rá az írótól. A könyv valóban mintaszerű bemutatása annak, hogyan lehet az emberi nyomorúságról a legtökéletesebb közöny hangján beszélni és hogyan lehet az ésszerűtlent mégsem tenni ésszerűvé.

A haladó irodalom egészen mást kíván meg íróitól, mint a kedvetlen hangon elmondott, ilyesfajta történeteket. Gyergyai Albert egészen pontos munkája a fordítás. BARITZ KÁROLYNÉ

MATHIA KÁROLY: 104 MAGYAR NÉPDAL-INDULÓ. (Magyar Kórus.)

Különös dícséretet érdemel az a népdalnépszerűsítő munka, melyet a Magyar Kórus, az ország legjelentősebb zeneműkiadó vállalata a felszabadulás óta folytat. Az 1947-es könyvnapra *Péczely* Attila *Dunántúli daloskönyvét*, télen a *Negyvennyolcas dallamok*-at, az idei könyvnapra pedig *Mathia* Károly új munkáját, a *104 magyar népdal-induló*-t adta ki. Az új dalosfüzet, az úgynevezett „százas sorozat" legutóbbi könyve, népzenénk új dallamai közül a „menetelő" nótákat foglalja össze, ügyes válogatásban, népszerűsítő rendszerezésben. Úgy gondoljuk azonban, hogy *ez az alakzat nem eléggé korszerű; a táji daloskönyv* (Péczely i. m.) ma már tökéletesebben tudja a népdalterjesztés feladatait teljesíteni. Éppen ezért *a Magyar Kórus alapvető feladatának tekintjük a „százas sorozat" táji daloskönyvekkel való folytatását! Legfontosabb lenne az alföldi daloskönyv kiadása: egyik sürgetésünk* (Puszták Népe. 1947:214. l.) *és a „Puszták Népe" elakadt törekvése* (u. o. 1947. jún. a borítólap belső fele) *is mutatja, hogy itt legnagyobb — a szükséglet.*

ÖKRÖS LÁSZLÓ

ÁLLANDÓ **BUTOR** KIÁLLÍTÁS ÉS VÁSÁR

ASZTALOSMESTEREK BUTORCSARNOKA

SZENDRÉNYI GÉZA ÉS TÁRSAI

SZEGED, DUGONICS-TÉR 11. TELEFON: 121.

ANNA ÁSVÁNYVÍZ

SZEGED

TABÁR PÉTER

SZEGED, Kárász-utca 3.

Szövet és selyemkülönlegességek

Ősz haj ellen **DURALIN**
minden színben kapható
DUDÁS illatszertárban
(Tisza szálló mellett)

A háztartásokban akkor gyűjtik helyesen a hulladékpapirost, hogyha elválasztják a másfajta hulladéktól. Ennek legegyszerűbb módja az, hogy minden háztartásban célszerű tartani papírkosarat vagy más eszközt, mint pl. régi ruháskosarat, zsákot vagy használatban nem lévő ládát és ide gyűjteni a hulladékpapirost. Mi kerülhet a papírkosárba, ládába vagy zsákba, ami hulladékpapirosnak összegyűjtve a gyártás nyersanyagaként szolgálhat? Kiolvasott újság, rádióműsor, reklámnyomtatványok, villamosjegy, régi iskolafüzet, levelezőlap, öreg folyóiratok, élelmiszer és másfajta áru csomagolópapirosok, zacskók, idejét mult régi tankönyvek, régi naptárak, ponyvaregények, kifizetett számlák, régi iratok stb. Igen helyes volna, hogyha nagyobb házakban a gyűjtést központilag a házmegbízott szervezné meg. Itt figyelmeztetni kell a közönséget illetőleg azt, aki a hulladékpapirost eladja, hogy a hulladékpapirost eladni, illetőleg venni csak iparengedélyen kívül „vásárlási igazolvánnyal" is ellátott hulladékpapiroskereskedőnek szabad.

A hulladéktároló felállítása az üzemekben és vállalatokban sokkal nagyobb fontosságú, mint a háztartásokban. Az üzemekben ajánlatos zárt és fedett helyen nagy hulladékgyűjtő ládát esetleg több helyen is felállítani, ahol az üzem helyiségeiben összegyűjtött hulladékpapirost naponta beleöntik. A hulladékgyűjtés megszervezése a továbbiakban már az egyes üzem vagy gyár helyi viszonyaitól függ. A gyűjtés célját szolgáló ládát a könnyenmozgathatóság céljából ajánlatos kerekekkel felszerelni és megfelelő felirattal ellátni.

A legfontosabb tehát megjegyezni a közönség számára azt, hogy a hulladék nem szemét, a papiros tehát a papírkosárba, vagy a gyűjtés célját szolgáló ládába vagy zsákba kerüljön és nem mindenféle szeméttel a szemétkosárba.

Iskolai felszerelését
Fancsovits György
könyvkereskedőnél szerezze be
SZEGED, Kigyó-utca 1.

Uj tervévben jobb minőség!
Rövidáruk,
csipkék,
függönyök
legolcsóbban
özv. FELDHEIM SAMUNÉ
üzletében, Tisza Lajos-körút 38.

SZEGEDI LEMEZGYÁR ÉS FAIPARI R.-T.
SZEGED, Rókusi feketeföldek 140. szám. Telefon: 328

Száraz eljárással készült enyvezett
lemez- és butorlapgyártás és eladás

Városi raktár: Londoni-körút 13/b

POLO CIPŐGYÁR
NÁGEL ÉS TÁRSA
SZEGED

Legfinomabb
SÜTEMÉNYEK, FAGYLALTOK
mindenkor
BARTHA cukrászdában
Szeged, Tisza Lajos-körút 34. Telefon: 810.

ELSŐ SZEGEDI ECETGYÁR R.-T.
SZEGED, Bus Páter-utca 17. Telefon 120.

MAGYAR KENDER-, LEN- ÉS JUTAIPAR R. T.

UJSZEGED

TELEFONSZÁM: 465 ÉS 544

BUDAPESTI KÖZPONT:

V. WEKERLE SÁNDOR UTCA 8. SZÁM

TELEFON: 188—996

ASTORIA

SZÁLLODA

ÉTTEREM

BUDAPEST

NIVÓS KOMFORTOS OLCSÓ

ne csak ruháját védje

szívjon

NIKOTEXet

Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt.

Felelős: Kiss István igazgató